

ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ, МИСТЕЦТВА, НАУКИ І ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ.

ЗМІСТ:

ген Маланюк: 2 X 1935	241	В. Іванис: Сировина для чорної металургії на Україні і Кавказі	283
Клен: Два сонети	241	Ж. Жакобі: Диктатура профітаріату	289
Ірґій Кушніренко: Вірля на припоні	242	Степан Луцик: Посмертна вистава творів О. Новаківського	291
авізм	243	Дм. Донцов: Коли вмирає легенда	294
В.: * *	243	Леєстер Коген: Хрест, півмісяць і звізда	307
рон Гавур: Король городів	244	М. Л.: З пресового фільму	310
сен Маланюк: „Толстовський“	257	Бібліографія	315
Мухин: Проф. М. Грушевський	268	Від Адміністрації	319
и Коровицький: З психології поетичних образів	278		

ВІСТНИК IV
ВІСНУК 4

ТОМ II
КВІТЕНЬ

1936

Адреса редакції й адміністрації: ЛЬВІВ, Чарнецького 26 м. 21.
Чекове конто П. К. О. 500-371.

ВЖЕ ВИЙШЛА НОВА КНИЖКА

Д. М. ДОНЦОВ

НАША ДОБА І ЛІТЕРАТУРА

ст. 176 формату „Вістника“

Ціна зл. 4 без пересилки

Відновляйте передплату

на 1936 рік

на **ВІСТНИК** Передплата на „ВІСТНИК“

в краю виносить:

квартально — зл. 6.60; піврічно — 12; річно — 23

платні з гори. Ціна окремої книжки — зл. 2.20.

Для заграниці: річно зл. 30 або рівновартість в чужій валюті. Ціна окремої книжки — зл. 2.50.

Передплата на „Квартальник Вістника“ з пересилкою: в краю — річно зл. 5 платних згори, для заграниці зл. 7. Передплатники „Вістника“ платять половину.

А ДРЕСА: Львів, Чарнецького 26 м. 21.

ЧЕКОВЕ КОНТО 500.371.

Вже вийшло

1-е число Квартальника Вістника на 1936 рік

Д. ДОНЦОВ

ПАТРІОТИЗМ

Ціна зл. 1 без пересилки

Евген Маланюк

2 X 1935

Напружена тиша тисяч
В запруженій Пяцца Венеція.
І ось з балкону — він:
Не голос людини, — так криця
Говорить, так серце бється
Центавра над краєм кручі.
І в кожному слові дуче
Слави рокоче дзвін:

»Історії ритму не стримать.
Ми надто довго чекали
Італійці! — кличе час«.

І у відповідь рокотали
В каміння вічного Риму
Хвилі бурхливих мас.

І ніч, як в пащу дракона
Вояцьких кроків тактом
Падав не жаль, не протест.
То Цезар над Рубіконом
Рік: *alea jacta*
Est.

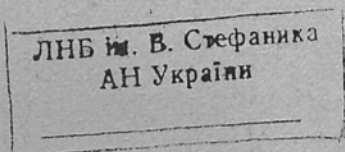
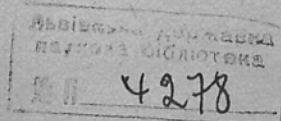
Юрій Клен

Два сонети

1

Нераз поміж високих, вохких трав
Вдивлявся я в них... летів і падав в очі,
В оті озера ясні та урочі,
Що їх блакиттю вересень наляв.

І поринаючи в таємний став,
Де ніжна хвиля пестоців плюскоче,
Я ще не знав: всяк, до пригод охочий,
Тебе, мов зо стіни гітару, брав.

І кожен бренькав ті усім відомі,
Заспівані пісні жаги і втоми,
Що їх ми знаємо з юнацьких літ.

Чатуй гостей мандрівних край дороги...
О, свій притоптаний вишневий цвіт,
Не вперше стелиш ти коням під ноги!...

2.

Odi et amo
Катуль (З пісень до Лесбії)

Ніколи, як Катуль, у ніжний спів
Я не злучу з ненавистю любови
І не знайду оте чарівне слово,
Що перетворює у пристрасть гнів.

І ти не прочитаєш цих рядків
В оцій дзвінкій, тобі незнаній мові.
Здивована звелаб дугасті брови,
Якби тобі про них хтось і повів.

Щож ти мені, яка ще в стокрот гірша,
Ніж думав я! Тож знай: ніколи вірша
Я не заплямивби твоїм імям.

Щасливий я в моїм садку, і скільки
Ясних годин зо мною гають там
Чіткий Ередіа і мудрий Рільке!..

Сергій Кушніренко

Вірля на припоні

Цей вир життя, ці пристрасти і звички,
Шоденщина жорстока й пізній лет —
Мені тут все доступне і музичне —
Я від трох літ поет...
Дитиною злюбив поля, ячміль вусатий.
Дурманив медом гречки білий сніг.
Душа моя жила як кондензатор
І лиш тепер отсі пісні...
Зимою руйнував морозні квіти.
Завзято мати гнала від вікна.

Смерком на захід кровію облитий
 Дививсь, як квітка мовчазна...
 А потім шум війни. Полки, обози,
 Червоні, Білі, Чорні, Галичани...
 Брели в снігах голодні паровози,
 Гармати і тачанки...
 Я бачив бій, я нюхав дим гранатний.
 Ми несли поміч зголоднілим коням.
 Мені в дитинстві довелося пізнати,
 Як тяжко жить орлятком на припоні!...

Атавізм

Вечірня мла і заходу рефлексі.
 Мені чужі стилева шафа й двері,
 Чужі вогні палаючих електрик —
 Я потонув у первісних печерах...
 Крик атавізму задзвонив у жилах
 І з нетрів враз війнуло давнім димом —
 За кочовищем серце затужило,
 За вугляками й мясом запашним...
 Напнуте тіло — мідь у сяйві сонця.
 Кружляє ріг настоящего меду.
 Басують коні в полі остронь
 І кличе вітер степовий: вперед!
 Ой, знаю я, що ватажок задумав.
 Він не чаклун, він власними руками
 Пірве красу... І будуть гнатись луни
 І буде оргія і буде шал нестяму...
 В молочний ранок владно пахнуть трави
 І роздувають молодечі груди,
 Та заки встане скитський день яскравий
 В цю ніч химерну спати я не буду.

М. В.

Пісні мої терпкі, як терен,
 Гіркі, як той полин.
 А я в них чую грім батарей,
 І запах вин.
 В піснях моїх ридає сором,
 Розпука, стид і біль.
 О ні — це кріси грають хором
 І скоростріл.

Мирон Гавур

Король городів

Вилупилось воно останнє і то наперекір долі, якій залишила його стара квочка-мати. Не хотіла досиджувати вже на однім тільки яйці, спішучись до розціпканої громади своїх дітей.

Чи його яйце десь, у часі сидження квоки, відкотилось на бік і не могло бути добре ogrіване, чи може сірава лушпина була твердша від інших, чи може доля хотіла його виставити вже відразу при народженні на пробу витревалости? — лишилось самотнє, з тріснутим білим панцирем. Щастя, що в кучі під печею було тепло. І коли стара вже, насторбучивши піря і приязно квоктаючи, з гордою міною водила п'ятнадцятку свого дрібоцтва по сінях — воно, призначене завмертю, розклуюло своїм дзюбочком шкаралупу і викоріцмалось на світ. Ціпкало слабо, бо змерзло.

Марійка, що піклувалася курятами, взяла покидька, обхухала й обережно занесла до дучки в старих неуживаних жорнах, що стояли в коморі від непамятних часів, непотрібні нікому, але бережені чомусь вже від трьох поколінь, хоч забирали багато місця в тісній коморі і заваджали. В їх заглибленні, де колись сипалось збіжжя, тепер товпилась і ціпкала громадка живих і жовтих кульок і вигрівалась на м'якнім, вистеленім старими лахами, дні, прикрита зверху решетом.

Старші брати зацяпали голосно й впакували його на сам спід, ніби зі злости. Але сего йому тільки треба було — трошки тепла.

Скоро не дало собі імпонувати старшим. Напричуд зручно ловило подроблене жовтко і ячмінні крупки, а за кілька день жадне йому не могло дорівнати в іграшках з квокою, в вилаженні їй наверх, на крила. І жадне не догадалося, що можна робити собі проходи по квоці, їхати на ній, і дивитись згори на тих, що не потрафлять втяти сеї штуки.

Само, без нічїєї помочі найскорше навчилося злізати зі сходів на землю й вилізати назад, вискакуючи наперед на цеглу.

На дворі вже він (се був він) почав сам погорджувати братами. Не можучи знайти признання, мав відвагу відриватись сам від громадки й запускатись у мандрівку по подвір'ю, попід широколисті лопухи й у високу кропиву, що росла під парканом. Мати найменше мала з ним кло-

поту, бо не так часто загублювався, як інші і найскорше умів ховатись, коли вона знімала крик, остерігаючи перед вороною або шулікою. Проте не міг здогонити в рості нікого й лишився мізинчиком, коло якого всі переходять з піднесеною гордо головою, не дивляться у його бік та безлічно зпід носа вихапують пшеницю й крупи.

Але раз перечеислились. Двох їх разом знайшли великого хробака-дощаника, що спокусився по теплім дощі вилізти собі наверх. Перший вхопив його за кінець старший і тому поправді дощаник йому належався. Але життя має різні правди. Хробак мав ще другий кінець, яким почав викручувати, хочаби видертись ворогові. За сей другий кінець, підбігши, вхопив його менший. Се здивувало старшого. Він глянув задирливо на смільчака та потягнув до себе добичу. Але тамтой не пускав. Почали тягаться, розтягаючи нещасного дощаника до неймовірної довжини. Старший втомився скоріше та пустив. Але ще більш геройським чином було зісти довжезного хробака, що вертівся на всі боки, розтягався і збігався знову. Колиб не якась впертість, що була йому вроджена, бувби пустив його й не мучився. А так ходив пів дня з напівзідженим хробаком, що не міг відразу зміститися йому в малій волі, й звисав з отвореного дзьоба, утікаючи від всіх, хто намагався йому видерти його з рота.

Що не ріс скоро й не товстів, се вратувало його від передчасної смерті. Коли вже попідростали й почали діставати гребені, він далі ще був меншим від всіх, хоч гребінчик у нього гарно завязався й піря на хвіст, будуча окраса, повискакувало. Але більший, як у всіх мав дзьоб, мов малий жолудь грубий, короткий і загнутий на кінці в малий гачок, а ноги бліді, не такі червоні, як у інших, мали найсильніші і найгрубші мязи. Може від того, що весь день гонив по саді між травою і квітами, ловлячи хрущі, що, обівшись, падали з дерев і всякого рода комах, що сідали на високій траві відпочити. А на яку намірився, не встигла втекти. Рідко заживав роскоші порпатися під хатою на присьбі в теплім піску, що залюбки робили інші.

Кожний раз, коли брали їх, півників, щоб різати, взявши його в руки, пускали, — хай ще підросте й потовстіє. І так число забияк-півників зменшалось за кожним смачним обідом на столі у господаря, аж лишилося їх тільки двох: один — найбільший, расовий, що був призначений на розплід — і він, менший, тому, що був худий і шкода було заходу коло нього.

Тоді вже настільки були великі, що стара вважала за потрібне приучувати їх до самостійності. Спочатку лишала самих, ховаючись. Колиж починали тратити голову,

цяпаючи жалібно, верталася. Коли вже вирішила, що безпотрібно тримаються її хвоста, почала гонити від себе. Наперед просьбою, потім грозьбою, видаючи злющі крики, подібні до вереску служниці, Марти, коли лається або бється з пастухом Іваном. Потім такі й карала, бючи найбільших нездар, що заблизько підлізали до неї. Врешті зненавиділа їх навіть, коли ще далі плентались за нею крок за кроком, хочби здалека. Верталась, кричала й біла на право й наліво, кого попало.

Громадка опинилась сама, без опікунки, й розбивалась. Спочатку вертілись, не знаючи, куди йти. Рухались тоді, коли якесь вздріло комаху на буряні й забувши про страх, бігло, щоби її зловити. Тоді всі кидались за ним. Так привикали до самостійного ходження по городі.

Найбільше сміливості доказував такі білий, наймолодший. Він і перше не дуже то тримався громадки і хвоста квочки. Все робив заколот у громаді, бучись зі всіми. Сестри скоро піддавалися, крім одної сивенької, дуже задирчивої і стрункої, що перша дістала рівний куций хвіст, ознаку свого дівочтва. А скоро її коротша, як у інших шия, видулася гордо, а голова встроїлась рівним рожевим гребінцем. Не легку мав розправу з нею. Та по довгим скаканні собі взаємно до очей, побив її на голову. Від сеї бійки дуже заприятнілися і майже завжди ходили побіч. Кождий з братів, що смів підлізти до неї, зараз мав з білим авантюру. Виходив побитий, хочби був більший і сильніший.

Як бились, наперед ставали один проти другого з задиркуватими мінами і зіженими перами на шиї. Потім нападав той, що починав, бо інакше — розходились і се означало капітуляцію напасника. Білий, хоч обірвав часом більше, ніколи не відступався і доти скакав, доки його суперник не втік.

Силою жадного не перевищував, але звинністю і впертістю. Зі всіми бився і задирався, всі мусіли йому вступати з дороги. З одним бився часом кілька разів денно. За втікаючим ніколи не гнався і переможеного не бив.

З одним тільки ще не змірявся. Боялись один одного й оминали себе взаємно. Одначе тепер, коли мати покинула їх, мимохить виринуло питання, хто з них має вважатися найстаршим, кого треба слухати, за ким ходити, хто в небезпеці має перестерігати, хто має стежити за всім, що діється довкола на землі і на небі? Червоний — був се великий когутище, грубий, з прекрасними лискучими перами, переплітаними мініячими синіми й з великим червоним гребенем, що колибався йому на голові то в одну, то в другу сторону. Хвіст, з темносиніх, довгих, вигнутих як серпи, пер і коротших, лискучих червоних, надавав його задутій

постаті помпатичного вигляду. Безперечно, що перевишав великістю й поважним виглядом молодшого, білого, незамітного, хоч і з задиркуватою міною. Не дивне, що громадка за якийсь час признала його за провідника, якому можна повірити й здатись на нього. Ходив на переді всіх, з міною тріумфатора, оглядаючись часом, чи йдуть за ним. Кепкував собі з них пераз, здіймаючи крик на сполох, так ніби шуліка надлетів, або пес надігнався. Вони зараз теж здіймали тривожний вереск і бігли у буряни, у кропиву, у всілякі діри. А він, удаючи спочатку, що ховається, лишався і ніби реготався з дурних страхопудів. Реготався сердечно, кокаючи і затыгаючи нотки, мов при п'янні, а потім, коли банда виставляла головки з бурянів, боязко розглядаючись, — випростовувався на весь ріст, стріпував пишними барвними крилами і п'яв рипким молодечим голосом, захлистуючись, бо переходив тоді власне мутацію голосу — се повинні були розуміти.

Вони розуміли се та поважали, тимбільше, що здавалось їм, що він грається з небезпекою, лишаючись на виднім місці тоді, коли всі ховаються. Водив їх по цілому саді довкола кожної яблуні, визбирувати комах, а навіть раз відважився завести їх у гущавину червоних і жовтих малин, що росли при кінці саду разом з високою кропивою й запашною мятою, що, притулившись до паркану, пнула до гори довгими бадиллями, щоби головки свої, окрашені китицею горячо фіолетових дрібних квітів, показати сонцю, яке піклувалося ними.

Білий не держався громади, а ходив осторонь з сивенькою приятелькою. Але вона все тягла його до всіх. Любила гамір. Даремне просив її, даремне вишукував хробаків і зерна, роздирав землю грубими, сильними пальцями, озброєними в гострі пазурі, прикликав її і давав зїдати найсмачніші кусники. Від тої хвилини, коли червоний запровадив їх між малини, де було багато хробаків, хрущиків на листках і солодкі ягоди, яких можна було вискубувати підсакаючи, — приятелька покинула його. Коли йшли у гущавину, кликала його, але він не пішов. Кілька разів оглянулася й побігла за всіми. Ввійшли обережно й поволі в гущавину. Червоний на переді йшов, поволі ступаючи і розглядаючись. Всім били скоро серця з боязни, але йшли за провідником, зваблені солодкими малинами. В гущавині обвіяло їх холодом і тіню. Було так загадково і зловіщо тихо. По м'язах переходила дрож, вони пнулися нервами, щоби в разі потреби бути слухняними якнайсправніше втекти. Сей страх огортав найбільше проводиря. Майже трясся з напруження. Якесь зачепило необережно бадилло, таж — інші і крізь гущавину горою понісся гріз-

ний шелест. В серці похололо, він затрясся й вся енергія скерувалась до м'язів.

Зверещавши з страху, він кинувся втікати, а вся банда за ним, даючи відпруження нервам і приемний рух напруженим і наставленим до втечі м'язам. Втікали так, якби сто чортів за ними гонило, відчуючи чим далі розкіш утечі від таємного і страшного місця, принаглюючи біг. Спинились щойно під хатою, засапані і змучені, але з почуттям безпеки...

Бігла і сіра малпа за тим дурним і надутим павом. Втікала зараз за ним близько, й далі його держиться та ще й як примілюється. Мерзенна! І чого вони так утікали, мало голов не покрутили й хвостів не погубили? Ані ніхто не кидав грудьми, ані собаки не видко, ані ворона не побачилаб їх. Деж безпечніше, як не в гущавині?

І на очах всіх демонстраційно пішов білий сам у малини, але вона ні рушилась, ні ніхто більше не відважився за ним піти. Така злість і жаль огорнули його, що й солодкі жовті малини не смакували, які зіскубував з самих вершків, підскакуючи. Пробирав п'яти захриплим голосом, щоби почули, але не йшло, бо скоро нотка вривалась, а й так ніхто не відваживсяби прийти до нього. Потім зі злости сів у ділочку задутий і лихий, не йшов навіть вечеряти під ганок, де їм кидали ячмінь. Вже смеркало, коли приплентався сумний до курника останній та сів на долішнім шаблі драбини, бо найвищий заняв червоний. А побіч нього присілась сивенька, пригорнувшись.

Кілька днів по тім ходив сам — навіжений, радше гонив по цілому саді, поза сад, де ще ніхто не запускався і в високу бульбу, що росла рівними рядами й виставляла свої туго зелені листки, покриті ніжним, сірим пушком, ніби долоні до розсміяного й щедрого сонця. Там ще ніхто з них не був. Там у пухкій землі рядків, розпорпуючи їх, находив таке число хробаків різних родів і різних смаків, там відкрив нові, ще нікому незнані ласощі — зелені, великі, солодкі мошиці, що їх видзьобував, визбиравши наперед кваснаві, ostrі в смаку, як хрін мурашки, що крутились по бадиях бульби. Спочатку призадумався хвилину, чи се можна їсти, але переміг страх і спробував. Пожива була божеська. — Чому тут нема сивенької? Яка шкода! Але вона там з тим пишайком у саді вічно одні і ті самі комахи їсть і квасні порички вискубує.

І побіг до саду шукати за ними. Сиділи на присьбі в ділочках, повигребуваних у піску й дрімали по обіді, наївшись пімятої бульби з осипкою. Прибіг, але ніякого вражіння не зробив. Повіджмурували всі на хвильку очі й попримикали знова сонно. Червоний навіть не підніс

білих повік, тільки глянув крізь щілинку у них і поправляючись у сидженні, обернувся до нього задом, випорпуючи з ділочка трішки землі, яка посипалась йому просто в очі. Зневага очевидна! Добре, що ніхто не бачив і що сива сидить за червоним під теплою стіною і не бачить. А той присунувся до неї ближше, приязно кокаючи. Вона відповіла таксамо, примикаючи вдоволено ще дужче ніжні повіки й витягаючи шийку до сонця. Сі підкокування дерли його, мов пилою по серці, а її кожний рух шпигав болюче. Бувби кинувся на того нахабного пава, не боявсяби його сили ні величини. Але як зачати? Ніяково якось, ніхто з ним не задирається і нема за що. Кинутися так раптом не випадало, й постоявши хвилину, відійшов похнюплений.

По тім довго, довго крутився біля громадки й шукав нагоди, але минуло з півтора тижня, а нагода не траплялася, щоб змиритися з ворогом. Вона, все вона на перешкоді. Без притоки не хотів кидатись на нього, бо куцохвоста думалаб, що то за неї. А на ній нічого йому вже не залежало, навіть не дивився в її сторону. Противник видавався йому дуже сильним і напrawdę був більший, ануж не встоявби й ще гірший сором та пониження. Не мав жалю до неї, бо й чому? Самозрозуміло. Тамтой був більший і кращі мав пера, такі мінливі в сонці і яскраві, а в нього білі і тільки білі, незамітні. Але сей облудник звів її і обманув всіх. Такий страхопуд, що боїться далі свого носа вийти! Щоби вона тільки напrawdę знала його. Ох, щоби знала, певно соромиласяб і відпекуваласяб його приязни. А й всі інші не знати чому такі набожні міни робили перед його надутою особою. Колиб тільки нагоди! Щоб тільки сам зачав!

Але той не зачинав. Навіть, переходячи побіч, не дивився в його бік. А спровокувати його було годі, бо все ходила з ним сива, й коли червоний намірявся на якусь добичу, а білий хотів йому її вхопити, намірялась теж і вона, а їй треба було вступити.

Довго і витривало слідив його. Хотів його знайти самого десь у кутку так, щоб ніхто не бачив, бо не знати, як могло скінчитися. Поправді, сам чув якусь боязнь перед тим грубезним і високим ворогом. Хоч і заставляв його часом десь самого, не було як знайти зачіпки, бо той обертася до нього задом, удаючи, що нічого не розуміє.

Та раз стрінулись під клунею, женучить обидва за якоюсь щипавкою. Прибігли до неї оба разом з противних сторін і стали раптом, глипнувши один одному в очі і чекаючи хто кому відступить добичу. Червоний, певний себе, замірився, щоби її вхопити, але білий зробив се скорше. Червоний відскочив у зад і зігнув до долу голову, роблючи боеву міну. Білий не чекав довго і ки-

нувся йому до очей. Почалася довга і завзята бійка. Червоний мав перевагу ростом і силою. Коли білий, вимірившись до удару, хотів його вчідити в сам гребінь, сей тільки підносив високо голову й білий в розгоні діставався під дзюб ворога, що вжалював його без милосердя в гребінь або в лице. Справді скоро полапався на тактиці ворога, але вже досить боліла голова й був закрівавлений. Раз вдалося поцілити ворога в червоні звисаючі бочки і то так сильно, що роздер одно, але сам вже дістав стільки, що в голові гуділо, як в млині.

Змів тактику. Удавав, що заміряється, ніби кидався і чекав поки суперник не кивне головою, щоб його потім раптом ударити по гребені. Се йому дало перевагу. Вжалений болюче кілька разів, червоний закипів гнівом і кинувся навмання нападати. Білий тільки уступався назад й спритно оминав удари, поки той не змучився і не міг так скоро підносити голови. Тоді зручним скоком з боку вхопив його за довгий гребінь і почав тягти за собою. О, колиб так у сей мент з'явилася сива! Та поблизу не було нікого, ніхто того не бачив.

Коли пустив його, з скаліченого чуба полилась кров. Ще стали напроти себе й змірились поглядами, але по хвилині червоний відступив на бік. Того тільки чекав білий. Не гонив за ним. Побіг просто до саду на присьбу й сів на звичайне місце червоного, щоб відпочити. Тамтой теж прибіг під хату, але, побачивши білого, завернув і пішов у сад.

По хвилині переходив побіч в окруженні громадки й сивенької. Як тільки се побачив білий, кинувся між них і відтрусив червоного на бік. Се подіلالо на товариство, як грім. — Як то, сей провідник, такий великий і відважний, уступив тому білому? Дивувались довго, але коли побачили, що білий його напастує на кождім кроці, а той уступає, почали ним гордувати і примилювались до білого. Вже жадна не ходила за червоним. Він ходив за ними, але не довго.

Прийшов час любовців і коли раз в присутності білого він кинувся до одної з панянок, яка з переляку почала кричати так, що мусів вхопити її і держати, — білий прибіг і відпровадив його за чуб на бік. Від того часу ролі зовсім змінились. Гонив його білий з громади доти, поки зовсім не відбився. Не вільно йому було жадної чіпати. Мусів вдоволитися тільки тим, що силою десь колись ловив якусь, коли не було поблизу білого. Але за таку відвагу часом платив чубом.

Ролі змінились дійсно. Червоний вже не ходив надутий і гордий, а похнюплений, з похиленою головою. Здавалось, що змалів. В присутності білого не позволяв собі на ні-

який бешкет чи веселість. Навіть разом не вільно йому було їсти зі всіма. Треба було йому сипати окремо. Бувби його не відганяв від громади при їдженню, але він так нахабно і безлично жер, так скоро хапав зерна, що мало не вдавився, а й не бачив, що їх є багато. Чому він сам може тільки з боків се зерно, що повідскакувало далеко при сипанні, вибирувати, а на купці лишати куркам, а той нахабо пхається до середини? Коли червоний раз при їдженні вдарив одну з курок, дістав прочухана і більше не їв разом з ними, не посмів їсти. За сей час і білий виріс дуже і набрав до своєї ролі відповідного вигляду. Шия в долі випнялася гордо, а голова встроїлася в прекрасний, у формі рожі, червоний гребінь з білими пружками, що виглядав як корона. Піря срібнобіле, лискуче не було таке погане як собі представляв. Було навіть гарне, перетикане на шиї мінливими мідяними, що творили ніби золотий ковмір. Кінці крил були чорні, мов помальовані і такийже маєстатично вигнутий хвіст. Коли вилізав на паркан, тріпотів крилами, піяв і дивився гордо докруги, був наче король, що розглядається по своїм царстві. А було воно велике. З кожним днем по обнятті ним проводу побільшалося.

Здобував нові території, запускався з громадою в далекі мандрівки, аж до володінь інших царів. Щодня зводив з якимсь завзятю бійку-війну на очах обидвох сторін, побивав його і був узнаваний паном нових царств. Найкращі з курок примилувалися до нього а іншим улягали тільки в крайних випадках і то з великим лементом. З часом став володарем всіх дооколичних городів і всіх курячих подвір. І з нівідки його не гонили навіть люди, бо знали, що кури краще несуться, коли з ними добрий когут ходить. Рідко його видко було коло хати. Все обходив своє царство.

Найбільше його трималась сивенька, хоч не дуже звертав на неї увагу. Чи не міг їй забути колишньої зради, чи тому, що мав багато, прекрасних васальок? Але, коли йшла побіч нього, радо й ревно роздирав сильними пальцями землю, випорпував щось до зідження і що вважав за смачніше, відступав їй. Коли часом знаходив більше поживи, кокав голосно, наслідуючи квоку й скликав усі кури, що були вблизу на бенькет. Приходили й когути-васалі, яким не боронив їсти разом. Сам ставав побіч, видаючи голоси вдоволення, зрідка схиляючись з гідністю й зїдаючи щось.

І за се мабуть так шанували його всі. Навіть побиті й найбільш задиркуваті васалі не пробували ніколи вдруге з ним змірятись. Уступали йому перше місце як тільки з'являвся між ними і відходили на бік.

Тільки в однім він мабуть був останнім. У співі. Штуки

п'яння учився ще змалку, коли голос йому затинався і був хрипкий. Але тому, що не йшло йому, не вправляв богато, бо боявся, щоб з нього не сміялися, коли почують його хрипке загикування. Тому ніколи не дійшов до такої вправи як інші, а вже під тим оглядом не вмивався навіть до свого старшого брата — червоного, який міг взяти перше місце між найкращими співаками своєї породи. Білий, справді голос мав гідний, грімкий, але затинався йому скоро.

Раз повилазили оба на паркан і стали побіч. День був прекрасний. Сонце аж дріжало дрібно з щастя, оглядаючи землю, вкрити зеленню, квітами й розспіваною пташинею. Сміялось дрожахи й висипувало своє золоте життєдатне проміння. Білий оглянув довкруги свої городи. Був їх паном. Відчував свою силу. Так розкішно було, так добре. Ніколи ще так не відчував насолоди — жити. Захотілось йому співати з щастя. Випнявся, стріпотів нагально крилами і запівав своїм грубим могутнім барітоном. У сюж мить і червоний запівав тенором, витягаючи високо ноту й довго, так, що аж луна пішла понад городами. Відповіли йому з других подвір. Розспівалось ціле куряче царство. Білий, переcheкавши луну, що розляглась від співу його підданого, знов нагальніше затріпав крилами, набрав повні груди повітря й затягнув п'яння ще довше від попередника. Вдалось йому сей раз, але зараз же той затягнув ще вище і так довго, що білий мало зі шкіри не вискочив, заки діджався кінця.

Йшло змагання. Зрозуміли се всі на подвір'ю і вся околиця, бо раптом змовкла, мабуть чекаючи висліду дужань. Се його ще більше спонукувало до перевищення червоного. Піяли оба на перемену чимраз нагальніше, стріпуючи крилами й довше витягаючи ноту. Вже не ходило про те, хто краще, а хто довше видержить, хто скорше захрипне. Здавалось, що сьому не буде кінця і що червоний зневіриться і піддасться перед завзятістю і впертістю білого. Але нещастя хотіло, що сьому по двадцятім може п'янні — голос урвався й заломився так, що зі злости перестав п'яти і злетів на землю. Червоний ще раз запівав сильніше, мелодійніше і довше, як за всі рази й теж зліз з паркану випнявши гордо шию. Всі подивлялися його, всі курки приязно ходили коло нього. І він осмілювався ще в тріумфальній позі перепарадувати перед своїм королем. Сей раптом зірвався з місця й кинувся до червоного. Всі зацікавилися, що збе його за таку сміливість своїм могутнім клювом. Але він тільки кивнув до нього якось дивно головою й заковав приязно. Видко гратулював йому. Всі присутні зняли гамір з відпруження і з подиву. Вже від тоді покращала й червоному доля. Ходив веселіший і смі-

ліший, і вже король не бив його, коли приловив з якоюсь обожателькою співу. Хай! У царстві й красних співаків треба.

Так проходив щасливий час білого, аж затроїла йому життя одна подія, така страшна, що й його мало не позбавила життя. Хижий і злющий пес, що весь час припнутий був при стайні на ланцюгу й їх найбільший ворог, був сего причиною. З ненависти до крилатих і свобідних відав і брехав, як тільки побачив їх і дерся, щоби порозривати на кусні. Оминали його всі боязко, навіть білий обходив песячу буду здалека, часом тільки підходив ближше порпатись у сміттю на се, щоб подразнити його і передиратися з ним. Собака каженів тоді з люті, брехав, лаявся і сіпався на ланцюгу, аж піна йому йшла з рота. І раз, коли ніхто не сподівався вірвався, і кинувся як вовк між кури.

Перша під його пащеку попала сива, а потім білий, якого вхопив за крило й бувби теж роздер, колиб люди, скликані страшним вереском курей, що втікали на всі сторони не відігнали його. Пес дістав свою порцію від господаря, аж скавулів жалібно, але щож? Сива вже більше не підвелася й лежала з розпореним животом, з покрівавленою головою й замкненими мертвими очима, поки її не забрали.

Не міг пережити її смерті. Вже життя його не радувало так, як колись. Не міг її забути й ходив сам з жалобним виглядом, похнюплений. Сумував король і всі навіть найбільші колись заздрісниці-інтригантки, розтрускотілі сплетниці не лізли йому до очей. А він, часом забувшись з горя, коли побачив десь сиву курку, біг мало ніг не поломив, прибігав до втішеної і стямившись завертав з сумом.

— Попсувався когут і кури не несуться вже так добре — казали люди й перед смертю ратувало його тільки те, що був худий і що любили його дуже, просто любувались його поставою, ростом і красою, коли вистрибнувши на паркан розглядав околицю, могутній і маєстатичний — справжній король городів.

Та одна подія, привернула йому давню енергію і радість життя. З'явився на овиді новий могутній суперник — расовий великий когутище, з розкішною як і він короною форми рожі й пестрими перами. Купили його сусіди, для поправи раси змиршавілих курей. Зараз з першого дня, сей розглянувшись по околиці, злупив усіх півнів довкруги і став паном у сусідньому царстві, що межувало з володіннями білого. Могутній смільчак по тижневі загнався і в його район. Наробив бешкету і віддалився. За кілька день прийшов знову, бючи всіх півнів, счиняючи гамір, замішання і переполох. Всі стрімголов втікали перед новим завойовником. Білий чув на окраїнах гамір і крики, але не дуже цікавився тим, знаючи вдачу своїх сварливих васалів.

Одначе раз стрінув утікаючого сивого когута, одного з найсильніших васалів з розваленою головою й скрівавленого. З ним колись мав найтруднішу справу, заки його скорив. Се його застановило. — Невжеж?... Пішов поглянути.

Напасник гордо пишався по одному з подвір'я, проходжуючись з міною завойовника і пана. Уздріли себе і підбігли до себе. Станули раптом напроти, похиливши лоби й зіживши піря на шиях. Довго і быстро дивились в очі один одному, мірились, оцінюючись взаємно, слідкуючи кожний рух, кожний вогник у очах, кожне дрогнення. Оба заперлись сильно до землі пальцями, підтьопуючи й займаючи догідну позицію. Розумілись чудово. Мязи на сильних ногах понабрякали й випялились і аж дрожали з напруги, щоби бути слухняними кожному нервові й кожній думці. Кров кружляючи живо вдарила до голови й забарвила очі зловіщо червоно. Довго стояли так і майже враз піднесли голови. Оцінились.

Від тоді вже рідко було можна побачити білого коло хати. Все кружляв і ходив по окраїнах своїх володінь від загроженої сторони. Тамтой теж не переступав межі. Стрічались часом щоб блиснути очима й розминалися. Боялися себе взаємно і цінили. Та новий почав рідше заходити на окраї і навіть уже не було його довго видко, ніби пропав, так, що білий мов забув про небезпеку і частіше лишався в своїй резиденції.

Раз стояв на паркані, пружився, витягав крила і кокав вдоволено. Люди, що сиділи на ганку, милувалися його імпонуючою поставою. Вигнув шию, піднявся на пальцях, затріпотів крилами і затягнув піяння. Раптом увірвав голос у половині, злетів на крилах і помчався, як стріла гордом понад бульбою, аж піря і папери полетіли у повітря. Се зайда заходився коло його нової улюблениці, сорокатої, оздоби його царства.

Пригнавшись, вхопив розяреного напасника за чуб і почав тягнути. Сей зручно вирвався й миттю кинувся на нього. Почався смертний бій, що мав рішити, хто з них шляхетніший, хто гідний того, щоб куряче потомство, мало його кров у жилах. Спочатку годі було рішити, чия перевага. Підстрибували скоро в місцях високо понад бульбу, били об боки крилами і скакали до очей зручно оминаючи ударів. Хто кого ударив, годі було завважити. Аж по довгій хвилині почав відступати білий, обороняючись тільки, даючи противникові першенство нападати. Той з зручністю досвідченого й хитрого воїна нападав, наміряючись в голову і очі білого. Сей тільки підскакував, викручувався на всі боки і відступав, оминаючи ударів. Дістав їх кілька, але сховзних і малозначних. Коли противник раптом став і знизив голову, даючи знак оборонної позиції, — почав

нападати білий. Розумілись чудово. Так, ніби виресли разом й бились що дня.

Білий почав нападати своєю метою, мало підскакувати й мало рухатися, а змушувати до безнастанного руху противника. Але той вмить зрозумів про що йде і не втівав перед удаваними ударами. Се примусило білого до інтенсивнішого руху. І знов вискакували поверх бульби. Раз нападав білий, раз чужий. Кілька разів се повторилось і оба відійшли на бік відпочити. По хвилині знова зривались до борні. Вже одному і другому гребені кривавились а звисаючі червоні бочки були пороздирані — й жаден скорше не змучився. Мучились оба враз і враз відходили відпочивати. В четвертій турі загнались у буряни й тут білому поховзнулась нога у попелі, що його висипала Марта. І се його коштувало двох болючих ударів мов гострим залізом у голову і в ліве око, що заплило зараз кровю. Але білий не піддавався. Усунувся з не вигідного терену де собі і ноги покалічив до гострого шкла і з дзвоєним завзяттям кинувся на ворога. Противник теж мав цілу голову в крові, бо білий бив рідко, але зі страшним скупченням сили. Не звертав уваги на те, що дістане за сей час кілька разів, зате вдаряв з страшною силою. Обом гуділо вже з болю в головах, обом очі запливали кровю, але білий мав одно скалічене, яке страх пекло і замикалась йому повіка. Тому пускав все ворога на правий бік. Знова дістав другий удар в ліве око і на нього вже більше не бачив нічого, відплатившись за се могутнім ударом у голову противника, від якого сей аж заточився. Того моменту білий не міг використати, бо грудка землі вразила його в розбите око й мусів задержатися.

Знов стали напроти себе і розійшлися в противні сторони. Видко узнали себе за рівних. Але білий раптом завернув і пігнався знова до борні. Знов стялися. Кров обом ударила в голову, а люті змїтала змисли. Вже не бились, а просто рубали один одного в місці, — хто скорше кого вбє. Булиб зарубались оба разом, колиб таки вкінці чужий не відскочив на бік і підніс голову, бо в сім рубанні білий мав перевагу стільки, що мав грубший і сильніший загнутий на самім гострім кінці клюв. Тепер білий міг його рубати до забиття. Відпровадив його аж за межу біжучи, але не бив. Був джентельменом. Потім вернув і сів у тіні під шопою.

Ціла голова і шия з повириваним пір'ям творили одну масу застиглої чорної крові. З червоних бочків не стало ні сліду, бо тамтой мав гостріший клюв. Тільки зловіщо світила рана з видзьобаного ока й стікала з неї якась темна посока. Сів і перекинувся. Знайшли його, як лежав

на боці з вибитим оком. Вилили на нього коновку води. Під вечір прочуняв і поплентався на сідало. І ще мав силу, видрапатися на найвищий щабель драбини — своє королівське місце.

На другий день здох його расовий суперник. Білий скоро прийшов до сил і давного стану, але з вигляду вже не мав тої краси з повириваним пір'ям на шиї, що колись золотом мінілось у сонці, а пляма по вибитім оці надавала йому грізного і злющого вигляду так, що всі когути оминали здалека його — грізного володаря.

Надійшов кінець осені, й у горі між людьми запав — присуд, що муситься його зарізати вже, бо на розплід лишиться червоний расовий, а сього дикуна шкода годувати зимою. Помимо прохань дітей і самого господаря, господиня вирішила. Кури належать до неї і ніхто на них не розуміється.

— Забияка? Що мені з забияки, коли вічно худий. — Се його засудило. Коли його рано Марта зловила і несла на пеньок, біля якого вже стояла сокира, діти порозплакувались і повтікали з подвіря. Він передчув мабуть смерть, бо пручався Марті кричав, бив крилами і дер пазурами. Покалічив їй руки. Ох, щоб так покусав її і втік! — було найбільшим бажанням дітей і господаря, що мовчки приглядався і дивувався собі, чому йому сього розбишаки так шкода?

— Та пусти до біса, коли так кричить. І так пожитку, з того ходака не буде. Ще мене не обість зимою, — сказав ніби жартом старий, ніби встидаючись, і сміючись силувано, щоб скрити жаль.

Але Марта була неблагана і второпна. Стиснула йому колінами ноги, одною рукою вхопила за крила і положила на пеньок, а другою піднесла сокиру. Один блиск і голова його відскочила на бік, а кадовб почав судорожно бити крилами і бризкати кровю. Пустила його, і кадовб полетів сам без голови та опинився аж на третім городі.

Варто було бачити, як летів спотикаючись і кровавлючи. На мить хотілось вірити, що він ще жие, що воскресне. Пропало. Видко, що ще багато мав енергії і не хотів вмирати, коли так далеко залетів. Біля пенька лежала відрубана голова з діравим оком на верх мов світючи чадом, робила викиди, що вже не буде кому берегти городів і раси курей, що вже слідуюче, висиджене квочкою покоління, не буде мати його крові в жилах, а того розтовстілого бо-язгуза червоного, або якого зайди з чужих городів.

Василь Маланюк

„Толстоевський”

Знищений мусить бути лад загальний (конкуренційний — „сореvновательний”) і замінений — комуністичним; знищений має бути лад капіталістичний і замінений соціалістичним; знищений мусить бути сепаратизм вузької національності і замінений космополітизмом і загальним братерством; знищені мусять бути всілякі релігійні пересуди і замінені розумовою моральною свідомістю...

Л. Толстой (*Про існуючий лад* — 1896)

Його безнастанне, повне найглибшого почуття й палкого обурення демаскування капіталізму віддає цілий жах патріархального селянина, на якого насувається новий, невиданий, незрозумілий ворог, що йде звідкілясь з міста або з закордону...

В. Левін (*Лев Толстой*)

Толстой проповідував феодалний соціалізм.

А. Сторчаков

(*Новий мір* IX кн. Москва 1933)

Листопадові числа часописів, особливо ж словянських, принесли статті, спогади, уривки з творів ну й, звичайно, знайому бородату постать в рубашці під славословними титулами. Значить — „ще живе“, „ще є порох“ в російських „порохівницях“, ще не згасла російська „слава“*).

Та й якже їй згаснути, коли стільки земляків служило їй — що найстрашніше — служить їй поднесь. Чиж маємо забути, що ота славнозвісна смерть 20 XI 1910 на ст. Астапово, смерть, так ретельно театралізована природними акторами-росіянами, смерть така „фотогенічна“, з „уходом“, з тією „трагедією“, в усій родинній інтимності своїй винесена на вулицю („прі всьом честіом народє“) — натхнула була неабиякого поета — М. Філянського — на патетичний і сильний вірш! А якіж то похоронні плачі заводила Рада і Єфремов! А чиж не тягнулися „с юга“ на „мілий север“ до Астапова й до розрекламованої Ясної Поляни „сірим шнурком“ землячки?... Та що там згадувати, коли Року Божого

*) Дуже цікаво, що „слава“ та на терені СРСР, бодай серед совітського доросту, є досить своєрідна. Як подає в московськiм часописі *Жизнь Школи* учителька Наталія Гольденберг, підчас відвідин цілою школою знаної Третьяковської Галерії, один з школярів, перед портретом Льва Толстого запитав: „Тіточко, що то за старий хрін в толстовці?“

Як бачимо, в уяві наймолодшого покоління в совітах від самого Толстого залишилась лише „толстовка“, себто сорочка до колін, що до недавна творила стандартизований одяг совітського службовця.

1935 один з дуже офіційних донедавна українських діячів навіть до власного життєпису вписав вікопомну подію: „На стації Астапово вмер Л. Н. Толстой“. І в цьому відбилася не лише надмірна любов до „великих“ імен, як Демян Бедний і Фльорінський, але, безперечно, й щирий, хоч і „колективістичний“ пієтизм.

При перегляді листопадових часописів з святочними статтями пригадався один берлінський анекдот. Як відомо, Німеччина до-гітлерівської доби була систематично затроювана російською й совітською літературою. Доходило до того, що деякі твори з'являлися зпочатку по німецьки, а щойно потім — по російськи. Отож в розгарі такого літературного москвобіснування до книгарні в Берліні входить німець і просить дати йому твори Толстоевського. В замакітреній рекламою й пропагандою німецькій голові прізвища сих двох чоловік репрезентантів російської літератури утворили своєрідну й досить влучну сінтезу.

Справді, немає хіба ліпшого символу для російської літератури й російських духових впливів на заході.

1

Достоевський не криється з своєю епілепсією. Насолоджуючися гноем і смородом своїх, будь-що-будь, геніяльно спостережених і до фантастичности реальних постатей бодай, не впеvняє нас, що Карамазови, Шігальов або Єлізавета Смердящая — вінець творчости і взір для наслідування. Всі його спроби „підвести під підлоту ідеологію“ кінчалися на порожній містиці й на іконописній схемі Альоші Карамазова, себто так, як і в його літературного батька — Гоголя з пошукуваннями „позитивних типів“.

Достоевський відпихає й відстрашує не-росіянина автоматично, з якоюсь не-російською ширістю. Західна людина з живим інстинктом самоохорони залишить книжку Достоевського вже на перших сторінках. Читатиме далі (мова тут про читача, а не дослідника й вченого) лише той, хто вже має в собі щілини й надшерблености. О. Вайльда згадав про Достоевського й „достоевщину“ аж за мурами редінгенської в'язниці, коли вже був пониженим і ображеним. Недавно померший Редіярд Кіплінг з властивою собі прямою й стислістю сказав колись про Достоевського: „Почав читати й кинув... Гадаю, що то цікавий, геніальний романіст, але цілий його світ настільки для мене дикий, що я не маю бажання перебувати в нім більш, як пів години“.

Не те з Толстим. Він навіть для Кіплінга був „великий письменник“. „Великий письменник російської землі“, „тітан“, „лев літератури“ (вираз Буніна), він — в своїй „удержавленій“ в ССРСР сорочці — якийсь Ілля Муромець її і, у всякім разі, загально признаний на заході *excelle à peindre la vie*. Крім

того, він — „філософ-мораліст“, він пошукувач „правди“ християнства, він „великий мислитель“ і навіть „мученик ідеї“, „апостол“, що потягнув цілі сотки „толстовців“ до вязниць і навіть на заслання.

Толстой — „граф“, про що ніколи не забували ані на заході (і про що сам „опрошенець“ також ніколи не забував), ані в Росії. Предки його, безперечно, мавши в собі значний процент монгольської крові, належали до державотворчої еліти Москви й пізніш Росії, отже пізніш еліти досить і віддавна зевропеїзованої. Егзотика — егзотикою, але були й певні „всеєвропейські ілюзії“ в тих численних „льокаїв, що волочилися до Ясної Поляни вискавлювати ласки для Бетовена, що вивертали свої запаморочені собачі душі перед герметично з усіх боків закритим ні, як гнівно каже Сер Галягад в своїм глибокім і недооціненім *Провідникові для ідіотів по російській літературі**). Пересичені й виявлені кінцевими десятиліттями ХІХ століття, прочани з заходу шукали в Ясній Полянї „нового слова“ в хай „опрошеного“, але всеж таки освіченого й вихованого графа, хай росіянина, але, всеж таки, майже „свого“. Тим більш, що яскравість зображення життя в його романах і справді імпозантну (хоч і специфічну) ширину уявлення його в них — ніхто заперечити не може.

2

Пригадалося також одне особисте „толстовське“ переживання з перед 20 літ. У великім будинку московського фабриканта, де прийшлося колись мешкати, в музичній кімнаті стояв величезний грамофон і безліч дорогих і рідких плит. Отож одного зимового вечера, коли якось всі поросходилися, нудьгуючи, забрив я до тієї кімнати і, не запалюючи світла, пустив я грамофон. З рупору несподівано почув я скрипучо-жовчний, нестерпно-проповідницький і канцелярійно-безапелляційний старечий голос, що виголошував якісь знані, мертві, але одночасно й смертельні для всього живого, сентенції... Не зміст, не сенс, не слова, лише сам звук, тембр, „дух“ того голосу зробили таке вражіння, що невимовний жах наїжив на голові волосся і я вилетів з музичної кімнати, як з темної трупарні, де раптом заговорив труп... Як пізніш виявилось, була се грамофенова плита з записаними на ній „живими(1)“ словами Л. Толстого“.

Звичайно, положення моє було досить невеселе, бо ж дотепи про „офіцера, що настрашився грамофона“, я ще довго чув, але пізніш, згадуючи сей макабричний московський епізод, я вже менше картав себе за нервовість і більше починав розуміти дивні причини того жаху.

*) *Idiotenführer durch die russische Litteratur* — Alb. Langen Vlg. München 1926.

Бувають-бо хвилини, коли одна якась дрібничка раптом зясує все.

Повторюю, що не чув я тоді змісту тих „живих слів“. Здається чи не були то афоризми з т. зв. „Круга читенія“, де м. и. було й таке: „Володіти землею, яко власністю, се один з найбільш проти природних злочинів“. Я лише назавше запам'ятав собі той страшний голос. І пригадуючи його собі ще і ще раз, відчуваю й розумію до кінця страшну істоту яснополянського божища, уявляю собі нищительний, спустошуючий вплив його на оточення, зокрема — родину. І тоді встає передімною жахлива драма нещасної жінки Софії Берс, тієї мучениці, що мусіла на протязі довгого життя Толстого бути йому покірливою коханкою, дружиною, матір'ю численних дітей, секретаркою, управителькою великого маєтку, панею дому, громозводом всіх бур і примх свого хана, що м. и. одночасно кляв її за те, що „володіла землею“, але й вимагав напр. на Різдво свіжих полуниць і т. д. і т. д. словом тієї людини, яка бувши майже єдиною психічно-нормальною людиною в яснополянськiм домі божевільних, вже тим самим мала не життя, а таки дійсно — жити́є.

Існує величезна література на сю тему, передовсім — щоденники самої Софії Берс-Толстої і — засліпленої величию батька — укоханої ним доньки Александри, ненавистниці матері. Ті документи мають першорядне психологічне значіння і відмальовують постать мужицького графа цілковито.

Полишаючи сю тему аматорам і фахівцям особливо там, де треба було б бабратися в білизні дієвих осіб, наведу єдино характеристичну цитату з щоденника Софії Берс-Толстої (див. її *Дневник 1897-1909* Москва 1932): „З Львом Миколаєвичом трапалося якраз те, що передбачала: коли старість припинила (не щодавно) його відношення до дружини, як до коханки, на тім місці з'явилося не те, про що я мріяла ціле життя, — тиха лагідна приязнь, а з'явилася повна порожнеча (2 XII 1902 рік)“.

Осьде, м. и., треба шукати генези його пізнього жоневизництва, наскрізь похитливого, слиняво-старечого бунту імпотента проти „діявольської похоти“, генези огидної заголеності *Кройцерової Сонати*, понуро-сексуальної псевдо-аскези *Отця Сергія* й інших сього типу речей*), де російський аристократ, великий артист і людина освічена, знижується до духового рівня бузувірського сектанта-„хлиста“, до якогось Распутіна навиворіт. Але, може, ніде так яскраво не є Толстой сином свого народу, як власне, в сих, по часу останніх своїх

*) В новелі *Отець Сергій* чернець, що його спокушає жінка, яка в ночі впросилася до келії ніби шукаючи захисту й вдаючи хору, для перемоги над гріхом похоти — відтинає сокирою собі палець. Шкода, що тією новелою в свій час не зацікавився Фрейд і не збогатив своїх не завше дотепних розумовань ще однією комбінацією з уславленим *libido*.

р

дечах. Тут власне спадають з нього остаточно одежі ворожої йому цивілізації. Вона для нього була тільки одежою. І коли він її здійняв, під нею показалася прадавня й універсальна московська „рубашка“ однаково вигідна для графа Льва Толстого, як і для сибірського мужика Григорія Распутіна, двох типових і символічних представників свого народу, що відіграли величезну роль в історії Росії і в своїм моралізаторським проповідництві заховували, поза деталями, спільність національного стилю.

Толстой був вузловим пунктом історії духа в Росії. Безформенно-тьмянний і димний, євроазійсько подвійний і істотно-ложний дух той в Толстім обнажився й „переполовинився“ остаточно, детермінуючи долю петербургської імперії й „очищуючи“ від європейських декорацій місце для з'явлення віддавна причаєної стихійної суті — большевізму. В зимну осінню ніч 1910 року з дідичного „дворянського“ маєтку, де на книжкових полицях дрімала віддавна вже завмерла, привозна й зовнішня „європа“, вийшов, гонений передсмертним інстинктом, москаль — відвічний кочовик, підсвідомо ненависний до всілякої оселі, щоб вмерти в подорожі, в „кібітці“...

Дух „євроазії“ шпурнув обридлу за довге життя маску європеїзму і, коч перед смертю шарпнувся до „азії“. Недарма вдумливий російський політичний письменник Всеволод Іванов в своїй книзі *Ми* лучить історіософічною лінією дві точки на євразійським терені: могила Толстого й могила Чингіз-хана.

3

Коли спробуємо виділити й аформулювати правдиве єство, найостатнїйший сенс немалої літературної спадщини по сім великим російським письменнику (виключаючи з неї занадто варварську, хоч і дуже важливу, сектарсько-„теологічну“ писанину), то побачимо, що є ним кепсько замаскована псевдогуманістичною любовю, частіш зовсім неприхована — ненависть до складності й багатства життя, ненависть до всілякої скомплікованості, контрапунктичності, до гієрархії, до вишості і до духовості взагалі. Се не лише хронічний інфантізм дорослої дитини. Коли дитина ламає механічну ляльку, щоб побачити „що є там в середині“, се натуральна дитяча цікавість. Але коли дорослий письменник і неабиякий майстер літератури — незалежно від своїх симпатій чи антипатій — таку, будь-що будь, складну, таку багату й таку цікаву постать, як Наполеон, спрощує, сплющує, деформує й редукує до розмірів провінційного актора, що грає Хлестакова, то сі вправи, мусять мати своє психологічне підложжя, бо се „божевілля“ має „свою методу“.

Річ ясна, що в сім випадку — говоримо про найважнїший, найбільш ідеологічно розбудований і наймонументальнїший твір — *Війна і Мир*, сю безперечно, національно-московську

Іліаду, Росії — неостанню ролю відіграв своєрідний патріотизм (ненависть до заходу) автора, невіддільний, зрештою, від його творчої істоти, але тимже самим стремлінням до спрощення й зниження наповнений — поза ліричними фрагментами — цілий роман. Патос симпліфікації — се його лаятмотив. Врешті утвердження вічно сонного череваня Кутузова та вошивого й смородливого Платона Каратаєва над струнким динамізмом Наполеона та гігієнічністю й волею до порядку (Erste Kolonne marschieret... zweite... dritte... як кпить Толстой з австрійського генерала) європейця взагалі — се є цілком виразна ідеологія роману. Поза описом неба над конаючим по Австерліду князем Андрієм Болконським — жодного „д'гори"! Цілий роман — безконечна російська рівнина, що по ній пересуваються безформні примітивно-біологічні орди обожаних „мас“ під монотонну музику євразійського простору.

Все, що виростає понад божественні „маси“, треба стягнути вниз, а коли не дається, — зрізати, зламати, скаструвати. Душу зредувати до „душевности“, серце до „сердешности“, інтелект до „хитрости“, ерос до *sexus'u*. І се не лише ідеологічне побажання автора, се категоричний імператив, наказ і закон, що нещадно обов'язує в його душнім, низьким, тваринним світі, де тільки бруд, піт, екскрименти... Не моральне напруження, не піднебний перелет духа, не духове відродження, — лише важка підневільна, позема повзанина, безкриле і морально мертве виконання мертвого закону — бездушно, механічно. В романі *Відродження* (Воскресеніє), в яким яватор хоче цілком дидактично, на згори згадану тему, вказати путь „до спасення“, молода жінка цілує дірку від носа у пранцюватого. Се має бути зразок морального чину.

Певно, ніодин письменник світу так блюзнірсько не надуживав слова „Бог“, як сей фанатичний ідолопоклонник матерії, цілковита релігійна нездара, опанована понадто всіма найдрібнішими демонами, наївно-незграбно й безнадійно-механічно борюючись з ними до кінця життя. Сліпий на правдиву (одохвлену) красу і глухий на божественну музику, що просякає буття і скермовує людину до Бога і вічності, він вірив лише в свій примітивний, обмежено-впертий „розмірок“ і з мегальоманією психопата тим „розмірком“, тією „мужицькою арифметикою“, міряв все — від Євангелія, Шекспіра й Бетовена до „недільних шкіл для дорослих“ і власноручного похмуро-ображеного шиття чобіт — включно.

Різнобарвність і поліфонічність культури він ненавидів і відкидав цілковито зі всією люттяю, заздрістю й фанатичністю расового москаля.

4

Безкритичні аматори й хвалителі „великого Льва“, за світовою рекламою покірливо повторюючи знані й давно стерті суперлятиви, нажалі, не знають, як ставилися до Толстого культурні росіяни. А такі в Росії, всеж таки, були.

Відома є напр. вельми символічна неприязнь між Толстим і пів-європейцем Тургенєвом. І хоч вони потім погодилися, і хоч, саме, Тургенєву належить авторство славного компліменту „великий письменник російської землі“ (компліменту зрештою двозначного і більш подібного до стислої формули), всеж Тургенєв так писав до поета Фета про *Війну і Мир*: „Роман Т-го кеписький не тому, що повен метикувань („разсудительства“)... кеписький він тому, що автор нічого не простудював, нічого не знає“...

Один з досить цікавих представників російської філософської думки — Н. Ф. Фьодоров, в розмові з Л. Толстим, почувши від нього якийсь „культуроборчий“ афоризм, сказав йому в очі: „Богато дурнів бачив на світі, але такого — вперше“. Цікавий релігійно-етичний до сього робить відоме речення В. Розанова: „Толстой був геній, але людина нерозумна; а якийби геній не був, розум йому всеж таки не зашкодить“. Відома також є епіграма на один з ранніх творів Толстого *Козаки*, присвячений „завоюванню“ Кавказу:

Смисл етого розказа
Ізобразіть би можно так:
То грязний російскій наш кабак (корчма — Е. М.)
Підвінут к висотам Кавказу.

Убийча епіграма ся належить перу одного з найкультурніших росіян, найвизначнішого й пізно одіненого поета, що правда, продукта німецького романтизму, — Федора Тютчева. Навіть такий досить „руський“ росіянин, як філософ Володимир Соловйов і той негативно ставився до Толстого*). Його біологічний аж якийсь копрофілічний примітивізм, ненависть до духа й особистості та стихійна воля її знищити, врешті підозріло-некрофілічний смак до смерті — все те занадто кидалось в очі найбільш культурним землякам Толстого. Сучасний російський дослідник (П. Сазановіч) з нагоди толстоївської річниці дуже влучно аналізує: „Він є парадоксальна персоніфікація етнічної безобличності... символ... ще внутрішнього, до-національного буття... Се плоть — інертна, чорна, масивна, не просвітлена, не перетворена Духом... В результаті — „плотське мудрування“... Л. Толстой — реакція темної землі... реакція проти тайнства хрещення і всіх дарів Св. Духа, що одержуємо їх в Церкві... Звідсіль смертопоклонство разом із стихійним, тваринно-панічним жахом перед нею, культ інертності... його „непротівленіє“ — морально-темна пасивність... Л. Толстой, ніби відкидаючи науку, в дійсності повторював абетку найгірших і найбільш відсталих течій раціоналістичного еволюціонізму, стосуючи до всього „простого“ — поняття добра, а до

*) По смерті І. Гончарова писав він до М. Стасюлевича (20 IX 1891): „От і передостаннього корифея російської літератури не стало. Залишився один Лев Толстой, тай той напів дурний“.

всього „складного“ — поняття зла... Се не філософія й не наука, лише прихований псевдокульт порожнечі, нічогости, небуття... Від квітучої складності — через опрощенський нуль — до відемної, трупної (розкладової — Е. М.) ускладнености. Ціла система, ціле наставлення Т-го є, власне, той нуль, через який має пройти вся система культури, щоби розпастися на негативні явища народницької спрощености й кепської соціалістичної скомплікованости“^{*)}.

В *Спогадах* Бор. Чічеріна (московського професора, див. *Воспоминания*, що недавно вийшли в Москві) тому доведлося звернути увагу на вельми характеристичний фрагмент, що дає генезу упрощенсько-аритметичних нахилів Толстого. Замолоду був він, як відомо, офіцером артилерії і тому дещо знав з математики... Мав приятеля, теж офіцера, кн. С. Урусова, славянофіла, шахматиста й аматора математики, автора історіософічної брошури, повної, як каже Б. Чічерін, „невероятной галімати“². „Толстой (пише Чічерін) зачерпнув з неї ті свої історичні теорії, що він їх вніс до *Війни і Миру*. Ті теорії якраз відповідали завданню, яке поставив собі Т-ой: розвінчати всіх великих людей і все пояснити чинністю дрібних безіменних одиниць, кермованих темними інстинктами“ (Б. Чічерін *Вост.*). Під впливом отого Урусова, а, почасти, теж словянофіла Погодіна, Т-ой зачав шукати „диференціала історії“, про який досить заплутано і нудно розводиться він в томі п'ятому *Війни і Миру*: „Уявивши собі безмежно-малу одиницю — диференціал історії, себто однородні стремління людей, і досягнувши можливости їх інтегрування, ми можемо сподіватися досягнути зрозуміння законів історії“ (В. і М. т. V). Якже не пригадати тут блискучого здогаду Сера Галягада про „кавалерійського офіцера, якому нагло забагнулося вставити та кож і своє слово“. Увесь щиро-московський і, певно, старомонгольський патос всемеханізації, що так широко розгорнувся нині в Світах, — в сім толстоївським „диференціалі“! „Не тратьте надії — писав до Т-го згаданий кн. С. Урусов (що м. и., не відстаючи від свого достойного приятеля, теж „математично“ виводив *Закон смертності царів*) — Ви обов'язково відкриєте закон історії“ (Б. Чічерін — *ibid.*).

І Толстой, зрештою поверхово знайомий з математикою,

^{*)} Л. Толстой і В. Соловйов — *Возрождение* № 3846. Цитат сей наводимо не для покликування на авторитет, яким п. П. Сазановіч, типовий примірник анаціонального росіянина, можливо ренегата, — не може бути. Тим більш, що рисований тут образ Толстого зложився у автора сих рядків не від вчора і без допомоги якихбудь авторитетів. Але хай цитат сей, з статті росіянина, „асекуруючи“ нас від знайомих закидів в „шовінізмі“, „хижацькім націоналізмі“ і інших „гріхах“ (до яких тут абсолютно не почуваємося!), змусить хоч трохи задуматись наших до нині закоханих в Толстому (і інших „великих“ росіянах) земляків. Може, завше безконкурентний для них, авторитет росіянина, коли й не переконає, то, бодай, захитає їх віру в численних Толстоевських.

„не тратив надії“. З упертістю освіченого варвара, до кінця свого життя намагався він за допомогою математики, спрощеної до рівня якоїсь мужицько-жидівської арифметики, розв'язувати всі проблеми. А передовсім „розвінчати“ всю незрозумілу, недоступну і ненависну для нього складність, всю органічну таємничість, всю геніяльну магіку живого життя!

На його мові се називалося „шукати правди“, тієї „правди“, що нею так захоплюються західні аматори російської *âme slave* і про яку недавно в совітських журналах, з нагоди толстовської річниці, писав живий труп західно-європейської літератури — Ромен Роллан, може, найбільш яскрава жертва Толстоевського на заході.

5

На сій мертвій, диференціальній, арифметичній, розкладовій „правді“ варто зупинитися вже тому, що вона, складаючи головний зміст і сенс „великої“ російської літератури, мала й має найбільш, як побачимо далі, згубний вплив на сучасну літературу заходу.

Не цитуватиму відповідних місць з Толстого, бо — або не сталоб місця на цитати, або булоб дуже трудно вибрати такі, де та „правда“ найбільш тріюмфує: опис „переживань“ коня в *Холстомері*, чи породильні муки в *Кареніній*, чи любашне оповідання про запахи Каратаєва в *Війні і Мирі*? Треба признати, що ті описи винятково плястичні, майже фотографічно-точні й стереоскопічно-випуклі.

Вони зробилися каноном і для російської і для совітської літератури, каноном, що обов'язує завжди. Безсилі скопити внутрішній (духовий!) трепет життя, божественну таємницю існування людського, нечулі на електричність правдивої пристрасти, сліпі на магічне світло почувань, низькі й примітивні, щоб відчути формотворчу силу Ероса, — російські письменники віддавна пасивно віддавалися плоскій, не вимагаючій фантазії, штуці „описовості“, „репортажування“. Совітські письменники допровадили сю чинність до абсурду. В ніоднім мистецтві світа т. зв. реалізм (термін досить потворний і, властиво, філософічно безсенсовний!) не був так культивований, як в Росії. Згадати хочби вистави в московським „Художественнім“ Театрі, де декорації були допроваджені до цілковито абсурдального степеня наслідування й копіювання найвульгарнішої і для мистецтва цілком безвартісної „дійсності“.

Щоб показати який живучий сей канон толстовської „правди“ і всеросійського літературного „реалізму“ в російській літературній сучасності, даю тут два коротенькі зразки, взяті надалую.

От, напр. наймаїстерніший і найталановитіший прозаїк-емігрант В. Сірія:

Зрідка у того чи іншого коня підносився напружений корінь хвоста, під ним надималася темна куля, витискаючи округлий золотий шматок, другий, третій і потім зморшки темної шкіри знов стягалися, хвіст опадав...

(Оповід. *Обіда* 1931 р.)

А от дуже талановитий, припускаю, навіть аж „контр-революційний“, совітський учень Толстого — В. Зазубрін:

На подвір'ю Безуглий побачив сірого коня. Серко стояв, розчепивши ноги й піднісши хвіст. Він з громом вергав кал і сечу. Безуглий здіймав паса, дивився на могутнє тіло коня, на щедрий, шумливий струмінь (!) і думав:

— Далеко мені до тебе, друже, далеко...

(Роман *Гори* 1933 р.)

Приклади взяті з творів ліпших, коли не найліпших, сучасних російських письменників, можливо, гіперболічні, але вистарчить уважно придивитися „фактурі“ російських літературних творів, щоб визнати, що такого рода „досягнення“, являються коли й не головними, то, в кождім разі дуже важливим, часом істотним артистичним складником російського мистецького твору.

І коли поміркуємо над повиню т. зв. *репортажової* літератури на сучаснім заході, коли спинимося уважно над такими дивними, несподіваними явищами в тій літературі, як романи Селіна, Джойса, почасти Льовренса, вже не кажучи про численних Максів (?) Бродів, Франців (?) Кафків і інших львівських і празьких псевдонімів, — зрозуміємо звідкіль се пішло, як се сталося. І, взагалі, хто спричинився до того процесу смертельної механізації мистецтва, до розкладу його — не бачимо потреби вживати більш м'яккого виразу, — який спостерігаємо передовсім в найорганічнішій і наймонументальнішій літературній формі заходу — романі.

Ось тутто й впливає се символічне прізвище: Толсто—Євський.

Який, порівнюючи, короткий час „контакту“ з Толстоевським був потрібний, щоб дати такі, нажаль, недвозначно-яскраві наслідки. Аджеж ще яких п'ятнадцять, найбільш — двадцять літ тому захід мав про російську літературу дуже імлісте уявлення. І от світова війна, большевізм, спроби інтервенції, російська еміграція, врешті — що найважливіше — величезна систематична й нахабна пропаганда Москви і російської, і комінтернівської, і „міжнародної“ — зробили своє: російська і совітська літератури стали нечувано популярні. Той, кажучи словами автора романованої біографії Тургенева — Б. Зайцева, „яд російський“, що його несміливо прищеплював колись в Парижі самотній Тургенєв, від яких п'ятнадцяти літ щепиться масово тисячами земляків і не-земляків Тургенєва.

В результаті трупний яд толстовської „правди“ і психопатологічні стрептококи достоевщини в організм західноєвропейської літератури — вже введено. Сі два первні втруй-

ній мішанині толстоевщини належить розрізняти, бо, як побачимо, діляють вони різно і на різні складники роману.

Яд толстовської „правди“ поділав на роман передовсім, як на певну органічну цілість, як на певну літературну форму. Він почав її систематично умертвляти. Той роман, що виростав у Бальзака в могутню, закінчену в своїй повноті, живу будівлю, що вражав у Фльобера безпомилковістю адекватної живому буттю міцної композиції, що увесь пульсував потужною й нещадно-прозорою, як середземноморський воздух, пристрастю Стендаля, і що, у всякім разі, був живим організмом, — потихесенько та полегесенько почав тратити лінії, розповзатися, розрихлятися... Спочатку він сплющується в роман-хроніку, але ще затримує свої рямки (*Жан Крештоф* Ролляна). Потім розрихлений, вже в стані розкладу, зміст його безсило розпливається в роман „без героя“, в т. зв. „роман-поток“, *roman-fluve* (Гольсворті, Мани), коли романіст вже не панує над романом, вже перестає бути „креатором“ дієвих осіб і композиціст твору. Врешті розпухає він в слизку, безформенну і бездушну потвору Джойсового *Улісса* де на протязі кількох сторінок грубого тому нотує автор з мертвою механічністю барографа лише один день існування свого, вибачайте, героя, вірніш — чинності всіх „диференціалів“ його розкладеного автором на атоми — і тому обездушеного — тіла.

„Атентат хаосу проти форми“ (формула Галягада) — dokonано. З'являється друга половина Толстоевського — достоевщина і доконує решту в області „змісту“.

Перший наслідок сього — Пруст. Хорий на дивну хворобу „страх світла“, напівсліпий, завжди в темній кімнаті, вже не пише, а записує свої спогади і візії, без рамок, без форми, без композиції. Се вже, властиво, монольоґ без кінця, без краю. І колиб не яскравий талант і не якийсь дивний, хоч явно хоробливий чар, яким фосфорізують його твори, можна булоб їх назвати проявами своєрідної ліричної балакливості, ліричного автопсихологізуючого недержання.

Так входить в зруйнований і розкладений західноєвропейський роман мономанія, маніякальність, авторська загіпно-тизованість самим собою, що межує з неплодним безрухом, з яловою прострадією, яку не можна порівняти навіть з напруженою, будь-що-будь, нерухомістю індуського факіра.

Всеж треба ствердити, що Достоевський, твори якого ще так недавно читали в Америці як детективно-авантурну літературу (факт!), в своїй російській істоті, зрозумілій лише для тих, що знають Росію глибше, — бодай на сьогодні — залишається для західного європейця у великій мірі неприступним. І се щастя. Не-відомо лише, як довго воно буде тревати.

Найзгубніший одначе вплив дотепер зробив позірно поважніший, „раціональний“ і „здоровий“ — в порівнанні з пристрасним „іраціональним“ епілєптиком Достоевським — Тол-

стой. Крізь його розважно написані романи з старанно-матеріалістичними описами тварин, природи і людей, крізь його псевдо-гомеричну, в дійсності дуже примітивну поему, без іскри, одуховленості, „мудрість“, крізь те все, що складає його важну, безкрилу й глибоко безбожну „правду“ — західній європеець не побачить бруталного лицемірства яснополянського йогога, його позірно „благосної“, а в дійсності згубної ідеології, його плоского але агресивного, замаскованого псевдо-християнським псевдо-гуманізмом азійського „ординського“ нігілізму. Не відчує він вовкулачого запаху „живого трупа“. Не почує того страшного мертвецького голосу...

Натомісць — особливо народи „протестантсько-пуританської“ культури — слухатимуть формально близькі їм моралізування з уст егзотичного бородача, російського графа і „великого“ письменника, звеличуваного і обожуваного сентиментальними паннами Альбіону, як аматорки Чехова, К. Мансфілда, або В. Вульф. Тож в англійській літературі, як чувати починається щось в роді „школи Толстого“...

Зате з приємністю треба підкреслити, що, власне, у Франції починають лунати голоси протверезіння і остороги (Кассу). Визначний письменник Моріак, що сам підлягав певному впливові Толстого — і се якраз дуже важно, — відчув і оцінив процес викликаного Толстовським обездушування і розкладу літератури. Звернувся він недавно з закликом до французьких письменників — повернути до традицій французького роману і знову „взяти шлюб“ з живим духом життя.

М. Мухин

Проф. М. Грушевський*)

(1868 — 1934)

Роки 1918—1921.

Про незвичайну силу і невмиручість федеративних москволюбних ідей М. Грушевського свідчить такий вельми проречистий факт: коли на початках лютого 1918 року уряд Центральної Ради з Грушевським на чолі залишав „при вечірніх вогнях“ здобутий російськими бандами Київ, то більшість „вечірніх вогнів“ блимала від пожежі велитенського будинку Грушевського, який завдяки своєму положенню на високому горбі здавався ще вищим. Будинок запалили балтійські матроси, які з залізничного двірця залюбки пристрілювалися бризантними набоями до будинку голови Центр. Ради. Професор з глибоким сумом оглядав здалека пожежу свого добра, де гинули

*) Докінчення з кн. III-ої Вістника 1936.

ї його архіви і збірки, плоди десятиліть праці, але нарешті промовив: „Хто знає, може се приведе до кращого і спалить мої федеративні ідеї“. Нажаль навіть ся пожежа не встані була спалити федеративних ідей професора, які рік-два потому буяли з давною силою.

Досить добре схоплює момент незвичайного отетеріння, який охопив задрагоманене українське громадянство при перших вістках про московський наступ на Україну наприкінці року 1917, уривок з одного вірша М. Семенка:

...Застукало, зататакало коло Ромодану.

Заклопотано чухали потилицю: „Наступає...“

Стонацятий раз перегортали „Історію“ Грушевського, — — „Немає“...

Справді, бо в сій „Історії“ Грушевського ані у „великій“, ані в „малій“ (ілюстрованій) не було нічого такого, що перестерігало б перед можливістю такого дива, як те, що сталося. „Історія“ Грушевського не була учителькою життя (*historia magistra vitae*), як її, історію, віддавна звуть.

Коли Грушевський довідався про Берестя, то розплакався: прихід німців на Україну був драмою його життя; ті, що до сього часу, обкидували його наклепами ніби він служить знаряддям австрійської або німецької інтриги, тепер діставали в свої руки зброю проти нього: так, дійсно, німці йшли ратувати українську державність — на заклик того уряду, на чолі якого стояв М. Грушевський.

Окремої уваги заслуговувала б роль Грушевського в подіях квітня 1918. Кілька тижнів перед гетьманським переворотом, представники чужинського війська, які переворот зробили, попередили прем'єра Голубовича, що вони збираються робити переворот, але, якщо Центральна Рада згодиться внести одну примітку до одного з параграфів Земельного Закону, то вони гетьманського перевороту робити не будуть і дадуть можливість Центральній Раді й надалі виконувати роль суверена України. З тими вістями прем'єр вирушив до Грушевського, пропонував і прийняти сю примітку і уступити соціалістично-революційному урядові, але Грушевський рішуче не погодився з тим усім і заборонив також виносити сю справу на верх... Се вже був занадто яскравий приклад цілком недопустимого роблення таємниці з справ, які обходили життєві інтереси цілої нації; професор очевидно звик вважати національні справи своїми приватними, оскільки він дозволив собі на таке поступовання, як в сім випадку. Про сю справу, до речі, майже не писалося. Лише деякі статті С. Єфремова в *Новій Раді* („Хрестною путтю“ й інші), в яких автор доводив, що соціалісти-революціонери розіпали Україну на хресті своєї партійної програми, на хресті соціалізації землі, посередно розкривають дещо з тієї гри, яка волею Грушевського лишилася закулісовою і його ж волею допровадила до ери гетьмана Скоропадського.

Спочатку політика Грушевського і його спілльників, які

знищили всі можливості створити українську збройну силу, цілком логічно привела їх до закликання армій центрально-європейських держав, а потім — привела до інтервенції цих закликаних ними армій, до вмішування у внутрішні справи Української Республіки...

Незвичайно докладно змальовує проф. Грушевський свою нехоть до ідеї самостійності України і ті обставини, коли він наперекір своєму переконанню бігом обставин примушений був ту немилу драгоманівському серцю ідею IV-тим універсалом проголосити:

„В минувшині ми ніколи не були прихильниками незалежності в холячім, вульгарнім розумінню сього слова. Мати власну армію, митну сторожу, поліцію, вязниці й шибениці — се ніколи не захоплювало українських народників. Наскільки се все мусілоб зістатись невідлучним атрибутом громадського життя, українські народники вважали за краще принаймні розложити сю неприємність на більшу спілку, на ширшу федерацію. В федеральнім устрою сі атрибути значноб змаліли, він знеутралізувавби багато боротьби, напружень інтриг, за які правлячим кругам приходиться одних людей садити до Іванової хати, а других займати наглядом і репресіями проти них та витрачувати гроші на утримання армій та кордонних охорон на державних границях, які любісінько моглиб бути просто межами федеративних штатів, і т. д.

Така була наша стара „ідеологія“, призабута в горячці останніх літ. Коли почали дунати перші голосні оклики за незалежністю, почавши від Україна ingredienta Бачинського і „Самостійної України“ Революційної Української Партії, українські народники старших категорій ставилися до сих окликів з великим скептицизмом, побоюючись, що з сього самостійницького яйця вилупиться шовіністична реакція і всякі націоналістичні авантюри. І се правда, що націоналістична виключність і назадицтво з самого початку стали примішуватись до сих гасел (пригадаймо виступи Народної Української Партії, що вийшла з Революційної Української Партії і різні націоналістичні брошури, які стали появлятись особливо перед війною).

Але події гнали воду самостійникам. Світова війна з її нечуванім лукавством і цинізмом в національній справі: з кличчями самостійності для поневолених народів і лютою кампанією на знищення українства на практиці, дуже скріпила самостійницькі течії, а революція поскидала маски з різних псевдо-федералістів (особливо російських ес-ерів) і теж немало спричинилась до сього. Федералізм дійсно став кепською забавкою. Антанта домагалася від України, щоб вона, як частина Росії, хочби й федеральної, прийняла на себе обовязки старого російського режиму провадила війну і т. ин. Недобитки старої Росії, програвши справу в старій формі, стали

перемивались на федералістів і дискредитували сю ідею своїми централістичними змаганнями, які продовжували і під сею новою маркою. Нарешті Совітська Росія, вивісивши прапор „Федеративної Совітської Республіки“, під сим гаслом почала господарити на Україні — памятаємо, яке було се господарство підчас її першого наступу. Справа суверенности українського народу й незайманости його волі стала горячою, дражливою і вилилася в домагання повної самостійности й незалежности України, винесене насамперед військовими кругами, а далі прийняте цілим, чи майже цілим, національно свідомим українським громадянством.

Чи було се домагання, се гасло неминуче? Мабуть ні. На мій погляд, воно лежало більше в психології відпору всім, хто хотів накидати свою волю українському народові. Тому ставимо величезну крапку над ї, може більшу, аніж треба було сій букві; хапалась найбільшого калібру, щоб нарешті не лишити місця ніяким неясностям і недоговореностям. Те, що в дійсности хотілось і дійсно треба було захистити: суверенність українського народу, незайманість його національних, економічних і політичних інтересів, се, розуміється, можна було забезпечити і в федеральній формі, якби обставини були нормальні, якби час не був такий пожарний. Але він був такий, і не самі тільки українці, а й інші народи бувшої Росії хапалися сеї елементарної формули: „самостійність і незалежність“, щоб відмежуватись, віддуратись від усяких претенсій старої Московщини, в якихби формах вона не відроджувалась.

Всім учасникам памятно, з якою нерішучістю, з якими ваганнями соціалістичні українські партії приймали се гасло „Незалежної України“. Їх побоювання сповнилися в повній мірі. Дійсно, се гасло було підхоплене гіршими елементами української людности: елементами бандитськими, контрреволюційними, реакційними, що завязували гайдамацькі загани й займалися громлінням жидів, ріжними спеціалістами формування військових відділів, всякими отаманами, головними, великими й малими і всею тою декласованою військовою верствою, що витворилась з розкладу російських армій і повторює на нашій землі сумну історію німецької тридцятилітньої війни. Гасло самостійної країни стало гаслом боротьби не тільки проти Совітської Росії, але в значній мірі й проти соціалізму, навіть скількинебудь послідовного демократизму. Воно перемінювалося в гасло „Україна для українців“ і всякі інші націоналістичні й шовіністичні оклики“. (М. Грушевський — Укр. партія соціалістів революціонерів та її завдання *Борітеся — поборете* ч. I вересень 1920 стор. 46-48, підкресл. мов — *М. М.*).

По сих диких для кожного нормального українського вуха заявах і словах професора, в яких він виявив всю глибину народницького призи́рства на адресу нікчемних в його

народницьких очах авторів передвоєнних самостійницьких і незалежницьких брошур; в яких він з таким щиро-російським призи́рством дискваліфікував українську армію, яка в момент, коли він „і́зригав хулу“ на неї (червень року 1920) ще продовжувала збройну боротьбу з Москвою, професор пише ще оттаке:

„Ми відкидаємо боротьбу з Совітською Росією, з комуністами-більшевиками, явну і тайну: тактику ору́жних нов-стань і політику зривання з середини. Ми навчили́сь шанувати в большевиках провідників світової революції, яким за се мусимо про-бачити не одно з того, що нам боком вилазить, тим більше, що наші власні помилки оправдують не одно в їх упередженнях і помилках у відносинах до нас.

Ми переконалися також, що об'єктивні дані, реальні умови українського життя спадщина царської Росії не дають змоги будувати українське життя без замирення, без порозуміння з Росією. Зложивши лиху з серця, ми мусимо шукати порозуміння, мусимо доходити добросусідських, доброзичливих відносин з нею, навіть ціною певних уступок, бо інакше не зійдемо з нинішньої мертвої „точки“. (Тамже, стор. 48 підкр. мое М. М.).

Тодіж приблизно Грушевський видав таку москвофільську чи пак комунофільську заяву:

„Які́б не були помилки большеви́цьких провідників в українській політиці, які́б не вилазила українцям боком діяльність їх агентів на Україні, належить оминати всякого конфлікту з большеві́змом, шануючи загальнолюдську вагу соціалістичної революції, яку веде він. Сього не треба забувати. Особливож недопустими які́небудь удари в спину большевикам підчас наступу на них світового капіталізму та його наймитів. Українцям, яких вся будучність в їх трудовім народі, не можна бути дезертирами з соціалістичного фронту до буржуазного. Се одно. А друге те, що які́б не були хиби большеви́цької політики в українській справі, ми не повинні спускати ока, що все таки скорше з ними, ані́ж з якимнебудь иншим російським урядом чи партією, можемо сподіватися порозуміння“. (Деклярація М. Грушевського з 12 липня 1920 *Воля* 1920 т. III стор. 446-7).

В тім самім віденськім тижневику писав року 1920 Віктор Піснячевський, сприводу сих політичних вихлясів: „Ми маємо старого громадського діяча історика Грушевського. І по літам і по своїй тяжкій роботі він заслужив на те, щоб його, як св. Онуфрія, вправити в раму, примостити в „божницю“ і берегти його від поро́ху“. — Але: „Грушевський — представник кооперативів, Грушевський на II Інтернаціонал, Грушевський на III Інтернаціонал, Грушевський в розмовах з (большеви́цьким агентом) Коппом, — се є зловжи-

вання іменем, яке вже належить не лише особі, а й цілому народові". (Воля 20 березня 1920).

Той самий Віктор Піснячевський, до речі старий співробітник Грушевського в справі організації української фракції в перших російських державних думах (1906-7) в статті п. н. *Testimonium paupertatis* (Воля 19 лютого 1921) пишучи про певний відлам партії українських соціалістів-революціонерів, на чолі якого стояв Грушевський, каже, що на чолі того відламу „стояв і баламутив нашу еміграцію давно відомий під назвищем „растлитель младенцев“ проф. Мих. Грушевський. Оportunіст до мозку костей, завжди готовий во ім'я особистого самолюбства перекинутися туди, де є сила, він не раз робив, навіть в останні часи, спроби якнебудь підлабузнитись до московських катів України. Українське громадянство давно вже поставило над ним, як над політичним діячем, хрест“... Дещо пізніше (22 жовтня 1921) той самий автор (під своїм криптонімом А. В. — Андрій Войнаровський), пишучи про те, як свого часу він вносив Грушевському одну дуже практичну пропозицію щодо секвестру кількох урядових друкарень на Україні, розповідає, як саме поставилися до того всевадні тоді на Україні особи. Сі слова Піснячевського незвичайно добре передають стиль тогочасного українського „урядовання“, запроваджений в життя саме Грушевським і його імітаторами, що варто їх конче навести. Піснячевський іронічно пише: „Цар і Бог“ (так звали тоді в кулоарах Центральної Ради Грушевського, прим. ред.) забрав у кулак бороду, пожував її і заявив, що він так обтяжений державною справою, що йому не до таких дрібничок. Так справа і загрузла. З ким я не говорив з „міродатних“ кол — у всіх або часу не було, або в голові глею бракувало на реалізацію тієї простої ідеї“. В тій самій статті Піснячевський ще кидає мимоходом кілька дуже вартісних для характеристики Грушевського слів в однім довшім контексті, над якого змістом тут не місце зупинятися, а тому наведемо коротко лише дотичний уривок з статті Піснячевського: ...„я готов був поставити свічку св. Михайлові і простити всі національні гріхи „блудного діда“. Я готов був забути і про ту деморалізацію, яку вніс старий ес-ер в українські кола закордоном, і про його лукавство і нещирість в національній справі. Але надії залишилися надіями“... Скільки безкритичности вносив М. Грушевський в свої симпатії й антипатії — проречисто говорить про се його вступ до партії соціалістів-революціонерів. На думку професора та партія мала звязати українське минуле й сучасне з ...світовою революцією! (М. Грушевський — Українська партія соціал.-революціонерів та її завдання, „Боротися — поборете“. Відень 1920 ч. 1).

Вязати з соціальною революцією українське минуле мала партія, що — зі слів тогож М. Грушевського — „мало виявляла власної продуктивности, односторонньо користаючи

російською соц.-революційною літературою" (тамже). Поза своєю партією — дуже високо цинив тоді проф. М. Грушевський більшовізм російський. Головна заслуга більшовізму на його думку — се що він приступив до соціалізації села: „як комуністичній партії се не вдасться, то сим мусять зайнятися інші партії. У нас на Україні веде ся роботу УПСР... Вона повинна вести її й далі" (тамже). Сі слова звучать тим смішніше, що колиб упав російський більшовізм — М. Грушевський напевно покинув би соціалізацію села, а вернув до своєї старої любови — російського лібералізму... Тепер же він не бачив інших сил на Україні окрім — „комуністичної революції" і „всесвітнього капіталізму". Він видумав навіть схему свого власного, доморобного „волосного" соціалізму — де кожда „волося" булаб незалежна від Києва, самовистарчална, зі своєю швальнею, газетою, друкарнею і пр. (тамже ч. 4). Колиб ся схема не затріюмфувала, взагалі — колиб не затріюмфувал соціалізм — ну, то тоді Україна „зійшлаб на лихеньке, безвартісне повторення Франції і Німеччини" (тамже). Отже такий „гнилий Захід", як Франція — богата й потужна Франція, до якої залицяються більшовики — не задовольняла професора... Йому треба було „громадівства", драгоманівського соціалізму...

Як непереможно тягло професора в бік сентиментальної іділії, а з другої сторони в бік більшовізму, як трагічно не розумів він суті тривожної, революційної доби, в якій жив — свідчать його міркування про проект державного гербу для України. В Народній Волі (12 XI 1917), в статті „Державний герб України", підписаній його імям, він писав, що сей герб має бути „символом творчої праці" — „золотий плуг на синім тлі. Згадаю, що плуг в гербі має і Ліберія, республіка визволених з неволі негрів"... Як се характеристично для плейбейського способу думання професора — і його нехить до „лихенької і безвартісної копії Франції чи Німеччини" і його захоплення півдиною Ліберією! Що з того, що ліберійці мають в гербі плуг? Вони мають і перстень в носі — чи се значить, що їх маємо наслідувати?

„На вершку сього гербу — пише дальше професор — можнаб поставити одну емблему старих наших недовершених мрій — з печатки Вел. Князівства Руського, проєктованого Гадяцькою унією 1657. Се голуб з оливяною віткою, вістник національного замирення і спокою". Варта булоб десь в гербі умістити теж „жінку з серпом і робітника з молотом" замість якихсь там „щитоносців", — „символ трудового народу" — символ, до якого наш адоратор ліберійських відносин нарешті і прийшов: тепер Україна під Москвою і має за герб серп з молотом і в усім иншим нагадує муринську Ліберію...

Як се не покажется дивним, але в істоті речі професор в роках 1914—21 ще не мав ширшого і що головне, — глибшого розгляду у всесвітній історії, не кажучи вже про істо-

рію Україн і про загальний характер і особливості московської історії за дійсним браком часу, який майже весь без устанку забирав Грушевському ґрунтовний і детальний перегляд кількох кількості джерел, до, перед ним ще ніким не систематизованої, історії України. Розгублений в десятках тисяч дрібниць до синтезу історії України професор не дійшов, адже і саму історію свою він всиг довести лише до року смерті Богдана Хмельницького — 1657. Але пишучи се, ми ніяких докорів на адресу Грушевського не намагаємося кинути: ми просто мусимо констатувати дійсний стан справи. Життя вченого було присвячене зібранню і систематизації величезної кількості дрібних явищ і фактів, одинокий шлях для кожного піонера у відтворенні занедбаної історії України, перед ним ще ніким з такою мікроскопічною скрупулятністю і науково-критичним апаратом не дослідженої. А тому, а може ще з якихось інших більше обтяжуючих причин, лишився в професора недоторкненим і незруйнованим той немудрий і наївний ідейний вантаж — саламаха російських радикально-народницьких забобів, з яким Грушевський вступив у світ, набравшись сього некритичного і поверхового народництва від свого ближшого оточення в роки гімназійні і студентські. Від свого учителя Антоновича він не перейняв його обережності і ворожості супроти москалів. Антонович, не вважаючи на свій професорат на російському університеті, ціле своє життя можна сказати ховався від москалів. Грушевський навпаки: йшов до москалів, до московських журналів, до їх Академії Наук, до товариства петербурзьких і московських учених.

Фатальна народницька дідичність Грушевського відбилася на більшості його історичних поглядах в найвищій мірі фатально. Взяти хочби його потворну оборону і навіть прославлення „татарських людей“, що воліли разом з татарами йти проти своїх князів...

Сентиментальне й внутрішньо безкриле, непорушне народництво могло натхнути лише ту знамениту тактику тупцювання на місці, яку з таким успіхом провадила Центральна Рада під проводом Грушевського в році 1917.

Політика Грушевського спричинила спустошення і поразки. Справи абсолютно не змінює те, що сей політик був визначним істориком, ще й „народником“ до того. виправдувати його, яко політика, і ще гірше того — прославляти його за його політику можуть лише цілковито невідповідальні за свої вчинки і думки люди. Тим прикріше констатувати, що останніми часами масово шириться культ Грушевського яко політика. Се свідчить лише про те, що ми ще й досі безнадійно хорі. Бо все ще в нас шириться культ Драгоманових, Скрипників, з яких робиться національних вождів і героїв, в той час як вони були лише зручними ширителями чужих доктрин і впливів. Грушевський, так само, як Драгоманов і Скрипник був невтомним апостолом угоди з „братнім“ московським

народом і співжиття з ним. Чи сучасність мусить клякати перед подібними апостолами?

Як історик, політик і публіцист, Грушевський будував всі підвалини на старовиннім широко-драгоманівським етнографізмі. Се було чисто статичне „параліжове“ закладання основ. Так само консеквентно, як і його учитель в політиці, Драгоманов, Грушевський виступав проти українського націоналізму, що зрештою є цілком природне, бо між духом етносу, духом простого люду, і духом нації, духом агресії й поширення, існує бігунова протилежність. Краще всього сю полярну антитезу між етносом і нацією окреслив перед кількома роками в „Prze-gląd-i Współczesny-m“ безпритульний російський філософ Александр Салтиков, який казав: „Нація—то дух, динаміка і функціональність. Етнос — то статика, сумаричність. Нація — то настрій, певність, децизія, польот, струмись і напняття. Етнос — глеба, безрух (безрух навіть в бунті і революції), застій і ослабленість. Нація — гармонія, організм і разом творчість, плідна рілля. Етнос — первісне життя, невивітріла гірська порода, неорганічне життя, хаос і анархія“.

Так само все своє життя поклонявся професор, виклявши духа нації, культові, блудної примари інтернаціоналізму, забуваючи—чи вперто ігноруючи одну елементарну історичну правду, одну з найелементарніших, що лише нації є одинокими органами історичного діяння психіки і чисто людська (вселюдська) інтернаціональна площина є оманною. (Brzozowski — Kryzys стор. 196).

Однією з найкращих і найсправедливіших хоч може подекуди неоправдано лагідною з одінок Грушевського-політика уважаємо оцінку, яку дала часопись „Проблем“ (Прага 1935 Січень—Лютий), яку тут наводимо в скороченні:

„Маю писати про відношення до Грушевського сучасної української молоді. Тема тяжка і болюча.

Відношення до Грушевського, в дійсности, буде відношенням сучасної молоді до обличчя і творчости, в першій українській революції, цілої старшої української генерації. Бож Грушевський є світочем і одною з наймаркантніших фігур її. Тим, як вивязався він з велитенських завдань, покладених на сю генерацію українською революцією, й нормується відношення до нього сучасної молоді.

Українська революція, що закрутила в своєму вирі нашу, не готову до неї, культурницьку провідну верству, поставила перед тодішнім українством нові, незмірно важні завдання. Не диво, що генерація, яка, на загал, не ждала і не мріяла про такі можливости національного будівництва, заломилася під їх тягарем.

De mortuis nihil nisi bene! Про мертвих добре, або нічого.

Се відноситься до звичайних смертних, але не до державних мужів. Булоб негідним фальшом супроти всіх нас і су-

проти ідеї, якій всі служимо й служив Грушевський, якби ми боязко обходили питання тільки тому, що воєни болючі.

Михайло Грушевський не родився, щоб бути політиком і державним мужем. Найліпше може виявив він се, коли в переддень світової завірюхи, добровільно покинув середню Європу з усіма можливостями для української політично-пропагандивної праці і виїхав до Києва, щоб невдовзі бути на роки інтернованим царською владою.

Але хвиля революційного ентузіазму винесла популярного і заслуженого Грушевського на свій вершок і поставила його на чолі твореної Української Держави. І ті помилки, які поповнив перший рік української революції є в першій мірі помилки Грушевського, як її керманіча. — Оте ідеологічно-державне бездоріжжя, оте кількамісячне запізнення всіх наших актів і універсалів, оте занедбання творення української збройної сили, оте спрямування почувань мас в соціальну справу — не може забути і простити сього сучасна молодь старшій українській генерації. І з боєм приймає вона правду, що великий історик України не передбачив, не вичув, не запобіг, не спрямував на властивий шлях мільйони тих, що з довірям зводили на нього свої очі. Грушевський не був вождем, що накидає свою волю масі і веде її туди, куди вважає потрібним. Був се вчений, що з усією об'єктивністю, безсторонністю підходить до історичного процесу, що відбувається на його очах, щоб можливо точно відбити розхитаність і розгубленість кипучої стихії.

Відограло тут немалу роль, певне, також так зване поступово демократичне виховання Грушевського та облудний арсенал соціалістичних ідей, засвоєних ним несподівано в перших місяцях революції. Се останнє передрішило його дальшу політичну дорогу.

Перший президент Української Держави іде за кордон, для дрібної наукової праці та щоб з гуртом своїх однодумців атакувати в своїх виданнях визвольну боротьбу і честь української армії. Там же, ся велика постать українського відродження стає авангардом зміновіховства та теоретиком і практиком так званої реальної політики і конструктивної праці. Голова Української Держави добровільно зводить свій маєстат до гонорів члена Академії Наук. Політичну працю для державного Майбутнього промінює на дрібну культурну роботу по архівах. Яка диспропорція і який сором! Персоніфікатор державної ідеї України капітулює перед окупантом. Заплатив за се жорстоко Михайло Грушевський, більш ніж за подібну помилку в 1914 році. — Заплатили за се свободою і життями ті, що пішли за ним. — Заплатили кровю і голодовими муками мільйони тих, що уповали на нього.

Сих фактів не може забути українська молодь! (Стефан Росоха — М. Грушевський і сучасна українська молодь „Проблем“ 1935 1—II).

Іван Коровицький

3 психології поетичних образів

Під таким заголовком Е. Ю. Пеленський умістив статтю в „Вістнику“ за 1935 р. кн. 7-8. Стаття закінчується ствердженням, що поетичні образи „можуть бути теж важливим критерієм при оцінці хисту поетів“. Ствердження се хочу поширити зазначенням, що поетичні образи — один з найважливіших критеріїв при оцінці мистецького рівня поетичних творів. Один з тих критеріїв, що їх вже давно пора застосувати, бо через знехтування найістотніших прикмет для оцінки поетів, часто зустрічаємо в наших критиків дивні непорозуміння. Напр. М. Рудницький (т. зв. естетична база оцінки) не бачить високого розвитку західно-української поезії, а високо оцінює східно-українську, — хіба за кількістю, коли згадає про таку Р. Троянкер, а забуває тут про О. Телігу, відводячи натомище за багато місця Б. Лепкому та В. Пачовському (УЗЕнциклопедія т. III стор. 798, 801). Колиб сей критик звернув увагу на вартість поетичних образів, то, безперечно, згадавби про О. Телігу, а поминув Троянкер.

Виходячи з статті Е. Ю. Пеленського, хочу подати тут деякі свої зауваги про поетичний образ. Бо в Пеленського, по правильнім ствердженні, що „поезія користується своєрідними поетичними образами, де слово є лише їх зовнішнім виявом“, слідує довга низка недокладностей. Се, здається, тому, що автор занадто беззастережно прийняв Потебнєве окреслення поетичного образу, яке вже давно захигане (ще 1901 р. по праці т. Маєра: *Das Stilgesetz der Poesie*).

Образ у Потебні, як і в Пеленського та д-ра Чеховича („З літературного життя“, *Мета* ч. 238) в'яжеться з словом; образ властиво поняття, в первісній стадії свого життя. А значить — поетичне думання по своїй природі предтеча наукового. Се засаднича, хоч не легко вловима помилка, що її відчували вже визначніші з потєбнянців, які признавали існування поетичних образів без узагальнювальної сили, а навіть окрему ділянку позаобразового ділання в поезії (лірика, ліричне чуття, про се хочби Д. Овсяніко-Куліковскій в „Ізъ лекцій объ основахъ художественнаго творчества“).

Але Е. Ю. Пеленський ігнорує думки новіших психологів мови, виходячи, як видно, з підстави про наочність, образовість слова вжитого в поезії.

За зразок взяв автор поетичний образ *обрій*. Але, як видно з статті, — і в сьому головна авторова помилка, — замість поетичного образу взято образ не поетичний, поняття, умовне означення, термін. Бачимо се з прикладів, ужитих в статті, як: „над обрієм — мов дим встає“, „срібні рейки-шпали вбиті в обрій“ й ин.; всі — образи чогось иншого, де

поети користуються тільки терміном *обрій*. Отож, коли мова про поетичний образ *обрій*, автор робить помилку, зупинившись на образах, зв'язаних з словом *обрій*, в той час, коли є багато дійсних образів обрію, де сам сей термін не застосовано, — автор такі приклади зігнував.

Говорити про слово-поетичний образ не доводиться. Бо для кожного ясно, що тільки за допомогою інших слів усталюється істота образу. Се не значить, що для створення поетичного образу слово повинно мати якийсь епітет, ні, воно повинно знайтися в мові мистця. Бо тільки в мові мистця слово може отримати вартість поетичного образу, тоді тільки зможемо виходити з образу, а не з слова.

З новішої української поезії мені пригадується тільки один випадок, коли застосування слова *обрій* згоджується з його поетичним образом. Се в Маланюка: „Голодні обрії. Глибинь“. Бо важлива, практично, умова віддавання поетичного образу, се вжити слово в незвичайній асоціації, що наявне в сьому випадку. Сього не визнає Пеленський, ставлячи, щоб поетичний образ був „направду добрий“, низку вимог „не рахуючи тут очевидної: що повинен бути вжитий логічно, на відповідному місці й в належному оточенні“.

Чиж так? Поетичний образ, як кожний ефект, се переважно наслідок без причини. Наслідок, створений, байду же якими, нелогічно застосованими творильними засобами (метафорою, епітетом, ритмом, римою й под.), — аби вони викликували емоційні асоціації, насажені якимсь образом.

Поетичний образ мусить відповідати тільки одній вимозі — щоби його створив справжній мистець. Інакше — нехай задовольнить і сотки вимог, — залишиться образом непоетичним.

Перша вимога Пеленського се, щоби слово викликало відповідний образ, який діявби „на уяву (уявлення образу) та на ум (значіння образу)“. І се ніби наявне в слові *обрій*, бо воно „не може визвати в уяві якийсь стисло окреслений образ. Предмет його — горизонт — тягнеться в просторі не раз десятки кілометрів“. Се правда. Тільки його (обрію) неокресленість залежить не від змісту, а від того, що він вже перейшов стадію образowości; і що більше його уживаємо, то все більш неокреслений стає він, переходячи в стадію не образу, а поняття.

Може тільки запропонувати: нехай автор спробує викликати „стисло окреслений“ образ, що криється за словами (графічними, звуковими): місто, кінь, вулиця й т. ин. Чи вдасться? Отож *обрій* тут зовсім не в упривілейованому стані.

На ум і на уяву... Пробую сприйняти умом і уявою вираз „срібло тиші“. Тоді, ясний перед тим образ блідшає, втікає. Таке зрозуміле, читке „срібло тиші“, при напруженню уваги, стає неокресленим, незрозуміло-диким. Подібний результат одержую напружуючи увагу над поетичними обра-

зами типу Маланюкових — „балляду згуби дико танцювала“, або:

А ніч — лунка безодня —
Дзвеніла зорями...

— над образами ясними, але не уявляйними (танцювати балляду, дзвеніти зорями).

Отож помиляється В. Барагура („Суть і завдання літературної критики“ *Наша Культура* ч. 7), коли твердить, що поет „мусить вплинути на фантазію відборця й перенести на неї все те, що сам переживає“.

Проаналізувавши поетичні образи „умом і уявою“ Маєр зробив висновок, що ми їх (образів) не оглядаємо. Що більше, затирав різницю між поезією й прозою, де образів цілком не оглядаємо, де починається позаестетична абстрактність. Поетичний твір, як він твердить, неможливо перенести на мову нашого конкретного сприймання. І дійсно, найбагатші поетичні образи, звичайно дуже бідні своїм формальним змістом:

Хвилюватись — не варто. Кричати — дарма.

Небо знову безоке і зимне.

Мозок видрапатись не годен

З міцно збитої кулі кісток.

(Прик. з *Земна Мадонна* Маланюка)

Се поетичні образи, яких не багато знає українська поезія. Сприйняти їх своїм умом і уявою мені не вдалося. Чому вдається Е. Ю. Пеленському? Тільки тому, що він все робить неусвідомлену помилку ідентифікуючи образ з словом: „повинно слово викликати відповідний образ“.

Навівши низку прикладів, де слово-образ *обрій* вжито для окреслення часу, життя, смерті, автор зробив тільки послідовний крок, заневавши говорити про істоту поетичного образу, а перейшовши тільки на використання слова *обрій*.

Не належить говорити про можливості, які криє *обрій* для творчої уяви й ума, бо поетичний образ се самоціль, се вже мета, радість і задоволення творця. Словж — матеріал, цегла, що з неї мистець може скористати, але може й не скористати, в творенні поетичного образу. Відеміий приклад шукання нових слів, а не образів являють хочби збірки: Косача *Черлень* і Дригинича *Різблю віддаль*.

Зупинився я тут тільки на засновках Е. Ю. Пеленського, навмисно оминаючи другорядні питання, щоби ближше підійти до проблеми поетичного образу. Намагаєся я показати, що поетичного образу не сприймаємо ані умом, ані уявою та, що впливає з попередного, до поетичного образу не можемо ставити ніяких формальних вимог.

Уява безперечно один з чинників сприймання поетичних образів, але не всіх, а тому чинник не істотний. Бо уява звичайно підмовляє кожному сприймачеві щось инше: для одного „небо безоке“ се небо без зір, для другого небо без

сині, без глибини, закриті хмарами, для третього уява нічого не скаже. Але сам образ, в своїй найглибшій суті для всіх ясний, незмінний, однаковий. Його тільки уявою не сприймаємо, як не сприймаємо того, що таке реальне й таке трансцендентне як приязнь, кохання, як шум лісу, як синь моря.

Казковість, наївність — запорука правдивої поезії, правдивих поетичних образів.

І чула я — мої дитячі дні
Втікають швидко, мов малі ягнята
(О. Теліга)

Ставити вимоги аналізувати, — зайва річ. Бо не аналізує свою творчість, свої образи поет:

Вчора був я лоцманом. Синіли
І ревіли темнокоші хвилі,
А сьогодні я господар вілли
Де в саду блукають пави білі.

(М. Рильський)

Звичайні слова. Надзвичайні образи. Переповісти на мову прози — нічого не залишеться. Не вільно минути „ані тітли, ані коми“, бо присне чар. Залишаться слова, поняття й образи не поетичні.

Існує окремий світ з своїми законами, вимогами, засновками й висновками, існує площина мистецького перевтілення. З тим належить погодитися й не підходити до поезії з арсеналом прозаїчного думання.

Валері, закінчує одну з своїх блискучих статей ствердженням, що слова поета мають відмінне, від звичайного, значіння. Неможливість висказати й зрозуміти як прозу, є невідклична умова поетичного твору, що поза нею поетичний твір не має ніякого сенсу (P. Valéry — Questions de poésie, — *La Nouvelle Revue Française* січень 1935).

„Хвилюватись не варто. Кричати — дарма.
Небо знову безоке і зимне“.

Занадто просто. Неймовірно просто. Прості речі найглибші. А разом занадто складні для розуму й уяви.

І сей поетичний образ найбільша конкретність, найбільша неповторність. Як неповторне людське обличчя, лінія руки, як неповторне сьогодні. Конкретна індивідуальність образу — його альфа і омега. Всупереч Маєрові, який доводив, що образ не є оглядальний, тільки мислимий, можна твердити, що образ оглядаємо. Правильніше буде — не оглядаємо, тільки бачимо, бо, як вище я говорив про се, коли пробуємо розглядати, образ зникає. Його ми бачимо, але він не оглядальний.

Навіть не бачимо. Бачимо — се замало. Його присвоюємо, ним наснажуємось усім своїм єством. Поетичний образ — намацальна релефність. Мистець дає нам таку викінченість, таке конкретне, індивідуальне, істнувальне, що його можемо прийняти або не прийняти, але ніколи — зрозуміти чи не зрозуміти. Подібно як приймаємо багато-багато незрозумілого для ума, але ясного для духа.

Прийняти не кождий може, як і творити, бо чинність поетичної творчости й поетичного сприймання в своїх підставах однакова. Прийняти може той, хто може ігнорувати усталене, прозаїчне думання людства, як ігнорує його поезія.

Час вже об'єднати мистецтво в одну групу з иншими проявами людського духа, за спільну базу для цих проявів поклавши питому неспокійним мешканцям землі жагу овоча від дерева краси.

Колись може дочекаємося дефініції краси, — тоді відпадуть нудні академічні дискусії про форму і зміст. Якщо навіть заговорять про зміст окремо від форми, то під змістом будуть розуміти, чи мистець свідомо прагне відкрити нам завісу, що за нею границя тайни. Але так будемо говорити тільки про малих і середніх поетів. Великих же пізнаємо по тому, що про них сього говорити не будуть — вони самі скажуть, роздираючи завісу перед розширеними, молитовними зіницями людства.

І се буде конкретне, живе, індивідуальне, неповториме, несприймальне ані уявою ані розумом. Як однакова для всіх тайна весни, краса пульсуючої крові.

В розширених чоловічках очей належить добачити якийсь новий первень, — варто його окреслити. Окреслюючи, варто пригадати собі давніші спроби розглядати як одну категорію, чуття лірики й релігійне, а з нових підкреслення П. Валері, що істотне в поезії се, що зближує її до Бога.

Живі душі всюди відвернулися від людей розуму, а не духа. Захиталися, урегульовані всіми вимогами розуму, престולי демократії, а ростуть дикі, криваві й ясні постументи людей, що нічого не мають спільного з трактатами і кодексами. В щоденному житті, на слизьких хідниках, на трамвайних перестанках такі звичайні вони — сі люди, що володіють тайною. Байдуже, чи красою нових поетичних концепцій чи поетичних образів. Бо краса знову заговорила про свої права, свої вимоги, й здається цілком осягальною.

Мистці творять відкидаючи інтуїтивно всі вимоги поетик.

За новими предтечами йдуть мільони в якесь, для них незрозуміле, але наявне, але конкретне царство духа. В переможну красу — втілення метафізичности й емпіричности, що як і її прояв — поетичний образ, неоглядальна й водночас сприймальна реально, до фізичної насолоди. Се не опияння, не чад, а прозріння. Розумом і уявою сього феномену не скопити. Як не могли сприйняти колись иншої краси, що була для одних спокуюсою, для других безумом. Але безум тривалий. Здвигнулиж і тоді люди, що мали прозріти, жертovníка Невідомому Богові.

Тим, хто став на грані краси, вже дано пізнати „життя само в красі неповторимій і суворій“ (Ольжич).

Чи те все має зв'язок з поетичним образом? Має. Бо його проблему треба розв'язати прийнявши ще одну нову пас-

щину, нову суть космосу. Прийняти красу непідлеглу ніодним приписам, красу, що її все прагнув зчавлений дух людини. Проявлявся в несподіваних гримасах історії, бився в трансцендентности філософії, в емоційности мистецтва прямуючи до вищої Правди, до вищої Краси.

Формалісти, люди ума і уяви, знаходили на те раду. Наукові досліді розв'язали всі явища історії.

Але краса є. В цілком відмінній площині розкривається вона. Дерево, що з нього вкусили прародителі було тільки дерево пізнання. Пізнання не задовольнило, — пізнати можна те, що не необорна тайна. Пізнали безліч законів природи, понаписували безліч кодексів, грубі томи поетик. А тайна краси заховалася в дереві, що з нього зривають овочі вибрані, але що до нього тягнуться всі. Мов сновиди йдуть за тайною краси, відкидаючи прозу зимного пізнання.

В. Іванис

Сировина для чорної металургії на Україні і Кавказі

До південних колоній Московщини належать: Україна (з Кримом) та Кавказ (з більшою частиною Донщини). За царату підземні багатства цих територій експлуатувалися колоніальними способами. З вибухом революції населення тих країн спромоглося скинути з себе ярмо політичної залежності від Московщини. Воно створило низку незалежних держав. Однак останнім, як відомо, не пощастило оборонити свою незалежність. Большевицька Московщина відновила своє панування ще в гострішій формі.

Основною сировиною для чорної металургії служать: коксове (спікливе) вугілля й залізна руда. Необхідними, але всеж помітними матеріалами є: топляки (вапняки, дольоміти, тощо), вогнетривалі глини й манганова руда. Наявність сеї сировини чи дешевий і зручний її підвоз сприяють творенню й розвитку промисловости чорного металу. Відсутність, або несприятливе географічне розміщення сеї сировини, гальмує повстання й розвиток металургії. Для промислового споживання також необхідно, щоби природні ресурси були належно досліджені й розроблені. Наймогутніші потенціальні ресурси, без їх експлуатації, ніякої користі не дають. Відоміж-бо країни з велитенськими запасами паливних і рудних копалин, які всеж довозять різних видів паливо й залізни вироби (Хіни, Абісинія).

На 1. I. 1934 р. геологічні, промислові ресурси копалинного вугілля та ступінь їх дослідження головніших басейнів СРСР визначилися так¹⁾:

¹⁾ Социалистическое строительство СССР. Статистической ежегодник 1935 ст. LIV.

	Донбас	Кавказ	Підмос- ковний басейн	Урал
Млн. т. геолог. запасів	71.000,00	488,75	5930 00	5049,00
% % " " (СССР)	6,12	0,04	0,49	0 43
Млн. т. промисл. запас.	2816,40	143,00	1137,10	457,00
% % дослідженості родовищ	3,96	29,24	19,17	9,05
	Західний і Східний Сиб. з Кузбас.	Далекий Схід і інші	СССР	
Млн. т. геолог. запасів	870.000,00	206.490,00	1.158.957,75	
% % " " (СССР)	75,08	17,84	100,00	
Млн. т. промисл. запас.	790,00	1.521,24	15.373,74	
% % дослідженості родовищ	1,07	0,73	1,32	

За сими даними запаси вугілля України і Кавказу становлять 0,9% ресурсів світу (7,700.000 млн. т.) і 6,16% ССРСР. В останньому, вугільні родовища на московській території знаходяться лише в кількості 0,5%, бо решта зложищ мінерального палива є добрами далеких окраїн держави (головно Сибіру — 93%). Для промислової експлуатації найліпше розвіданими є малопотужні родовища Кавказу (29,24%), Підмосковного басейну (19,7%) і Уралу (9,05%). В значно гірше дослідженому стані є вугільні родовища України (Донбас досліджений всього на 3,96%) і Сибір (1,07%). Ся занедбаність Донбасу має особливе значіння, коли зважати на те, що він був за часів царату і лишився за ССРСР головним постачальником твердого мінерального палива в державі. Він же був і є єдиним джерелом коксового вугілля для чорної металургії в європейській частині ССРСР.

Крім загальних ресурсів вугілля для ч. металургії, особливе значіння має їх гатунковий склад, власне запаси вугілля, що коксується і географічне розміщення та ступінь розроблення родовищ. Коксовим вугіллям в ССРСР практично розпоряджають лише Донбас і Кузбас, бо підмосковне вугілля (деякі сорти), за останніми лабораторними дослідями проф. Чижевського, може коксуватися лише домішуючись в кількості не більше 40% до донецького²⁾. Кізеловське вугілля з Уралу коксується з великими втратами і лише по досконалім підготованню. Географічне з широким внутрішнім ринком збуту (густе власне населення сусідніх районів), найліпше положення мають Донбас і Підмосковний басейн. При цьому перший, через порти Чорного й Озівського моря і релативно короткі суходольні шляхи, є найближчим до закордонних ринків. На останні досі попадало лише донецьке вугілля. Кузбас базується на місцевому ринку (рідке населення), бо від зовнішніх його відділяють понад 3.000 км. суходольного дорогого транспорту. Можемо ствердити, що в найліпшому стані розвитку є родовища Донбасу. Вугілля останного вже перед війною цілком легко оволоділо московським про-

²⁾ Горная промышленность СССР — 1932 Т. I Вып. 1 стор. 53.

мисловим ринком і в значній кількості коксувалося на польських металургіях.

Розвиток добування вугілля перед війною, в рік найглибшої руйнації (1920) і за р. 1934 на Україні і Кавказі і по головніших басейнах ССРСР визначається так (в млн. тон і $\%$ $\%$ в к. Росії — згідно ССРСР)³⁾:

РОКИ:	Донбас		Кавказ		Підмоск. б.		Урал	
	Тис.т.	$\%$ $\%$	Тис.т.	$\%$ $\%$	Тис.т.	$\%$ $\%$	Тис.т.	$\%$ $\%$
1911-1913 (перес.)	22,6	87,2	0,1	0,3	0,3	0,9	1,0	3,7
1920	4,5	55,8	—	—	0,7	9,0	1,0	12,4
1934	61,4	65,40	2,8	0,3	4,9	5,2	5,5	5,9

РОКИ:	Кузбас		Сх. Сиб.		Інші б. Росія (ССРСР)	
	Тис.т.	$\%$ $\%$	Тис.т.	$\%$ $\%$	Тис.т.	$\%$ $\%$
1911-1913 (перес.)	0,7	2,8	1,2	4,70	12	0,4
1920	0,9	11,7	0,5	6,40	20	6,4
1934	11,9	12,7	3,5	3,76	42	6,8

З тих даних бачимо, що абсолютною кількістю й питомою вагою добичі в ССРСР український Донбас многократно перевищує всі інші басейни. Параліж і руйнація його в 1920 р. більше, аніж в тричі знизили забезпечення держави паливом. Сі числа яскраво свідчать, що тимчасом Україна і Кавказ є паливною базою цілого ССРСР. Здавалосяб, що до дібр такого важливого для держави басейну мусіла бути найпильніша увага. Міжтим, при умові, що в родовищах Донбасу коксове вугілля (основа чорної металургії) складає коло 10 млрд. т., або лише коло $16,8\%$ ⁴⁾, се вугілля витрачується без всякої ощадности. За царату сього вугілля добувалося втричі більше аніж відповідала його наявність в запасах. При сьому лише половину витрачувалося на добування металургійного коксу, а друга половина спалювалася в паротягах і в різних підприємствах. В останніх, при господарному відношенню, його мусілиб заступити менше цінними родами. Та сама метода продовжується й за ССРСР. Так, обеднання „Вугілля“, визначивши уміщення коксового вугілля в запасах Донбасу на $22,6\%$, плянувало одержувати його ще й у р. 1933 — $45,8\%$, а на 1937 р. — $36,1\%$. За сим проєктом ще і в р. 1937 коксове вугілля зуживатиметься на металургії в кількості 35,5 млн. т., а 15 млн. т. на залізницях. Останні ще й тоді матимуть в своєму паливному білянсі 44% сього вугілля⁵⁾. Отже ще й в р. 1937 плянується хизацьки нищити $\frac{1}{3}$ коксового вугілля з Донбасу. Ясно, що як за царату, так і за ССРСР з українськими вугільними добрами поводяться, без всякої ощадности, ігноруючи потреби розвитку басейну.

Упосліджується Донбас і в процесі відбудови. В нього

³⁾ Тяжелая промышленность в СССР — 1926 стор. 141; Плановое хозяйство — 1935 ч. 1 стор. 83.

⁴⁾ К. Ф. Березов — Размещение черной металлургии — 1933 стор. 155.

⁵⁾ Перспективы Донбаса на второе пятилетие 1933—1937 гг. 1933 Т. I стор. 67.

інвестується відносно менше капіталу, аніж в інші басейни, самі об'єкти будов менш досконалі (малі й середні копальні), аніж в Кузбасі, примушують працювати менше потужнішими й гірше механізованими копальнями. Коксове вугілля Донбасу занечищене попелом (9—13 %) і сіркою (2,11—2,78 %) (р. 1932), тоді як вугілля з Кузбасу містить всього 9,40% попелу і коло 0,50% сірки⁶⁾. Через се перше потребує особливо старанного сортування. Між тим і по останніх плянах розбудови лише $\frac{3}{4}$ коксового вугілля добре сортуватиметься (коли закінчатся будови сортувальень), а 25% лишатиметься на примітивному очищенню, або й без нього. В Кузбасіж не сортуваного коксового вугілля не вживатиметься. Сих декілька ілюстрацій вказують, що з паливними джерелами сировини для ч. металургії на Україні поводитися й поводяться володарі з Москви, як з добрами кольоніями. Дарма, що се джерело є поставальником не лише для української ч. металургії, а й для московської також. Не зважається й на те, що недосконалість праці на донецькому мінеральному паливі не може не відбиватися і на цілому процесі індустріалізації СРСР.

Друга основна сировина ч. металургії, залізна руда, знаходиться в декількох районах південної території. На 1. I. 1932 р. геологічні й промислові ресурси з руди, ступінь дослідженості різних родовищ, як і запаси металевого заліза в останніх видно з таких даних⁷⁾:

	Кр. Ріг	Керч	Кавказ	Урал	Центр	
Зал. метал. руда залізо	Млн. т. геол. зап.	1142,7	2726,0	183,0	1102,1	1414,9
	" " " пром. "	341,2	1642,0	102,7	637,1	435,7
	%/о дослідж. родов.	29,9	60,2	56,1	57,7	30,7
	Млн. т. геол. зап.	539,6	244,7	22,7	411,4	224,9
	" " " пром. "	161,1	147,4	15,5	288,7	73,9
%/о геол. з. в СССР	28,3	12,8	1,2	21,0	11,7	
	Карелія	Схід	Дал. Сх.	СССР		
Зал. метал. руда залізо	Млн. т. геол. зап.	405,4	779,4	642,7	8396,1	
	" " " пром. "	26,3	182,7	15,7	3559,8	
	%/о дослідж. родов.	0,6	23,4	2,4	40,2	
	Млн. т. геол. зап.	41,2	231,0	192,4	1907,7	
	" " " пром. "	0,3	53,3	5,0	715,1	
%/о геол. з. в СССР	2,1	12,1	10,8			

Пізніші визначення на 1. I. 1934 р. подекуди різняться від наведеного, але загальний образ не змінюється. А через те, що в даних на р. 1934 не має перерахунку на металеве залізо і не дається ключа для такого перерахунку, ми не вважаємо їх придатнішими для ілюстрування. За наведеними числами найважливіші родовища Кривого Рогу ще і в р. 1932 лишаються менше дослідженими, аніж середно по цілому СРСР і майже в двічі гірше від уральських. Металевого заліза ле-

⁶⁾ Социалистическое строительство СССР — Статистический ежегодник 1934 стор. 85.

⁷⁾ С. М. Вейнгартен — Очерки советской черной металлургии — 1933 стор. 214—215.

жить в родовищах України і Кавказу найбільше — 42,24% (41,08% на Україні), за яким слідує далекий Урал з 21,0% і ще дальший Схід та Дал. Схід з 22,9%. В центріж, під Москвою, знаходиться лише 11,74% заліза в СРСР. Україна має ще й ту перевагу, що її родовища скупчилися лише в двох компактних басейнах: Кривім Розі і в Керчі. Родовища інших басейнів розкидані на великих просторах, як в Центрі, так і на Уралі (до 1600 км. між крайніми родовищами). При цьому криворізька залізна руда складається на 95% з дуже чистих гематитових відмінків з 62,95% заліза та лише 0,036% фосфору. Її підготовка до навантаження у високі печі потребує лише сортування за розміром грудок. Уральські ж з. руди, крім дуже чистої бакальської, містять від 45 до 62% заліза і часто багато різних зачещень як: сірка, фосфор і інші. Через те ці руди потребують уважної підготовки при переробці. Залізрудні родовища центру крім порозкиданості ще й мало потужні, а руда їх належить до бідних сорт, містячи пересічно коло 49% заліза й багато домішок. Керченська з. руда хоч і бідна (пересічний відсоток заліза коло 40) та засмічена різними шкідливими домішками, як сіркою, фосфором, а навіть арсеном, але її родовища надзвичайно потужні, майже виходять на поверхню і через се дешево й легко розробляються відкритими працями. Се найдешевша на світі залізна руда: її тоновідсоток коштує 2,62 коп., криворізької ж 9,84 коп., уральської від 5,81 до 7,26 коп.⁸). Українські поклади залізної руди мають ще й ту перевагу над іншими басейнами, що вони від вугільних зложищ віддалені найбільше на 500 км. Тоді як від центру до металургійно-паливних джерел не ближше 1000 км., а Урал від Кузбасу відділяють яких 2000 км. Розпоряджаючи найкоротшими морськими й сухоходними шляхами до зовнішніх ринків, українські і кавказькі залізрудні родовища переважають інші басейни СРСР і перспективою опановання закордонних ринків.

Отже бачимо, що і по другій основній сировині ч. металургії, залізній руді, Україна і Кавказ серед басейнів СРСР мають найліпші умови для розвитку.

Розвиток добування з. руди перед війною, в рік найбільшого занепаду (1921) і за р. 1933 на Україні і Кавказі — і в головніших басейнах російської імперії, згідно СРСР, визначився так (в млн. т. і в % в російській імперії) (СРСР)⁹:

РОКИ:	Україна (з Кримом)		Урал		Центр		З. Сибір		Росія
	Млн. т.	%	Млн. т.	%	Млн. т.	%	Млн. т.	%	Млн. т.
1911-1913 (перес.)	6,0	71,3	1,8	21,0	0,3	4,0	—	—	8,1
1921	0,01	5,9	0,1	58,8	0,052	9,4	—	—	—
1933	9,4	64,5	4,2	29,0	0,75	4,9	0,2	1,41	4,6

⁸) Промышленность СССР в 1927-28 г. — 1930 стор. 23.

⁹) Тяжелая индустрия в СССР — 1926 стор. 278; Социалистическое строительство СССР — Статистич. ежегодник 1935 стор. 178.

Сі дані свідчать, що і в добуванні з. руди головну роль в Російській імперії й СССР грає Україна (71,3 і 64,5%). Затоп всіх з.-рудних копалин Кривого Рогу в 1919 і зведення його добичі майже на рівень, спинило постачання руди в цілому СССР. На Уралі перед війною добувалося кругло $\frac{1}{5}$ з. руди в російській імперії, а за СССР $\frac{1}{8}$. Рештаж басейнів в добуванні руди займають скромне місце. Центр постачає лише коло 5% з. руди в СССР.

Щодо підготовки з. руди до споживання, то криворізька руда досі належно не сортується навіть за розміром грудок. Через те вона марно втрачається видуванням з в. печей в кількості до 12%. Керченська з. руда досі не розпоряджає налаженою агломерацією, а через те ще дуже мало взагалі споживається. Отже і з. руду на Україні витрачають в хижацький, а не раціональний господарний спосіб.

З помічних сировинних матеріалів ч. металургії треба згадати про манганову руду, що широко споживається при виготовленні спеціальних сталей. Манганова руда зустрічається на земній кулі рідко і через те більшість продуцентів чорного металу примушена імпортувати ту руду. Головні родовища манганової руди знаходяться на Україні і на Кавказі. Визначені останніми роками ресурси манганової руди в межах СССР можна звести до таких даних¹⁰⁾:

	УКРАЇНА		КАВКАЗ		СССР
	Нікопіль	Хощеватка	Чіятурська	Лабінська	
Млн. т. геологічних зап. руди	397,0	8,7	146,0	37,8	589,5
„ „ промислових „ „	91,0	0,5	103,3	—	196,8
%/о дослідженості родовища	22,9	5,6	72,1	—	35,65
%/о металев. мангану в руді	36—48	31,5	49,4	—	—
Млн. т. метал. мангану в родов.	142,9— 190,56	2,7	72,0	—	—
%/о руди манг. родов. в СССР	67,2	1,5	24,8	6,5	100

Сучасні південні кольтони СССР по геологічних запасах манганової руди займають перше місце в світі. Вони є і головними постачальниками цієї руди для світової ч. металургії. При цьому чіятурське родовище досліджено найповніше. Чіятурські й нікопольські поклади лежать поблизу портів Чорного моря, яким вони легко сполучаються з світовими ринками. Нікопольське родовище крім того має близький і сухоподільний шлях до європейської металургії. До революції чіятурська м. руда вся експортувалася закордон. Нікопольська ж споживалася головню українською й уральською металургією і в незначних розмірах вивозилась. По революції це положення змінилося мало (лише доля нікопольської руди в експорті зросла). Інші родовища м. руди України ще лежать без розроблення.

¹⁰⁾ Горная промышленность СССР — 1932 Т. II стор. 12, 54, 55.

Динаміка добування м. руди перед війною, в рік найбільшого занепаду (1921) і в р. 1933 визначалася так (в тис. т. і у $\% \%$ в б. Росії, згідно ССРСР)¹¹⁾:

РОКИ:	НІКОПІЛЬ		ЧІЯТУРИ		УРАЛ		РОСІЯ (ССРСР)
	Тис. т.	$\% \%$	Тис. т.	$\% \%$	Тис. т.	$\% \%$	Тис. т. тон
1913	275,8	22,1	965,8	77,6	3,6	0,3	1245,3
1921/22	21,6	25,7	53,1	63,2	8,7	10,3	83,5
1933	524,0	51,3	480,7	47,0	13,2	1,2	1021,3

За сими даними добування манганової руди на 99% знаходиться в ССРСР на Україні і Кавказі. За пореволюційну добу значіння українського родовища виросло більше, ніж в двічі, а грузинського настількиж знизилося.

Топняками південна ч. металургія теж забезпечена в цілком вистарчальній кількості. Сировиноюж, з якої виготовляється вогнетривалу цеглу й хутрування ч.-металургійної апаратури, Україна забезпечена о стільки, що до війни вона постачала вогнетривали вироби і для уральської металургії. В останній виготовлення вогнетривалих виробів щойно розпочинається.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що: 1) південні коалонії ССРСР, а особливо Україна, цілковито забезпечені сировиною для розвитку наймогутнішої власної чорної металургії; 2) для розвитку останної Україна розпоряджає дуже сприятливими умовами географічного розміщення сировини, у всякім разі сприятливішими, ніж інші райони бувшої Росії чи ССРСР; 3) по добуванню всіх родів ч.-металургійної сировини Україна займає почесне місце і серед продуцентів світу; 4) в господарстві б. Росії й ССРСР, постачанням сировини для ч. металургії, Україна з Кавказом займають домінуюче місце; 5) способи експлоатації сеї сировини б. Росією, а ще більше сучасним ССРСР на Україні в чисто хижакські, якими користуються звичайно в колоніях.

Ж. Жакобі

Диктатура профітаріату в ССРСР

(з французького)

Совітська преса не знаходить слів досить сильних, щоб нап'ятувати „гнилий“ буржуазний режим. Навпаки — впевняє преса — в большевицькому раю не найдете підкупних політиків, що без вагань скубуть товстого баранця.

Отже з цілою рішучістю треба заперечити тій легенді. Система наживи так добре прийалася між червоними товаришами і дає такі плоди, що їм позаздрити можуть навіть адепти ставіскіяди.

¹¹⁾ Ibidem стор. 81, 82; Социалист. строит. ССРСР Статист. ежегодн. 1935 стор. 178.

Славна і реклямована безінтересовність революціонерів є тільки казкою наївних. Большевики, або „соціалісти в крилячій шкірі“, всі ті фанатичні реформатори хочуть „здеградувати“ гріш, але тільки відносно до буржуїв; вони ж залюбжи до гроша звикають. Троцький мав, імовірно має ще тепер, незгріший депозит в банку на прізвиське свого свояка Живо-товського; Крассін лишив за кордоном великий маєток. По його смерті совіти хотіли положити на сей маєток свою руку, але родина покійного не скористала з запрошення вернути до раю пролетарів і воліла залишитися в гнилій буржуазній Європі разом з збереженим майном. Валлах-Фінкельштайн-Літвінов є ідеальним типом Роберта Макера*). Невіджалуваний Луначарський, що його Ленін назвав був слівцем, від якокого червоніють вуха приличній людині, одержував велитенські гонорарі за свої літературні „вibriки“. Гонорарі пускав на оргії, які наповняли обридженням навіть його приятелів.

Всі ті щурі, від яких роїться в совітському сирі, настільки пажерливі, що й плодючі. Вони не вдовольняються наживою для самих себе, але і дбають ще про наживу своїх жінок і свояків без ліку. Вимовним прикладом може бути племя Кагановічів, що „росло і множилося“ після заповідей Єгови.

Кагановіч Л. М., „великий“, має в своїх руках уряди першого кооптованого секретаря (Сталін є секретарем з титулу) центрального комітету компартії, члена політбюра і організаційного бюро, голови контрольної комісії і голови або предсідника десятка інших комітетів, комісій, бюр і т. д.

Кагановіч М. М. ч. 2 держить добре в кігтях девять синекур в центральному комітеті організаційного бюро для справ важкої індустрії і т. п.

Кагановіч Й. М. ч. 3 вдовольняється п'ятьма посадами, яких характер дуже різноманітний.

Кагановіч С. М. ч. 4 є спеціалістом від текстильного промислу, де він займає п'ять добре плачених місць.

Кагановіч Б. М. ч. 5 „працює“ всюди по трохи, почавши від червоної міліції, а скінчивши на військових доставках і адміністрації „Мострікотажу“.

Вкінці, Кагановіч Р. М. ч. 6, сестра п'ятох вичислених Кагановічів, розвиває не меншу діяльність в адміністрації комсомолу і концентраційних таборів.

Та се ще не все. Всі вони мають ще своїх жінок, дітей, кузинів, тестів і свекрух, які теж мають острі зуби. Треба примістити дядька Гольдмана, отже у відставку мусить піти директор ткальні і т. п. І дядько жінки Кагановіча ч. 4 дістав синекуру.

Помножить сей примір тисячу разів і матимете приблизну думку про те, що коштує державу ся велитенська армія термітів.

*) Герой одної з комедій Леметра; мистець від фанфаронади, кривд і крадіжок. — Замітка перекл.

Так виглядає грабіж публичного гроша, принята, признана і освячена в совітському союзі.

Але, бодай крадіж і підкупство суворо карані в ССРСР? Чи не читаємо від часу до часу, що розстріляно такого і такого хлібороба, приловленого на крадежі кількох колосків збіжжя з колгоспного (колись власного) поля?

Та ба! Такі суворі кари призначені тільки для простого пароду; товариші вміють з під таких кар висмикнутись. Ось характеристичний документ. (Обіжник виконавчого комітету комінтерну, датований місяцем квітнем 1923 р. і призначений для його представників закордоном):

— „Провірка, переведена контрольною секцією виконавчого комітету в комітеті пропаганди й акції, виказала неможливу легкодущність у розпоряджуванні грошми призначеними на се, щоб посилити пропаганду комінтерну. Товариш Радек, відповідаючи на питання товариша Садуля, голови ревізійної комісії, що сталося з грошми, яких бракує в касі, заявив, що се є діло фінансової секції, зложеної з товаришів Суваріна, Єйна Ракія і Герцого і що він, Радек не мав ніякої змоги, як голова, втручати в працю фінансової секції“.

Що сталося тоді? Виконавчий комітет комінтерну поручив товаришам Садулеві, Мецеракову, Ксенофонтову, Гасанову, Ембердродові і Криницькому перевести сувору контролю цілого комітету пропаганди. Провірна комісія виказала дефіцит трьох мільонів золотих рублів у касі комітету.

Що зробив виконавчий комітет? Чи ті „непідкупні“ поспішилися притиснути до муру злодіїв? Нічого подібного. Справа покінчилася тим, що з великими чемностями і укладами виконавчий комітет комінтерну подякував пану Радекові за предсідництво в комітеті пропаганди. Товариші Герцог, Суварін, Катаранін і Ракія стали, щоправда обвинувачені за хабарництво, але два останні спокійно втекли собі за кордон тоді, коли товаришам Суваріну і Герцогові подаровано „дрібні грішки“.

Не тільки „буржуї“ ховають у воду кінці неприємних справ. Товариші виконують ще справніще такі речі.

Степан Луцик

Посмертна вистава творів О. Новаківського

Заходом Українського Товариства Прихильників Мистецтва і Музею Наук. Тов. ім. Шевченка отворено дня 16 II б. р. збірну виставу малярського дорібку пок. Олексія Новаківського. В шістьох салях згаданого музею поміщено 360 картин, що становлять ледви половину всієї мистецької спадщини Новаківського, не враховуючи образів, які є власністю музейних і приватних збірок. Експонати розміщені в хронологі-

гічному порядку, дають ясний перегляд на всі етапи плястичної творчості мистця.

Перші кроки в шуканню засобів плястичного вислову спрямовує Новаківський в сторону дуже сильного в ті часи реалізму. На виставі переконуємося про це з *Портрету батька* (ч. 41); поправний рисунок і сіроземнистий здержаний кольорит се і є ті питомі засоби реалістичної школи. Та Новаківський наділений виїмковим талантом кольориста не міг довго обмежуватися до тих скромних засобів і тому *Гарбузи*, що їх мистець малював в тім самім часі, що й *Портрет батька* (1892 р.) — відзначаються чистим, соковитим кольоритом і свободним русунком, а сам сюжет цікавив мистця виключно кольористичним заложенням. Вже тут бачимо недвозначний натяк на імпресіонізм.

Де далі Новаківський зовсім свідомо переходить до імпресіоністичних метод малярського передавання дійсности, бо тут бачить можливости широко розвинути проблему кольору, що тоді була для нього найважливішою, в пошукуванні власного плястичного вислову. Безперечно, що вирішальним був вплив краківської академії та не можна забувати, що те „кольористичне наставлення“ привіз Новаківський з України й тільки тому дійшов до таких блискучих вислідів в оформленню власної малярської візії. Академічні студії, а відтак десять років праці по скінченню академії посвячує Новаківський для удосконалення свого мистецького варстату й в результаті дає цілий ряд знаменитих творів, що для нашого станкового малярства мають переломове значіння. Потвердженням того являються на теперішній виставі такі твори як *Діти*, портрети дружини *Заслужана*, *Моя Муза*, *Визволення*, *Материнське щастя*, *Коляда*, *На забаву* й безліч студій пленеру, пейзажів і портретів. Деякі наші й не наші знавці мистецтва дошукуються в сім етапі плястичної творчості Новаківського впливів польських малярів, але забувають, що ані Мальчевський, ані Хелмонський, ані Вичулковський не osiąгнули такого широкого діапазону в межах кольору, як се довершив Новаківський. Ще й инший закид видвигають деякі наші критики й критикомани: дорікають Новаківському, що він, живучи в чужім середовищі (Краків, Могила) і малюючи його побут „почав засвоювати собі зверхні форми типово польського елементу“ через що „зовнішня форма його творчості коли не польська то мало українська“. А є й такі, що ще трохи, а відмовлять Новаківському будь якого українства. Цікаво, що нікому з них не прийшло на думку назвати Гогена тагітанським малярем хоч він більш як половину життя перевів на Тагіті і малював тамошний побут відрікаючися Парижа; а всеж таки Гоген остане назавжди світочем фразузького малярства.

А однак Новаківський зовсім не мав наміру обмежуватися виключно імпресіоністичними осягами, бо хоч своїми тво-

рами, що повстали в часі між 1900—1912 рр. здобув славу безконкурентного кольориста й знаменитого рисівника, то всеж уважав, що се тільки завершення першого етапу в розшуках власних засобів пластичного вислову для оформлення свого індивідуального мистецького *credo*, — власного стилю. Його вічно неспокійна, спрагнена нових творчих емоцій вдача, не дозволяла лишатися довго на одному місці. І сей неспокій помічаємо в пізніших творах Новаківського, неспокій, що з часом перейшов в чисту динаміку кольору й лінії. На теперішній виставі маємо змогу прослідити поступенний перехід від імпресіонізму до щораз більше експресійних форм пластичного вислову.

Вже у *Визволенню* можна завважити значну експресію в рисунку, а в портретній композиції *Забутий чоловік* відчуваємо виразно динамічний акцент, висловлений міцним, гарячим кольоритом. Богата колекція *Юрія*, сего улюбленого мотиву Новаківського, ще краще ілюструє перехід від малярської імпресії до експресіонізму, який в триптиху *Поєма світової війни* вповні розвинений. Рівночасно появляється ще один чинник, що творчості Новаківського надаватиме від тепер своєрідного чару — символізм.

Новаківський не міг малювати звичайних, нічим незамітних на перший погляд річей так довго, поки не відкрив у них не тільки чисто малярські моменти але що важніше, то ті невичопимі імпульси, що викликали в його буйній уяві цілу низку переживань і настроїв. Тоді скромну китицю квітів чи тарілку з овочами вміг піднести до висоти символів. Так повстала серія картин, що на їх тему склалися овочі або квіти. На виставі маємо змогу подивляти *Божацтво України, Флюкси, Азалиї, Каштани й боз, Хризантеми, Розжі, Черемшина й багато інших*, що визначаються незвичайною різноманітністю свіжого соковитого кольориту й компонованням цілості. Тут виказав Новаківський велике знання й ошоломлюючу майстерність в орудуванню пензлем; се його могутний пеан барв і світла.

Останні роки творчості Новаківського проходять в інтензивній праці над завершенням власного стилю. Твори, що вийшли в той час з під майстерної руки мистця відбивають небуденну силу творчого напруження. Кольорит стає незвичайно динамічний, а експресія лінії і форми доведена до краю. Реальну дійсність перетворює мистець після вподоби, дбаючи виключно про якнайсильніший вираз. В тім сенсі мальований *Довбуш*, що своїм велитенським торсом просто „розсаджує“ рами. Зразком вибухової динаміки кольору може послужити студія до *Шовіни* (ч. 196), де на зимнім тлі гірського краєвиду горить, як розтоплене залізо, червона пляма хустки, що нею обвита голова гуцулки, в якій обличчя „чорніше чорної землі“. Чи всілі хто передати стільки грози, як се зробив Новаківський в сій розміром невеликій картинці?! А далі пор-

трети, монументальний пейзаж (*Грегін*), студії пленеру і знова ціла серія *Квітів*; а все те подане в новій формі й з новою силою. Про кожний з тих образів писати окремо немає змоги, бо требаби кожному присвятити окрему статтю.

Великий рисунок *Мадонни*, твору, що мав і міг бути завершенням такої пребогатої творчості, як Новаківського, не довелось Покійному закінчити; а однак відходимо з вистави з глибоким переконанням, що з Новаківським втратило українське образотворче мистецтво найвидатнішу індивідуальність наших днів.

Дм. Донцов

Коли вмирає легенда...

(під *Беликден*)

З італійських літаків спадають на етіопські села не лише бомби, але й відозви. В одній з них стоїть:

„Армії наймогутнішого з могутніх володарів, італійського короля, завдали поразку військам негуса. Армії італійські далі посуваються наперед. Коли стрінете італійців як приятелів, ушанують вони ваші домашні вогнища, святині і жінки, а вашій праці дадуть охорону“.

Певно, протекція Італії так само як і Англії буде спасенна для народів, що не вміють самі правити собою. Певно, многи племена Абіссинії послухали намовлень противника. Але напевно були й такі, що питалися себе: впустити завойовника? Повірити його словам? Він ушанує наші домашні вогнища, але хутко ми самі проситимемо його переступити наші пороги, бо все тоді залежатиме від його ласки. Він ушанує наші жінки, але самі вони шукатимуть не нашої слабости, а його сильної руки. Він ушанує наші святині, але чи молитимемося в них за негуса, якого не буде на троні, чи за римського короля?

Коли є абіссинці, що думають так, крім тих, що думають як рас Гугса, — то будуть се приклади двох цілком різних душевних формацій. Одна, що дбає лише про хати, святині і жінки, незалежно хто ними верховодить. Друга — яка за се верховодство віддасть і хати, і жінки, і святині. Бувають різні формації душі. Бувають і її трансформації, як се сталося з нашими мазепинцями. Що се були за постаті — оті Войнаровські і Чечелі! Але їх правнуки чи навіть може лише внуки — се була вже ніби инакша цілком порода. „Дух предків“, на який ще недавно так любили покликатися, не тільки вивітрів з них самих. Вони не були вражливі на нього і в інших. Не розуміли того духа в наполеонівській Франції, що йшла на їх прибрану вітчизну — Росію. І щиро радили дітям революції вертати над свою Сєну, замкнулися „в господі“ серед своїх дітей, а там — „рибу ловити, горілку пити і з жінками спати“¹⁾.

¹⁾ *Українські Пропілеї* т. I ДВУ 1928.

Се була вже порода наших степових расів Гугсів, з обтяженими пазурами, з вихолощеною душею, з „ідеалами“ поміщиків з „Мертвих Душ“. Яку з тих різних душ — має нарід, така і його історія. Від сеї душі вона залежить, не від його географічного положення чи підсоння, не від богатства чи бідности його землі.

Племя з душею, ще не упокороною й не розмяченою — се не раби свого окруження, не раби предметів. Не раби привязань, не раби тілесного. Вони невразливі на приємности, вигоди чи неогоди. Невразливі на блеск звабливих фраз чи оман, ні на солодкі слова в роді тих, що спадають з чужих літаків на абісінську землю, не беруть їх за манну небесну. Люди з такого племені — мають вуха при землі. Їх не здурить погідне небо довкола, вони здалека чують, як дуднить земля від тупоту чужих копит. Їх серце — вічно на сторожі, на грані катастроф і несподіваного. Їх мязи — мов вартового — міцно стискають спис, лук чи рушницю. Вони мають свою містику. Суворі до себе, до своїх, недовірчиві до інших. Не кожного голуба з зеленою галузкою беруть за того, якому так зрадів Ной.

Вони знають, що живуть на підмінованім ґрунті. Виходять на історичну сцену з своїм великим призначенням, з своєю „шаленою піснею“, якій нема впину, якій все одно,

що стрівши вогонь, доведе до пожежі,
що хвилі спіткавши, розгонить до бурі,
що темні хмари в хаос помішає,
що вбогу хатинку, останній притулок
важкою ляміною скине в безодню.

Непевний сей світ і відповідно до нього кують вони свої душі. І тільки тому вдаються їм їх „шалені мрії“, що співмірні до них є їх душі. Бо ніодна ідея не здійснюється, коли її виконавці не мають її рівновартної душі.

Мов індуські факіри, зачаровували перед війною вільгельмівську кобру своєю сопілкою, своїми солодкими промовами і пропозиціями оті Кайо і Пельтани і інші безрадні політики III-ої республіки. Колиж в 1914 кобра випнялася в цілий свій велитенський зріст, сопілка випала факірам з рук. Все поринуло в кривавім хаосі. Страшна доба — не знайшла на відповідальних становищах республіки людей з адекватною тій добі душею. Їх душевні сили, сили виконавців — не досли до великості завдання. Франція заламувалася — мілітарно і морально.

З хаосу вирятувала її людина иншої породи, яка серед юрби тодішніх політиків виглядала на Гулівера серед ліліпутів, на зайду з інших, героїчних, давно відшумілих віків. Се був Жорж Клемансо. „Німці — промовляв він в червні 1918 перед палатами — німці грають *va banque*... Головний їх удар — се стероризувати вас, нагнати вам страху, щоби змусити вас припинити боротьбу“. Тому йдуть на Кале і на Париж.

І переляк, майже паніка вже дійсно огортали в той час французів, коли на капітанський місток вступив вісімдесятилітній старик. Він не радився нікого, не надавав вуха для нашіптів оточення, зносив ненависть і напади противників, не переймався нічим. Був невразливий ні на зневаги, ні на оплески. Ні на милосердя. Треба було створити єдиний фронт національної згоди і він створив його своїм способом: — унешкідливленням панікерів і зрадників, що думали про сепаратний мир. 8 березня 1918 промовляючи перед палатою, він казав²⁾: „Ренодель (соціяліст) говорив, що крик: „Нас зрадили!“ був криком трусів. Можливо! Революція перемогла під крик: „Нас зраджено!“ Але в ті часи на площі Згоди стояв знаряд сеї згоди“ (натяк на гільотину). І сеї згоди він добився — способами, що мало різнилися від способів 1793 року. Коли корабель здавалося чекав лише останньої сальви противника, щоби піти на дно, коли залогу огортала паніка, коли всі товпилися до ратівничих човнів, він, способом звичайним в таких випадках на zagrożених кораблях, — привернув порядок і дисципліну. Він з тим самим завзяттям здушив готовий вибухнути бунт пацифістів, як пізніше в нападі шалу душив — буквально! — на мировій конференції президента Вільсона за те, що той відмовив Франції Саарської провінції. Був невразливий: не боявся Німеччини, не імпонували йому союзники, не милосердився над своїми германофілами. Він здійснював одну мету, яку носив в серці сорок чотири роки.

Прадавний спір двох рас, що датувався війною Верцінгеторікса і Тевтобурським лісом, спір, що розплатив максимум ненависти, фанатизму, посвяти і привязання до ідеї — той спір могла виграти для Франції лише душа людини, сповнена тим самим фанатизмом, тою самою ненавистю, тою самою посвятою. Колиб оборона країни лишилася в руках людей типу Кайо і Мальві — Франція пережилаби другий Седан. Ті люди не здолалиби — як се зробив „тигр“ — на двадцять літ унерухомити, зробити нездарною до чину націю, яка звалила першого і третього Наполеона і яка чотири роки ставляла чоло коаліції чотирох континентів.

Так само, коли по війні Німеччина знову відзискала свою силу і певність себе; коли піднялася з нечуваного упокорення, коли за короткий порівнюючи час розрубала один по однім гордійські вузли економічної і політичної неволі; коли знесла чужі сервітути на національній території, відновила армію, виповіла гарач, що на неї наклали переможці; коли власною рукою, не питаючись нікого, стерла пляму злочинця, витавровану на чолі народу; коли здолала здисциплінувати розсипану масу знову в певну себе націю, готову до найбільших посвят і нового ентузіазму, — то сталося се тому, що на місце Штреземана, соціялістів і Центру — прийшла людина, з душею, співмірною з його трагічною добою,

²⁾ Georges Clemenceau — Discours de Guerre. Paris Plon.

з душею такоюж великою, як були великі завдання, що стояли перед Німеччиною. Прийшла людина, не вражлива на грозиби противника зза Рену, ні на жертви своєї нації, на її терпіння, на риск; яка не вірила, що ушанує гал — „домашні огнища, святині і жінки“ поконаного народу, коли він не стане таким сильним, щоби його шанували. Певно, сталося се ще й тому, що у Франції вмер дух Клемансо. Тому, що страшний упуст крови в 1914-18 рр. в тім, зі слабим приростом населення, народі — задушив в нім всі інші мотиви поступовання, крім страху перед новим наїздом, від якого потерпілиби його „домашні огнища, святині і жінки“. Тому, що на місце людини з душею Клемансо прийшла инша з душею Бріана. Першу делегували великі події, другу — дрібні люди. Пилип Кар, його англійський приятель писав про Бріана: „політичним ідеалістом став Бріан через вражливість своєї вдачі. Був ентузіястом миру, бо дуже співчував з відразою пересічної, спокійної, поштивої, лінивої, змислової людини до війни і всяких дужань... Прагнув вигоди для кожного, як прагнув її й для себе, вигоди, забезпеченої толеранцією і виrozumілістю“³⁾. Душа сього політика і всіх інших, які — раді перемогою — зараз по ній післали „батька перемоги“ в його вандейське вигнання, — не витримала дальшого напруження і для „святого спокою“ відступала крок за кроком перед збудженою расовою сєідомістю вчорашного ворога... І що дивного, коли в таких обставинах — знову відвернулася сторінка історії? Що — так як за часів великого зриву французького народу за революції — подивом до народу-ворога загорілися серця богатьох шляхетних німців, — так тепер подивом до суворой відродженої душі вчорашного противника — загорілася вражлива на се молодь Франції?

Revue Hebdomadaire писала: „для нас, переповнених почуттям переситу і відрази, навчених не визнавати ніякої иншої вартости крім тої, яка приносить безпосередні реальні користи, — єдиним відживляючим повітрям, яким віддихаємо, є Німеччина, звідки приходить до нас той духовий динамізм, якого промініювання вправляє в дрож наші молоді серця“.

Ностальгією за втраченим душевним раєм зраджує і ліва *Marianne*: „розум віддавна вже став для нас не світлом, а заслоною, що не дає ні бачити, ні розуміти... Потребуємо якогось пророцтва і якогось пророка. Тепер цінними і неминучими є міти, легенди. Можна було переконатися в тім, обсервуючи в лютневі дні 1934 в Парижі многотисячні маси, що тягнули до парламенту. Видно було, як тужливо оглядалися вони довкола, вичікуючи, чи не зявиться їм якийсь знак чи хрест під тою чи иншою постаттю, що вказувавби їм дальший шлях і напрямок походу... Теорію раси відкинула наука як недоречну. Але ся теорія власне тому, що є мітом, що не

³⁾ *Myśl Narodowa* 1932 ч. 14.

має нічого спільного з дослідом і розумом, — збудила могутність німецької душі“...

Тривожні, грізні прояви — захоплення чужим мітом з браку власного в нації, в якій взяли гору люди, наставлені на „безпосередні матеріальні користи“, з надщербленим почуттям героїзму...

Се наступило якраз в той час, коли на другім кінці планети — „на порозі старого світа, де брехні і облуди тьма“ — зійшло блискуче сонце нового народу.

Ти встаєш тріпотливим цвітом,
Ніжна молодосте сама!

звертався до неї захоплений поет, до неї, що „напиналася вся, як лук“, повна „незваної сили“, щоби бичем Божим зірватися і впасти на спини

...кволих, слабих, нездалих,
Остовпілих, таких як ми.

Се встала нова душа Японії. Політичні тумани верещать про японський імперіалізм. Певно, є японський імперіалізм і слава Богу, що є! Але чи тільки імперіалізм? Китай розкладається. Розшматовується сусідами величезна, заселена 400-ма мільонами людей просторонь, зліпок багатьох рас і народів. Витягаючи руки по чуже добро — захланна рука однього сусіди простяглася була аж до Порт Артура і японського моря Другого — до Філіпін. Большевизм — сягнув по Зовнішню Монголію і китайський Туркестан. Стиснута у велитенських обценьках між двома народами-континентами, Японія готова була тріснути мов горіх. Кожда з тих грізних потуг, яких руки затискалися довкола її шиї — населенням у двічі перевищала Японію. А спірний терен їх ривалізації — небесна імперія — в пятеро. Чи кидати виклик тим потугам — не значило розпочинати війну з Голіятами? Можливо, але чи бажання розірвати перстень смерти — се імперіалізм?

Завдання для нації, коли вона хотіла жити, а не стати другою Кореєю чи Бухарою — було велитенське, майже неможливе. Але розрубати сей гордійський вузол інтриг та інтересів встало плем'я з душею велитнів. Раса — адекватна ідеї, яку кохала, адекватна завданням, які поставила собі.

Раса сторожка, готова до всього. Ніжна країна прекрасних гобелінів, вишневих гаїв і гейш, вона жила — в буквальному значінню слова — на грані вічних катастроф: землетрусів. Щож дивного, що була така похопна в чинах?

Недавно зворушила світ революта японських молодих офіцерів, які піднесли руку на визначних патріотів, своїхже земляків — не за зраду, а за те, що не в досить скорім темпі виконували — хоч і блискуче виконували — завдання своєї далекосяглої політики. Їх скарали на смерть — самозванчі судії, не зважаючи на їх заслуги. Чи не так робили римляни? „Добре зорганізована республіка — писав Тит Лівій — ніколи не плуває переступків своїх громадян з їх заслугами,

вона роздає нагороди за добрі вчинки і карає за злі; а коли той, хто отримав нагороду за добрий вчинок, зробить потім лихий, то вона карає його без уваги на, якби то не було, його добрі вчинки⁴⁾. На терпіння республіки були вражливі їх серця, не на терпіння хочби яких заслужених одиниць.

Готова на все, на кождохочасову втрату життя, — ся раса замишувала в поезії, не привязувала значіння до скороминучих дїбр дочасного. Її характеристична прикмета — пише захоплений француз — се героїзм, погорда смерті. Навязуючи до останної воєнної революти в Токіо, каже, що бунтівники так само як і ті, проти кого піднесли бунт — заслугоють на подив. „В мотивах ворохобників не було й тіни політиканських комбінацій, приватних апетитів, особистих користей. Сі молоді люди, що з револьверами в руці замахнулися на найвищих достойників держави, ніхто з них не думав ні про посади, ні про аванси, ні про гроші, ні про гонори. Одна ідея кермувала їх вчинками: рідний край треба ратувати, цісар потребує ліпших дорадників! По невдачі — п'ятнадцятьох з них скінчили самогубством. То само по другім боці. Героїзм — тут, героїзм — там. Воля японця потрафить зважитися на найвищу посвяту, коли сього вимагає честь або коли се корисно країні. Подібних фактів багато на тім острові — завважує француз — вони нас лякають трохи. Ануж прийде час, що нам доведеться стати віч-на-віч з таким народом?

Один з тисячі. Японські вояки відпливають до Манджурії. Є серед них один, що має наречену. В поділунку, що приймає вона від нього, їй чується тривога в серці вояка. Тривога, страх покинути її. Молода дівчина відчула, що вояк, що відїздить не є цілком відданий своїм обов'язкам, які має сповняти. Вона зрозуміла, що саме ся любов прив'язує його до того, що має лишитися поза ним, коли йде назустріч жахливому, що стоїть перед ним. Отже — вона й собі відважується на найвищу жертву для країни — убиває себе...

З такою душею, з такою моралю, з такою жадобою самопожертви, сей великий нарід має право добиватися виходу за границі свого острова, в яким він задихається, щоби панувати над іншими народами... над світом⁵⁾.

Бо така душа — се єдина легітимація, єдине управління, яке дозволяє народам рішати великі проблеми. Нам говорять про геополітичні конечности, які пхнули Японію на азійський континент. Ах, скількиж то народів пхали на той континент геополітичні конечности! Зрештою чомуж не є скорше геополітичною конечністю для Китаю — підбити маленький острівець коло себе, аніж — для сього острівця — підбити величезний континент? До великого завдання — му-

⁴⁾ М. Марієвель — Коментар до 3-ої книги Тита Лівія I XXIV.

⁵⁾ Léo Gerville-Réache — L'âme japonaise.

сильно бути рівновартна йому душа. Китай її не мав, а може стратив. Японія — знайшла її в собі.

А вони такі однакові ті душі героїчних націй! В теперішніх часах, в минулих. Такою самою була душа Еспанії в добу її розцвіту. В новій книзі⁶⁾, присвяченій їй — читаємо, як споріднена була ся душа тодішньої Еспанії з тим надлюдським завданням, яке мала здійснити її доба — доба відкриття Америки. Ми про ту добу забули. Але треба пам'ятати, що в той час Еспанія була рівночасно Туреччину — під Лепанто, італійців — в Римі, французів — під Павією, реформацію в Німеччині, нарешті — здобуває новий континент. Лише п'ятьдесят літ здобували еспанські конквістадори землі від Каліфорнії до Вогнистої Землі. Фомбона, ненавистник королів і ченців, ворог старої Еспанії, — пише: „Здобутки Цезаря і Олександра Македонського ніщо в порівнянні до величезної імперії конквістадорів“.

Автор знає дві героїчні доби в історії — добу італійського відродження і добу відкриття Америки. „Одна й друга мусіли впасти жертвою гістеричних моралістів... Юрба, що завжди складається з сірих мірнот, сквапливо числить краплини крові, що лишали здобувці на своїм шляху, тому не була здібна вглибитися в їх душу, упитися їх героїчною *virtus*“. Були се люди — „імпульсивні, пристрасні, похопні до чину“. Властивий був їм „брак толеранції“. Навіть їх теологи були повні „бойового духа“. Готові були „завжди віддати кров і життя за свої ідеї, а навіть за свої помилки“. Були се фанатики, але й стоїки. Кождий з них був фаталіст, але не пасивний і понурий, а заціпний і зарозумілий. Як стоїк — зносив все з незломним спокоєм, як містик — всім погорджував, перешкодами і життям, а особливо — „марними життєвими справами“. Кождий „мав зір, впалений в річі далекі і високі“. „Не задавав собі труда порівнювати різні суперечні собі думки“. Вибрав одну думку і з неї робив свою паню і володарку, відкидаючи всі інші як фальшиві. Був байдужим на терпіння інших, але й — на свої власні. Відзначала його „погорда для багатств і матеріальних благ“. У себе дома — „живуть без води, без птахів, без дерев... З стоїцизмом зносять спеку і голод, вогонь і лід скрайних підсонь“. Невражливий нарід!

Автор зве сю породу людей — пороною „драпіжних яструбів“, твердих супроти себе і цілого світа, які вилетіли „з гнізда хижих птахів“ — птахів „далекого лету“. Геній Кастилії „оживляла не змисловість, а героїчний аскетизм, не чулі, а могутні почуття“. Фанатики — „бачили вони те, що не існує, вірили в те, що неймовірне і неможливе... Він зносив, не моргнувши оком, всі невинності, труди, несподіванки. Викликав беззастанно на герць людину, природу, — незнане. Висше

⁶⁾ Rufino Blanco Fombona — *Zdobywcy Nowego Świata*. Warszawa 1935.

того, що певне — ставляв те, що проблематичне. Зачинав змаг з кожною перешкодою незалежно від її форми і великості. Люди, підсоння, земля, звірята, комахи, хвороби — все було в тім новім краю, що йшли здобувати і підбивати — незнане і вороже. Так, обрабовували поконаних, алеж доля тих, які позволяють себе поконати і побідити, — завжди та сама: не лише втрата дібр матеріальних, але й жінок, богів, мови і незалежності”.

Вони були жорстокі — але, пише другий дослідник епохи — такими їх зробило те тверде підсоння, тверді обставини⁷⁾. Недурно „стали байдужими на знищення життя звірят, противників, своїх товаришів, навіть свого власного, зберігаючи лише звинність і бистрість людини, жорстокість і відвагу лісового звіря. Колиб були вражливі, колиб були сестрами-жалібницями, не моглиб здійснити підбою Америки, не моглиб зробити великої прислуги людськості, творячи в варварській Америці білу європейську цивілізацію. Були власне такими, якими мусіли бути, завдяки своєму вихованню і традиціям і добі, в якій жили!“ З огляду на завдання, яке мали виконати.

Такими були вони, що прийшли як завойовники. Таким був і Болівар, в початках ХІХ віку, що визволив їх нащадків від пановання метрополії. Він теж не був типом тих визволителів, яких так любить хвора уява хворих народів — з „щирою любов’ю“ до покравджених (навіть до ворогів) і з „горячим гуманним серцем“. Боротися з тодішньою Іспанією — не могли сестри-жалібниці. Не був з їх породи і Болівар, який одного дня напр. наказав розстріляти 886 людей. Які прозвали його „нелюдським“. Але се була людина, яка „огортала все, передбачала все“, яка „мала дійсно геніальну концепцію“, якої „слово — торощило своєю льогікою“, „осліплювало своєю правдою“, яка — знову те саме! — „відзначалася по гордою до багатств і всяких матеріальних благ“. Се була людина, яка визволила територію в чотири рази більшу від територій, визволених Вашингтоном; якої один лиш твір, республіка Колумбія, була більша від всіх завойовань Наполеона...

Пізарові, і Кортесові і иншим — удалося їх діло підбою тому, що були се люди з душею, сформованою на взір їх жорстокої доби і їх надлюдського завдання. Боліварові вдалося його справа визволення тому, що теж мав душу адекватну своїм надлюдськи сміливим задумам. Були се люди газарду, яких вабили більше пригоди, як золото, які любили лови більше від здобичі. Які завжди чулися на сторожі, на грані катастроф.

Клемансо, Гітлер, сучасна Японія, Кортес і Пізаро, Болівар — люди різних епох і націй, є в суті річи людьми одної породи. Ріжні автори — тому і підкреслюють в них

⁷⁾ F. A. Kirkpatrick — Les Conquistadores Espagnoles. Paris.

ті самі прикмети — зневагу до матеріальних благ життя, сильні почування, невразливість на терпіння, брак сентименталізму, замилювання до річей далеких і високих, віру в неймовірне, стоїцизм і карність.

Породи, які тим „конквістадорам“ улягали, теж належали до одної психічної „раси“, — завжди давали себе „набирати“ тим „ідеалам“ для домашнього вжитку, які лишали: абіссинцям Мусоліні, ацтекам — еспанці, нашим Квіткам і Гулакам — Москва. І чи не впала та сама Еспанія з височини першої нації в світі якраз тоді, коли зачала трансформуватися її душа? Коли здобувцям континентів стало більше залежати на золоті, не на „пригодах і славі“, коли їх більше цікавили здобич і нагорода, не лови? Чи не тому — маючи блискучі можливості перед собою — упала й Габсбурська монархія, що змаліла раса, яка несла на собі тягар імперії — раса, серед якої, в часи упадку, Гецендорфи і Франци Фердинанди вславилися лише як „диваки“; серед якої — натомість — запанував млясний, солодко-нудкий дух Штравса і Шніцлера? Чи не тому впала Туреччина, що відлетіла від нації душа Омарів і Сулейманів? Видиво майстра і його душа — мусять бути пристосовані одно до другого. Инакше не повстане твір.

Можнаби на сім місці згадати і більшовізм. Завдання відперти його, завдання, яке нагло виросло перед Україною — якжеж воно нагадувало своїм розмахом і величию завдання Болівара, Клемансо чи Гітлера! Але де були наші Болівари? Маса, залага нашого колюмбового корабля, його офіцери і під-офіцери — ті „незнані вояки“, се був матеріал незгірший від тих, що мали і конквістадори. Але серед капітанів — не рідко стрінемо і Гугсів, і „сестер-жалібниць“ і Бріянів, і Кайо. Скільки з них відпливали, щоби здобути свою жовтоблакитну Америку — а „здобували“ СРСР (Грушевський, Ю. Бачинський, В. Винниченко), Схід Європи (Липинський), Лігу Народів Східної Європи (Шаповал), або просто Росію (Панейко). І тиши-лися. І вмовляли в нас, що се якраз те, що ми їхали відкривати.

Їх вабило не незнане, не „річі далекі і високі“, а — рай на землі, „визволення люду“, — хочби той рай несли їм тим самим способом, що країні Гугсів — італійці. Той рай то були якраз ті матеріальні блага, отой травестований на модерну мову старо-малоросійський ідеал, — („рибу ловити, горілку пити“), який наші предки протиставляли ідеалам наполеонівської Франції: „ідеал“, задля якого степові ацтеки вітали як месію комуністичного Пізара.

Скількиж то ми мали капітанів наших колюмбових кораблів, які, як жиди манну небесну — як дар ласкавого Бога — приймали обіцянки червоних Граціяннів і Бадоліїв, обіцянки, „вшанувати домашні вогнища, святині і жінки“, хутори і ставки та ще й мову.

Інші, в обличчю того самого страшного завдання, знали, як потрібна в такі часи фанатично привязана до свого душа.

Вибираючи між „рацією розуму“ і „надмірним розростом чуттєвого первня“, знали, що „чуттєвий первень потрібний, щоб ратувати свідомість нації“⁸⁾. Що сей „надмірний розріст“ потрібний, знали ті, що ломили потугу кайзерівської Німеччини; ті, що ломили потугу поверсальської Франції, знали, що демобілізація почуття, що „рація розуму“ входила в свої права вже по виконанні завдання... І скількиж то стратили (і ще тратять) енергії наші Колюмби, щоби сей „надмірний розріст“ здушити! Їх нічого не обходили люди науки, які — як Пастер, твердили, що „думка росте лише в тих, що здібні ненавидіти і любити“, в чий душі живе їх „внутрішній Бог — ентузіязм“. Їх не обходили слова, що велике можуть зробити тільки ті, що вірять в своє „без розумовання, без дискусій, без пояснень“⁹⁾.

Наші Колюмби завжди дискутували, розумували, поясняли, і... давали собі пояснити, видискутувати не одно. Їх треба було „розумом“ переконати, що за горами, за долами є дійсно нова земля. А коли й є, то чи варта скірка за виправку? Їх боротьба з душею конквістадорів доходила до того, що навіть напр. визвольну війну сербів, греків і болгарів проти конаючої турецької імперії — пятали вони погіршлим ім'ям шовінізму і імперіялізму, як вибух диких, варварських інстинктів (М. Грушевський). Вони аж так загналися в пропаганді „культурности“, „поступу“, „гуманности“ і „незлобного серця“, що пропонували „обняти всіх людей і ворогів і друзів“ (С. Черкасенко), або як — не менш культурний — лущий Наш Світ (ч. III), що в своїй боротьбі з духом „драпіжництва“ добалакався до такої сентенції: — „є один лиш засіб до повного побороення і підпорядковання собі ворогів — доброта і прощення“...

З такого матеріалу (з вдачею покірних телят) були зіплені душі многих з покоління, яких історія поставила перед завданням, що стояло перед „драпіжними птахами“ в Америці. Рідко коли історія знала таку неспівмірність між завданням часу і тими, що се завдання збиралися виконувати. Рідко коли здобувалася на такий цинічно-жорстокий дотеп!

А тепер — накладають серпанок на блискучий міт, щоб не світив вічним докором. Щоб не заважав дрібним людям робити свої дрібні справи.

А тепер — забиваючи в собі свою легенду — вони згиналися до землі перед чужою. Якраз з породи тих „сестер-жалібниць“, погромців рідного шовінізму і „зоологічного патріотизму“ — виходили співробітники Нових Шляхів (В. Левинський, Крушельницькі і ин.) — журналу, що звеличував політику Москви на Україні або інші одописці — на честь Сталіна, що так скоро — як казав один росіянин — улягли „ганебній необхідности славити геніяльних туманів“.

⁸⁾ Kurjer Poznański 2 IX 1934.

⁹⁾ Dr. Alexis Carrel — L'homme, cet insolpu.

і гуманних катів". Ніхто инший, лише Панько Куліш, — що громив Шевченка за ідеалізацію „різунства“, звеличував Катерину і Петра. З тоїж „стаї славних“ вийшли і поети (С. Черкасенко-„незлобне серце“, Гренджа Донський, Б. Мартинович, К. Вагилевич, Ю. Дараган і пр.), яких панеґірики на честь президента Чехії — зібрав в *Ділі* (ч. 52) наш „самоотвержений малорос“, пан Гр. Омельченко. Є тут і „шалборні“ з ворогами гуситів, що „гукав і плакав як дикун“ і що „дав на м всім свободу“, і „волі зірка золота“ (чийє?) і Мойсей і пр.

Убийники своєї легенди і творці чужої. Погромці своєї „нетолеранції“ і звеличники чужої. Вороги рідного фанатизму і герольди імпортованого.

Забивання своєї легенди, віри в неймовірне, в річі далекі і високі — йде систематично. Йде систематичне підставлювання шапок під манну небесну, яку збирали недотепні Гуси, складаючи пошану королеві Італії. Се забивання легенди йде з закликком до всепрощення і всевиправдання. До обєднання всяких ідеольогій, до ідейної саламахи, бо „що до напрямків, то їх можна булоб прийняти всі“, аби лише в них дзвеніла „лірика“, все одно чи своя чи сплягійована, все одно до кого звернена, до творців своєї легенди, чи до її гробопателів.

А водночас з забиванням легенди — йде плюгавлення, стягання вділ всіх, що вириваються з тої повної сопуху стайні Нового ковчега, де під блискотками нових фраз купа кльовнів старається воскресити стару Малоросію, прозиваючи мосялями саме тих, які ту малоросійську душу намагаються вбити, зачисляючи до пантеону рідних великостей — генералів Залесскіх, Драгомірових чи инші кисільні душі.

Тішаться, що збирають оплески! Як нагадують вони „певну даму з товариства“, про яку говорив на нараді краківських сіоністів один делегат, здається Яхімсон (Chwila 1935 12 I).

„Певна дама з товариства, коли входила до театру так пізнавала, чи її гардероба в повнім порядку. Коли инші пані, оглядаючися за нею, мали kwasну міну, се значило, що може бути спокійна, бо тамті тріскають з заздрости. Коли тамті солодко усміхалися, тоді се був злий знак для неї, тоді мусіла зараз йти оглянути себе в зеркалі“... І переходячи від комічного до трагічного, автор-жид пише: „був час, коли нас (жидів-сіоністів) всі ненавиділи, коли нам рук не подавали, коли на розі кожної вулиці гукали на нашу адресу образливі прізвища... Тоді я був спокійний, бо знав, що лякаються нас і тому так ненавидять. І добре нам було з тим... Але тепер нагло стали усміхатися до нас... Кепський знак!“

Напевно ні до теперішнього Рильського, ні до Тичини, ні до тих поетів, що нестерпну вязанку з їх „творчости“ зібрав Омельченко — ніхто не робить kwasної міні. Їх стрічають усмішкою, їх клепають по плечу...

Хай розглянуться, чи їх туалета, чи їх совість в порядку?

Купка гробокопательів заходжується поховати легенду. Але вибрали недобрий час, бо якраз надходить хвилина, коли вона підноситься з домовини. Лише, щоб вона підвелася, треба знищити в собі душу вічного хохла, вічного русина, який при кожній сприятливій нагоді з'являється на сцені. Бо не їх душа потрібна тепер, а інша — адекватна до завдання епохи. Потрібний новий культ, культ спроневірюваної і розпінаної легенди. Не культ „розуму“, не культ благодати „домашнього огнища, святинь“ та інших святощів, купованих за ціну словословлення і піднесення чужих легенд. Не культ прощення первертням і панегіристам. Не „синтеза всіх напрямків“ — а їх селекція. Не „лірика“ — а трагізм. Не багато званих, а трохи забраних. Бо не стада, не отари роблять історію.

Я вже писав про орден. Тут подаю слова з славної книжки дра А. Кареля:

„Група, хоч і мала, може уникнути лихих впливів суспільности своєї доби, запровадивши серед своїх членів правила, подібні до всенної або монастирської карности. Сей засіб не новий. Людськість вже перейшла періоди, коли спільноти мужчин або жінок, щоби досягнути якийсь ідеал, мусіли накинати собі правила поведінки, дуже різні від звичайних. Наша цивілізація розвинулася підчас середньовіччя власне завдяки громадам того роду. Як напр. чернечі ордени, ордени шляхетські або ремісничі корпорації... Сі правила в певних обставинах наказували членам ордену навіть жертву життям... Чи ми не встані повторити в іншій формі те саме? Для поступу одиниці конечні дві умовини: її осамітнення і дисциплінованість. Нині, всяка одиниця може, навіть серед гамору великого міста, піддатися сим умовам. Їй вільно вибрати до вподоби своїх приятелів, не йти до театру, до кіна, до якого не хоче йти, не слухати радіа, якого не хоче слухати, не читати деяких часописів і книжок, і пр. Але поставити себе духово на ноги можемо головню через інтелектуальні, моральні і релігійні правила, через відмову прийняти звичаї юрби... Не треба дуже великої групи „відступників“, щоби глибоко змінити нашу суспільність. Давно спостережено факт, що карність дає людям величезну силу. Аскетична і містична меншість хутко здобуде незнищиму владу над розвіженою й вигідницькою більшістю. Вона має змогу накинати їй переконуванням чи силою інші форми життя... Ми не можемо запобігти розмноженню тих слабих, що не є ані божевільні, ані злочинці. Але є один засіб перешкодити перевазі слабих. Се — допомогти розвиватися сильним“¹⁰⁾.

¹⁰⁾ Dr. Alexis Carrel op. cit.

Без них не виробиться душа, співмірна добі. Без них не відкривється Америки.

Без них, без того ядра, без того притягаючого осередку суспільність стане безглуздою отарою.

Ся пригадка ніколи не є так на часі, як тепер, коли за два тижні зачнуть гудіти великодні дзвони. Під сю хвилину думка мимоволі звертається до тих часів і народів — сильних, в яких ідея воскресення (символ не лише релігійний) не є викривлена. Унамуно пише про культ Христа в Іспанії:

„Ісус аж до кінця світа перебуватиме в агонії. Не вільно під сей час спати... Не спати — се значить чувати і мріяти, мріяти про боротьбу і агонію. Расп'яття на еспанських образах Христа, повне жахливого трагізму. Воно відбиває культ того, хто бореться з смертю, культ ще не вмерлого Христа... В моїм ріднім краю, в Іспанії, в мого еспанського народу, в сього войовничого, агонічного, полемічного народу є культ і адорація воюючого Христа“¹¹⁾.

Воюючого Христа, не того, що його треба оплакувати, ані того, що—вже воскреслий — несе нам радість визволення від терпінь. Не того, що для калік

здоровля,
чи страви на безхліб'я

приносить для голодних. Не того, який зробить так, що

війна і звади, смерть, недуги зникнуть,
мир буде на землі і щастя в людях,

— зробить свою чудодійною силою, без людського зусилля.

Не того, иншого, що принесе війну і зваду, не мир, но меч. Якого треба не ждати в розпачі, з похиленою спиною в момент смерті, не лише вітати вибухом радості в момент повстання з гробу, — лиш завше бути з „воюючим Христом“, з тим, хто в агонії „бореться з смертю“.

Колиб ми могли присвоїти собі трагічну душу народу, в яким повстав сей культ! Колиб могли усвідомити, що такий є шлях всякого воскресення: не через сам жаль за втраченим, не через саму надію на поворот, лише через легенду безнастанної, повсякчасної, активної, героїчної боротьби зі смертю, що чигає на нас з усіх усюд.

Через вироблення душі, відповідно сильної, щоби сю легенду прийняти й її не зрадити за відпадки з столу багатіїв, щоб бути вічно готовим, бути свідомим, що живеться на грані великого незнаного. Що брама до нього відчиниться тільки для тих, що не щадили олії для своїх лямп, що не гасили вогню...

¹¹⁾ Miguel de Unamuno — Agonie des Christentums..

Лестер Коген

Хрест, півмісяць і зізда

(Вражіння з Палестини)

Палестина — се зовсім маленька країна. Треба аж 336 таких як вона, щоби покрити поверхню, заняману Сполученими Державами. Коли корабель затримується коло Гайфи, ви здаєте собі справу, що се національно-мішана країна: на борт корабля входять англійські старшини в супроводі жидівських і арабських помічників, щоби перевірити лісту подорожних, що висідають; арабські й жидівські мініяйли присікаються до вас з своїми пропозиціями, сперечаючись між собою, і навіть монети мають написи в трох мовах: в англійській, гебрайській й арабській.

Ось ми в Єрусалимі. Посуваємося вузькими вуличками. Бачимо сотки жидів, вбраних в чорні габардини, в широчезні футрянні шапки, — убрання, яке вони носили в середньовіччю в своїм гетті і яке стало їм дороге по стількох віках. Їм теж спадають кучері по обидві сторони обличчя. Мають згорблені плечі, ніби від страху, їх руки заложені на спині, вони волочать за собою ноги: кліп-кльоп. Тим кроком йшли вони, тягнучи свої діти аж до Єрусалиму, де вони моглиби зажити новим життям, колиб лише мали якусь уяву про се нове життя. Але кілька соток дітей в віці між 5 до 6 років, так само чалапають ногами, як і старші, таксамо в чорних довгих габардинах, в футрянних, насаджених на самі вуха шапках, з пейсами довкола обличчя; їх малі руки заложені за спину, їх плечі згорблені, а їх малі ноги роблять—кліп-кльоп.

...На другий день рано, ми відїздимо. Я купую карту Єрусалиму. Бачу два міста на ній—старе й нове. Наш готель, дім великого муфтія і УМСА знаходяться в новім місті, всі історичні місця—в старім.

Міський мур положений менше більше посередині мапи. Всі дороги ведуть до сього муру: шлях з Вифлеєму, з Яфи і з Єрихону і пр. Кождий шлях провадить до брами, видовбленої в мурі.

Ось ми вже коло яфської. Ідемо вузькими вулицями зі сходами. Часами, розложивши руки, ми можемо доторкнутися муру по обидві сторони вулиці. Східці незугарно вирізблені в каміні, вулиця вогка і нам здається, що спускаємося на дно криниці, з якої християни, жиди й мусулмани віками витягали свою духову поживу: се найбільша криниця крови, віри і сліз, яку лиш бачив світ. Спускаючись сими брудними, вохкими, кривавими, смердючими східцями в діл, ми бачимо праворуч і ліворуч діри в мурі, се крамнички різників, торговців корінними товарами, предметами культу і пр. Власне тут в сім бруді, в сій нужді, в нездоровім повітрі, в сопуху, тут мешкають

дроворуби, різники, водоноси, торгівці золотих річей, хрестиків, півмісяців, батогів і пр. — і різники арабські, жидівські, християнські. Тут побачите скелети худоби, яких шкіра висушується, голови баранів з застиглими очима... Арабські водоноси в сандалах проходять, несучи на плечах дерев'яні ведра на дерев'янім коромеслі. Вода з цибарок стікає на кров на бруку, на болото, створюючи неможливу мішанку. Чуєте звук ювілерських молотів, свист бичів кожемяків, клич муєдзинів, і срібний брязкіт вервиці коптійського священника і квиління арабського жебрака.

Перед муrom плачу бачимо турків, турків колишніх часів, яких стрінете ще на Родосі. в червоних штанах, чорних скарпетках, в жовтих пантофлях і в шовкових ярмулках. Я подумав, що се дуже чемно з боку тих турків так ляментувати за жидів — коли се не були найняті плакальники, бо їх плач здавалося мені не йшов зі серця.

— Ну, маю вже досить тих турків — зауважив я провідникові. — А деж є жиди?

— Алеж се є жиди!

— О ні, яж добре бачу, що се турки.

— Алеж ні, звучала відповідь — се альжирські жиди.

Від довшого часу Палестину реклямують собі різні племена і визнання. Се свята земля християн, жидів і музультман. Всі вони можуть підперти свої претенсії поважними історичними і чутевими доказами. Але араби живуть тут вже від віків. Сіоністи зачали колонізувати сю землю щойно від кількох поколінь, а англійці є тут від часу війни. Через те, що англійці зявилися останні, їх справа — найясніша. Вони хочуть збирати податки, утримувати добрий торговельний білянс, охороняти ненарушено шлях, що веде до Індії і Персії і до англо-перської нафти. А крім того — кажуть англійці — ми хочемо, щоби араби й жиди жили в мирі між собою і не сперечалися.

— А чомуж не можуть вони між собою порозумітися? — спитався я.

— Господь їх знає, запитайтеся їх.

Отже я задав се питання одному жидові. Він відповів, що від віків сходилися сюди жиди, щоби тут вмерти. Сіонізм піддав їм гадку приходити сюди, щоби тут жити. Вони зачали тоді скуповувати малі парцелі землі, культивувати ріллю, і не мали ніяких історій. Але — оповідав мій розмовник — з літами сі жидівські колонії розвинулися, араби стали заздрі.

Щоби переконатися, чи дійсно воно так є, я звернувся до одного араба. „Ми не заздримо жидам, відповів той. Але щоби зрозуміти положення, ви повинні знати нашу історію“. І він оповів мені про віки турецького гнету, як турки спродавали право збирати податки тому хто давав найбільше, а той відпродавав се право иншим, і як приходив урядник з вояками, щоби здирати останню сватину. „Нас витискали — гово-

рив араб — як цитрину. І саме в сей момент з'явилися жида. Отже феллахи були дуже щасливі, що можуть комусь продати свою землю і заробити трохи гроша. Лише...

— Лише що? — запитався я.

— Що мав робити феллах, який продав свою землю?

— Я того не знаю.

— То не говорім про се!

Але я хотів говорити про се і тому пішов собі шукати другого араба, з яким мігби розмовитися. Шукаючи його, я натрапив на жида.

— Вони не мають чого нарікати — казав він, — і стався переконати мене, що араби були брудні, жили в неможливих санітарних умовах і дуже примітивним способом обробляли землю. Вони принесли їм поступ і добробут.

Але як тільки я вийшов від сеї людини, я спіткнувся об арабів, що спали на вулиці під зіздами.

Один з них піднісся, схрестив руки на бурнусі і подивився на мене.

Я вибачився, заявивши, що мої очі не привикли до темряви.

— Се нічого, пане. — Тоді я запросив його випити зі мною кави...

— Се правда, — говорив він, — я жив в бруді і в ігноранції, їв фіги і часто обтирав свої брудні руки об своє волосся. Але, пане, все пішло ще гірше від тоді, як я продав свою землю.

— Нащо ж ви її продали?

— Я був винен гроші емірові. Він хотів захопити мій шматок ґрунту. От я й спродав його жидові.

— А потім?

— Потім пішов до міста. В місті все дороге. Я мусів шукати заняття.

— Якого заняття?

— Я був спершу носильником, потім гарбарем, пробував всього.

Від кількох місяців був безробітним. В арабських підприємствах було все зайняте, жида — не хотіли його.

— Через що? — запитався я.

— Через те, що я араб, пане!

Потім я розмовляв з одним жидівським промисловцем. Він оповів, що араби чимраз менше тепер готові продавати свою землю. Се дуже поважна проблема, казав він і зачав оповідати про переслідування жидів в Німеччині і про потребу скуповувати землю, щоби прийняти чим більше імігрантів жидів до Палестини...

— О, ніколи сього не буде! — заявив мені один араб. Англіїці нам обіцяли.

— Дійсно, — почув я від одного жиди, — але англіїці обіцяли також зробити з Палестини жидівську домівку.

На що один араб відповів:—Англіїдці заботою обіцяють, хай їх скарає Аллах! Треба зробити одну річ — відібрати землю жидам.

— Хай лиш спробують, — заявив на се один жид. І він признався, що всі жидівські землевласники озброєні, що в Палестині є жидівський фашистівський рух, та що жиди-фашисти прагнуть так само трактувати арабів, як трактують націонал-соціалісти жидів.

Знеохочений сим несмачним визнанням, я покинув його. Ясно, що ся земля — арабська земля і що такою повинна вона й лишитися. Що в Палестині, в найліпшій для жидів випадку, повинна повстати арабсько-жидівська держава. Одна людина, що називалася Лазаров, проповідував сю думку і його забили.

— Хто його забив? — спитався я.

Жид, до якого я звернувся, оглянувся, щоби побачити, чи хтось нас не підслухує і сказав: жиди. І нікого ніколи не судили за се убійство!

Палестина — се зовсім маленька країна, але коло неї сплелося багато великих справ. Її будучина непевна і темна.

М. Л.

З пресового фільму

З віршованого „Листа трудящих совітської Грузії вождеві народів великому Сталіну“, перекладеного на українську мову (*Літер. Газета* ч. 10):

Орсанія, Нотажбі і колгоспів інших ряд
Заробили мільйони, підняли колгоспний лад.
Там купують патефони, меблі, одяг і рояль,
Там будують справжнє щастя, повне сонця і буянь

Зпід землі до хмар підносим ми тобі хвалу і подив,
Любий Молотов, керманич, друг вожда і друг народів!

Вождь неситий, нездоланий, найвеличніший з героїв“

Коли перший уривок безперечно оригінальний, то дальші нагадують гимн „Великому Духові“ увіковічених Льонгфельвом Одживейв. Таки доганяють Америку!

—
Літер. Газета (ч. 11) наводить нові „народні“ частушки:

Золоту купила рамку,
Милий цвіточком обвив,
Фотокартку туди вставляю,
Мені Сталін подарив

Ех, життя цвіте квітками,
У нас радощів гора,
Ми тобі великий Сталін,
Шлем колгоспницьке „ура“.

Се творчість „народна“. А в ч. 12 знаходимо „Пісню про Сталіна“ пера М. Рильського:

Хай шумить земля піснями
В сей крилатий, гордий час!

Слово Сталіна між нами,
Воля Сталіна між нас!

Де ріжниця? Повстає здогад, що скромний неоклясик творить не лиш за своїм підписом.

П. Тичина прочитав 9 березня на сесії Академії Наук УРСР, присвяченій пам'яті Шевченка, доповідь на тему „Шевченко і радянська поезія“. Ся доповідь заслуговувала на передрук в цілості, та для характеристики її правдомовности вистане такий уривок (*Літер. Газета* ч. 12): „Шевченко? — запитує український фашист Донцов у „Вістнику“ 1932 року — я не захоплююсь ним... З культом Шевченка давно треба скінчити“. Бачите, пан Донцов не захоплюється Шевченком. Пан Донцов удає, що він цілком байдужий до особи великого поета, а тимчасом жаж відчувається в словах його, трепет перед Шевченком. Та дуже просто! З одного боку — Шевченко ціле життя своє виступав проти „собачої панської крови“, а з другого сам пан Донцов, не бубни він паном Донцовим, колиб відмовився їздити на плечах своїх же бідаків і придушувати їхнє бунтарство... Ми вже згадували (*Вістник* 1935 стор. 380), що інкриміновані „пану Донцову“ слова — не є його слова, а одного з фіктивних персонажів з діяльогу, з яким Вістник полемізує, виступаючи саме проти тих, що прагнуть скінчити з культом Шевченка. Але се не перешкаджає совітським письменникам повторяти сю глупу вигадку — навіть м. и. в передмові до академічного видання Шевченка! Тичина має рацію, що Тарас Шевченко виступав проти „собачої крови“. Але він писав теж і про „рабів з кокардою на лобі“. У Тичини сю кокарду замінила — п'ятикутна зізда. Теж, що під зіздою — лишилося таке саме, як було під кокардою...

У *Вістях* (ч. 20) бачимо знимку персоналу українського „Держбанк“. Директор-керівник називається Певзнер, решта достойників: Марясін, Юрков і Кремеров, безперечно псевдоніми, хіба крім Юркова. Далі низші урядовці: Кірюхін, Скобілков, Гурфінкель, Гельбштайн, Ярова і одна однісінька — Коваль. Фотограф називається Діамент.

В зв'язку з викладанням історії СССР (історій окремих народів СССР — вже не викладають) нашвидку витягається з скрині старий Ілов'йський, на яким виховували молодь колись цареславні педагоги. Історія „Руси“ — се вже є „російська“ історія, як заявляє авторітет Сталін в своїх вказівках до „проблеми підручника“. Але і сього мало для нього. Треба ще „врахувати до неї (до російської історії) дані з історії народів, що увійшли до складу СССР“ (*Вісті* 27 1) — себто „з історії України, Білої Руси, Фінляндії і інших прибалтійських народів, північно-кавказьких і закавказьких, народів Середньої Азії і Далекого Сходу, а також волзьких і північних народів — татарів, башкірів, мордві, чувашів і інших“ (дослівно тамже). Як за Шевченка — „од молдаванина до фіна“...

Совіти тепер дуже заходяться коло ліквідації „орфографіческой неграмотности“. При чім мова йде не про рідну мову, а про „рідні мови“ на Україні, в числі багатьох, себто про „російську і українську“ (*Вісті* 27 1 стаття Й. Брайтмана — „Учні і вчителі“). Помилки з сеї рідної мови ч. 2 — такі: „замість номер вживають застарілого провінціалізму черга, також уживають вульгаризмів — „тудою-сюдою“. Щодо рідної мови ч. 1 — то ось які помилки, пороблені вчителем (російської мови!) в селі Павлівка васильківського району, на прізвище Макоїд: „пединститут“, „через ето почты невозможно“, „денег“, „антисоветска“ і т. п. Уперта хохлацка стихія! А ось з плану занять з російської мови:

„Раздел программного материала — умения работать с книгой и изучений наизуст стихотворений“. „Зменения окончаний“ і „спражения ия прилагательного“. „Уметь передать главное мнение о прочита-

ного". „Усна і письмова номерація какою завгодно величини"... Як бачимо повстає карпаторуський язик з обидвох рідних мов", язик дуже подібний до карпаторуських авдіцій кошицького радія.

В *Новім Часі* (ч. 60) пише Е. Ю. П. про „літературну профілактику". З неї довідуємося, що і п. М. Рудницький і редактор „Вістника" — хоч і мають інші погляди — „але в одному вони погоджуються: радять поезії трохи виїхати, скажім, у Західню Європу"... Помиляється п. Е. Ю. П., навіть в сім „вони не погоджуються". Європа розкладу, Європа сновів, Європа, що підпадає під вплив „вітру зі Сходу", Європа Ромен Роланів, Барбюсів, Жидів і жидів, Європа спізненої арцибашевщини, Європа Льюренсів і Пітігрілі і інших тамошних „метеликів на шпильках" — се не та Європа, яку пропагує „Вістник". З тим баламутством треба вже раз скінчити. Донцов нібито „окреслює недугу поезії як надмір плаксиво-меланхолійних настроїв"? Ні, надмір сих настроїв характеристичний не лише для нашої поезії, а для цілої нашої літератури. Щож до поезії — то якраз Донцов підкреслював, що вона з тими настроями рве; якраз про нову поезію писав він в останній статті в *Наша доба і література* („Трагічні оптимісти"); назвав цілий ряд імен — співробітників „Вістника", які представляють якраз ту „героїчну лірику", про яку пише Е. Ю. П., в якій ані сліду нема тої „розливчатої мови", яку закидає поезії автор з *Нового Часу*. І далше: „до поданої вище рецепти д-ра Донцова я додавби... ще одну: Рп. драма і трагедія, біографічний роман, нові форми лірики". Знову непорозуміння! Донцов ніяких рецептів не давав, він вказував на глибші, чисто психічні причини занепаду нашої літератури, а Е. Ю. П. — дає рецепту — замість одних жанрів творчості перейти до других. Так ніби автор без тіні геніяльності — стане генієм, коли з одної форми лірики перейде на другу або коли замість романів значне писати трагедії. Такими рецептами нікого і нічого не оздоровити.

Старомодна розкоханість в занепадницьких настроях — панує не лиш серед нашої критики, але — і преси і почасті публіки. Наша преса захоплена „вокально-рецитаційним вечором", урядженим 2 березня в Народнім Домі. За незначними виїмками — цілий вечір повідав нам про слізюньки, про тугу, жаль, про біль, зітхання і конання, і „засумуй трембіто", і „бім-бам — вона умерла", і „скорбна мати" і т. п. Навіть з Франка не могли знайти щось не сльозофонтанного, навіть зі Стефаніка — не могли задеклямувати ні „Синів", ні „Межі", тільки про те, як вмирала стара баба, так ніби архитвором його і досі лишилися „Кленові листки"... Ціла імпреза робила вражіння, ніби людина ввійшла до шпиталу, де з усіх сторін чути йойкання й бідкання. Нашо се? Що то за літературний смак? Навіть пес, коли йому настулити на хвіст, не лише скавулить, а й гавкає або й кусає. Не дивно, що такі „літературознавці" — не терплять Заходу, бо Захід тих шпитальників не жалує, лише з них глузує. Вечір похвалило *Діло* (4 III), похвалив *Новий Час* (5 III) — як вечір, що дав „правдиву мистецьку насолоду": „назатал вечір удався, а коли можна щось закинути, то хіба, дивлючись уже з „донцівського" становища, в репертуарі вечора надто переважали „кволі" поезії"... Ні, се не є ніяке донцівське становище. І Кант, і Гегель, і Ніцше, і Шов — посувалися до твердження, що ся „література" скиглілв — взагалі не є літературою, взагалі не має нічого спільного з красою. Але — правда — наші критики сього знати не можуть. В наших часописах перестерігається проти „одностороннього захоплення Заходом", а Шова і Ніцше — заступають в нас Зоценки, Реннікови і Чехови...

Ще одна увага: „Вістникові" закидають тенденційність — і в критиці і в літературі. Чи вязанка поезій, що дав нам отой вокально-рецитаційний вечір, се не тенденція, тільки в инший бік? Кожда літературна тенденційна, в одній тенденція життя, в другій — тенденція конання. Канадійські *Робітничі Вісті* (комуністичні) в ч. 4-м приносять стат-

тю Андрія Темери про сучасне літературне життя в Галичині. Стаття стверджує повний упадок лівого літературного фронту. „Колишній буйний розвиток“ пролетарської літератури в Галичині розбили самі „сталінські бюрократи“. *Нікна*—хорували на „інтелігентську замкнутість, гуртківщину, брак звязку з щоденними змаганнями робітничих мас“, а се викликало „брак робітничої тематики“. Група ся — „не творила спаяної цілості“... *Нові Шляхи*, що об'єднували біля себе різних буржуазних письменників (Крушельницькі — батько й сини, Авенір Коломиєць, Юрій Косач, Петро Дереш, Федь Федорців—рівночасний редактор *Діла*, Михайло Рудницький — член редакції *Діла*, Святослав Гординський, Степан Левинський, Петро Карманський і б. інших)... Журнал не відіграв в Галичині жадної ролі, був тільки компромітацією сталінської політики в Галичині...“ Інші спроби відновлення „пролетарської“ літератури не повелися.

Натомість „письменники стверто фашистівського напрямку зросли останніми часами на силі. Репрезентовані спершу майже виключно поетами войовничого націоналізму як: Євген Маланюк, Олег Ольжич, Юрій Липа, Юрій Клен, Леонід Мосендз, Олена Теліга, Богдан Кравців, розвинули вони теж зпоміж себе спосібних прозаїків як Самчук, Липа, Мосендз і інші. Поруч Дмитра Донцова, ідеолога українського фашизму, виступають і інші автори, як теоретики фашистської літератури“... До другого відламу буржуазної літератури по сей бік Збруча, А. Темера зачисляє тих, що „стоючи на становищі „мистецтво для мистецтва“, пропагують „безтенденційність“, „чисту красу“. Але ся їхня „безтенденційність“ є й якраз їхньою тенденцією, що виявляє тільки сите задоволення автора, а водночас виконує своє соціальне завдання: відвертати увагу читачів від пекучих питань... З прізвищ прихильників „мистецтва для мистецтва“ можна згадати: Михайла Рудницького, Свят. Гординського, Ю. Косача, Бог. Антонича, Петра Карманського і инш. До сейж групи належать письменники переважно з петлюрівської еміграції, згуртовані біля варшавського квартальника *Ми* (А. Крижанівський, Наталія Лівицька-Холодна, І. Дубицький, Яр. Дригуніч, Ів. Чернява, Гнат Лазаревський і ин.). Зрештою співробітничать в *Ми* майже всі співробітники *Назустріч*...“

Кінчить автор критикою *Знання*, що видають „сталінські бюрократи“ і закликом „відкинути співпрацю з ними“ та вступити „на правильний марксовський шлях“... Але де той шлях? Хто вказує його? Сталін? Троцький? Димітров? Лев Блюм? Радек, Ворошілов? Чи Олександра Толстой з його звеличенням царя Петра?

Хліборобська Правда черновецька відкриває систематичну нагітку на нашу редакцію. Інтелігенцією ся часопись не блистить, тому надолужує „крепкими словами“: „в кождім народі є і злі сторони; яких ніколи не можна собі брати за примір... Фільософія або житева мудрість схороняє нарід від світового зіпсуття, і зберігає чистоту моральної сили народу... В Європі в новішій часі крім добрих наук повстали ще і дуже небезпечні науки, які мали також свій великий вплив на журналістику, літературу і штуку, ба навіть не оминули і політику. Таку небезпечну науку започаткував Макс Штірнер“, анархіст, що виявляв „бунт проти закону ідеалів“. „По сій дорозі... пішов далі Ніцше і ще взяв дещо з Дарвіна. Як Штірнер, так і Ніцше звеличали злочинця... прославляють самоволю, безумство, брехню, цілковиту свободу злої сили... Як ідеал ставить він (Ніцше) людину звірюку, осібяка, що не любить товариства... Був се душево звироднілий чоловік, що затроїв багато верств у кождім народі. Цілі генерації молодих людей... і нас се лихо не минуло... Сею розкладовою силою перенявся дуже ревнущий пан Донцов і переносить на рідне поле. Своє валить, розложує, а чуже вихваляє і вивисшає“. Авторка сих зворушливих міркувань підписалася як Сидонія Никорович, а про себе каже: „і мене на хвилину

збаламутив був дух Донцова, але в моїй душі була велика відпорна сила, я перемогла... Настрєво романтичні писання п. Донцова такі нерічеві і збаламутили цілу верству української молоді, за що неромантична пані Сидонія кличе його до відповідальності...

Дві уваги: перша, ліпше бути „людиною звіркою“ в товаристві Ніцше і Дарвіна, аніж „зберігти чистоту моральної сили“ — і бути з авторами *Хліб. Правда*; друга: хто протестує проти „вихвалювання чужого“ — повинен не містити бодай стільки чужих оголошень, якими аж роїться *Хліб. Правда* — тих всіх Шварців, Гольдшмідів, Мердлерів (що за прізвиське!), Нандрішів, Зандбергів і Розенблятів.

Совітофільські *Signalu*—(ч. 15) приносять замітку М. Рудницького. Соś пієсоś о kobiecości. Знов мова про літературну нагороду тов. письм. і журн. Ся нагорода відбулася під знаком кризи, „а що криза йде в парі з незадоволенням, то й незадоволених було майже стільки, скільки кандидатів і видавців, що числили на зворіт коштів друку і паперу“... А *Неділя* (ч. 9) писала, що рукопис „Химерного Серця“ виправляв М. Рудницький, а видало видавництво, що в нім М. Рудницький працює. Отже—в данім випадку—числення на зворіт коштів друку і паперу — не завело. Сам автор статі в *Сигналах* признає, що авторка має ще „молоде перо“ (хоч і пише понад десять літ), що „нездібна творити психічні типи і ситуації“, що „фабула її новел і повістей нужденна“ (пікля), а „завязки конфліктів розсипаються скорше, аніж були завязані“. За щож дістала нагороду? За „простоту стилю“ і за „щирість“... Невиблагливе було журі! Леся Українка — напевно не одержала би від нього нагороди. Бо писала річи „в кождім разі такі, що не надаються на лектуру“. Ну, певно—бо в Лесі Українці — не знайдемо, як у Вільде, ні про полове питання, ні про менструації, ну і стиль— не відзначається ні „простотою“ (простацтвом?), ні „щирістю“. Про туж Лесю Українку читаємо, що вона „згорала в боротьбі з сухотами і великими символами“... Що се за фіглярний тон у відношенні до поетки, якій наш „літературознавець“ не гідний отрішити ремня на черевики? І нащо чіпає сю постать наш „літературознавець“? Щоби про неї сміти говорити, критик повинен по перше сам вміти горіти, а не коптити, а по друге — повинен сам мати розуміння до тих великих символів, а не лише до ріжних соś-пієсоś.

М. Рудницький каже, що журі охоче нагородило би і авторів, що писали про „взнеслі ідеали національного відродження“, „традиції і віру про ідеї, характер і пр. Але — щож коли тих авторів нема!“ Ні, вони є (напр. той самий Ольжич). Лише наші „літературознавці“ мають органічну відразу до тої тематики, до всього, що має спільне з ідейністю і характером, ну і з нацією. Тому так чудово чуються в *Хейллі*, в *Нових Шляхах* ну і в *Сигналах*. Бо саме в них, в тім самім числі стоїть, що „націоналізм розпорює всяку тканину збратання народів у співпраці“. А ся тканина — се найважніше для співробітників *Сигналів* і *Нових Шляхів*.

Prąd czasu (літературно-суспільна одноднівка, що вийшла у Львові 28 лютого) — в статі „На українськім літературнім відтинку“ посягає трохи уваги і нашому місячникові. У Шевченка — читаємо — передусім соціальна кривда і соціальний бунт. Натомість новітні поети українські „любуються лише в історичній добі „князів“ (kniżów)... Роїть ся тепер в збірках поезій від читів, мечів, князівських мужів і інших артикулів феодальної епохи на давній Україні. Не лише Гайдамачина, — навіть козацькі часи є для поетів Донцова занадто демократичні“... Розуміємо *Prąd*: він хотів би щоб наші поети (і не поети) займалися лише справами соціальними, а надавати тим справам напрямок-політику—має лишитися під високою протекцією і опікою або *Prąd*-у, або харківського *Комуніста*. З таким застереженням дозволено би навіть віршувати українські вірші — сього і тогочасним Тичинам. Смутно для „*Prąd*-у“, але з сього кожуха наша література виросла...

Ціла галицька преса пише з приводу „нечуваної політичної про-
вокації“, як вони кваліфікують знаний виступ ред. Дм. Паліва. Ясна
річ, для кожного нормально думаючого читача той безвідповідальний ви-
ступ гідний як найострішого нап'ятовання. Але мусимо признати, що
отсе політичне „гангстерство“ почалося не від *Батьківщини*. Воно —
старшої дати. З такими самими ревелаяціями, з якими виступила *Бать-
ківщина* (м. и. і проти редактора *Вістника*) з нимиж виступали проти
нашої редакції: 1) *Мета* в статті В. Кучабського (гл. *Вістник* 1933 стор.
229), 2) *Нова Зоря* (гл. *Вістник* 1933 стор. 391)—при чім так само як те-
пер *Wiek Nowy* ті ревелаяції сквапливо передрукував, також *Kurjer*
Lwowski і *Ilustrowany Kurjer Codzienny*, даліше 3) один з редакторів
Діла, закидуючи своему противникові намову до „фізичної ліквідації“
ворогів (гл. III зїзд УНДО Львів 1929 стор. 66), 4) один з видатних по-
літиків УНДО в *Ділі* (гл. *Вістник* 1933 стор. 611)—з „ревелаяціями“ і на-
тяками дуже зближеними до інкрімінованих п. Палієву і які так само
сквапливо передрукували свого часу *Chwila* і *Gazeta Poranna*. 5) На-
решті — *Шлях Нації* (ч. 8 стор. 40 і 42)—з подібнимиж теж вже на-
п'ятованими нами „ревелаяціями“ 6) і знов *Нова Зоря* (29 III).

При сій гангстерській кампанії проти *Вістника* — одна частина
преси сама її провадила, друга — заховувала „невтральність“.

Не зворушували нас тоді ні ті напади, ні мовчанка тої преси, не
зворушує й тепер її обурення. Як собі постелила, так виспалася!

Бібліографія

В. Садовський — *Робоча сила в сільському господарстві Укра-
їни* — 1935 р. Праці Українського Наукового Інституту у Варшаві.

Автор розглядає робітниче питання в сільському господарстві ціл-
ком відокремлено від робітництва в промисловості, як то досліджують
тепер і європейські економісти. Вибрана автором метода особливо на-
дається до умов на Україні, де промисловий та сільсько-господарський
пролетаріят зв'язуються між собою цілком механічно, не маючи орга-
нічних аналогій. Дослідження вибраного питання автор переводить на
грунті і в зв'язку з умовами розвитку сільського господарства, зверта-
ючи увагу в першу чергу на народно-господарські моменти. Соціально-
політичний момент питання в праці виводиться з народно-господар-
ських обставин, які прозямалися в той чи інший період на Україні.

Праця складається з трох основних розділів і четвертого додат-
кового. В першій розділі досліджується становище с.-господарських ро-
бітників за капіталістичних відносин на Україні, обмежуючи сей період
грубо датами 1861 до 1916 років. З ліквідацією поміщицького господа-
рства, підчас революції, повстали умови дрібного селянського господа-
рвання до моменту колективізації, приблизно на протязі 1917—1929 рр.
Сьому періодові присвячено другий розділ праці. Становище робітників
по колективізації розглядається в третьому розділі. В останньому, чет-
вертому, автор виділяє низку проблем з питання про с.-господарських
робітників і намічує способи їх розв'язання.

В першому розділі розглянуті ті умови с.-господарства на Укра-
їні, які спричинилися до появи найманої праці. Зокрема проаналі-
зовано положення, що створило попит на робочу силу та умови, які її
виготовляли. Відмічається особливий вплив введення цукрової проми-
словости, на поширення найманої праці на Україні. Констатується, що
закріплення Росії на чорноморському побережжі зв'язане не стільки
з чисто військовою акцією, як то часто твердять російські автори,
скільки з стихійною кольонізацією українською людністю не займаних
просторів степу. Темпо зростання посівних площ ілюструється низкою
таблиць. Розвиток с.-господарства залежав головню від експорту збіж-
жа на європейський ринок. „Основним районом попиту на с.-господарську
працю був головню багато засівний степ з своїми господарствами, що

далеко виходили за межі споживчого типу. Водночас головним резервуаром запасів зайвої робочої сили були Правобережжя й Лівобережжя. Наведені дані про робітників-відхідників до різних районів, в декількох таблицях визначено пересічну заробітну платню в грошах, пудах жита, в гарнях тощо. Нарешті говориться про спроби організування с.-господарчих робітників і законодавчо регламентувати питання про найману працю.

Зміни в с.-господарстві України і в положенні робітників в ньому підчас революції трактується в другім розділі. Автор виправляє розповсюджену думку, що революція виявилася в сільському господарстві лише в тім, що ліквідувалися поміщицькі господарства зазначаючи, що зміни були значно глибші. За революції створилося на Україні більше мільона нових господарств і то не лише коштом великої земельної власности, а і через перерозподіл земель, що знаходилися в селянському користуванні. Рядом таблиць характеризується наймання й подача селом робочої сили, невикористаний час в селянському господарстві по районах України і установлюється, що найінтензивніше мобілізувалася та сила в степу. Наведені також дані про майстковий стан с.-господарства загально і по районах, а також розподіл їх по найманню на термінових (сезонових), поденних і акордових робітників. Окрема таблиця з р. 1926 ілюструє культурний рівень робітників. Подана також характеристика робітників по совхозах за рр. 1926 і 1927 та кількість їх в рр. 1928, 1929 і 1930 по сільських господарствах і сільських громадах. Окремо розглянуто питання відхідних робітників за сей період. Далі наводяться спроби законодавчого унормування положення с.-господарських робітників, з яких варто відмітити припис обов'язкової трудової умови при наймі робітника на час довший аніж два тижні. Автор далі наводить дані, що свідчать про те, що законодавчі норми грубо порушуються совітською дійсністю. Тут же в таблицях зазначена заробітна платня за р. 1928 та довжина робочого дня в р. 1926/27.

В розділі третому досліджується робітниче питання, починаючи з періоду НЕП-у, в якому сразу виявилися суперечности. Уступки, які при цьому давалися с.-господарству, спричинилися до відновлення посівної площі майже до довоєнних розмірів. Перехід до колективізації привів до витворення значних кадрів примусових робітників. При цьому ГПУ є величезною господарською організацією, що використовує працю сотень тисяч робітників. Робітники на примусових роботах позбавлені всяких прав і всякої охорони. Колхозників автор відносить до другої групи робітників; в їх становищі момент примусовості також відіграє велику роль. Через те в праці колхозники розглядаються як одна з груп совітського робітництва. Значіння механічної сили в с.-господарстві за часів колективізації, зокрема значно зросло, а се збільшувало кадри невикористаної робочої сили, що підтверджується відповідними статистичними даними. В сьому ж розділі досліджується і положення робітників індивідуального та колективного секторів. Порівнюючи становище колхозників з попереднім положенням селян, автор, констатує, що пересічний дохід в натурі колхозника зменшився. Окремо розглядається положення робітників-спеціалістів в колхозах.

В останньому розділі констатується, що сучасний стан в с.-господарстві України є лише експериментом, який не має органічного характеру; що с.-господарські робітники на Україні через свою розпорошеність по дрібних господарствах, як за імперії, так і за совіт в не створили професійних організацій. Відхідництво, як за капіталістичних часів, так і за колективізації не припинялось, лише за останного воно набрало ще й примусового характеру. Автор передбачує крах колективізації і відновлення на Україні с.-господарства за зразками зах. Європи. Існуюче аграрне перенаселення на Україні автор вважає проблемою не лише сільського, а цілого народного господарства країни. Популярне з давніх часів серед російських кол твердження, що усамостійнення України утруднить для неї політику боротьби з аграрним перенаселен-

ням, оскільки відділення від Росії відділить Україну від колонізаційних просторів Азії, автор вважає безпідставним. За його думкою „усамостійнення України, яке приведе до ліквідації колоніальної політики Росії щодо українського народного господарства, політики, яку раніше провадив царський уряд, а тепер продовжує совітський, дасть поважний стимул до господарського розвитку України, а тим самим створить можливість для ліквідації аграрного перенаселення“. Для унормовання становища с.-господарських робітників автор вважає потрібним створення спеціального законодавства для с.-господарських робітників на зразок західноєвропейських, але пристосовуючи його до місцевих умов.

Висновки підтверджуються статистичним матеріалом. Праця дає нам ясний образ розвитку питання с.-господарського робітництва на Україні, а також сучасний його стан і можливі способи поліпшення в майбутньому. За нашою думкою праця набулаби ще більшої виразності, колиби були в ній додані деякі порівняння з положенням с.-господарських робітників в державах західної Європи. Для європейського читача доцільніше булоб перевести десятини в га. Книжка проф. В. Садовського всебічно ознайомлює читача не тільки з положенням с.-господарських робітників на Україні, а і дає добрий огляд головних рис українського сільського господарства.

В. Іванис

1) О. Остап Гайдукевич — *Було колись* (із записок полевого духовника УГА) Львів 1935. Видавнича Кооператива Червона Калина 16^о стор. 110+6.

2) Володимир Калина — *Курінь смерті УСС*. Спогади старшини. З історичним вступом Миколи Голубця. *Українська Бібліотека*. Видавець Іван Тиктор Львів 1936 (січень) 16^о стор. 127. Обгортка Едварда Козака.

Люблю читати спогади про наше недавнє минуле, бо вони відкривають наново картини слави нашого народу. Та одночасно жахаюся брати за книгу спогадів, бо боюся, що там знову знайду згадку про наші помилки, бо відкриються наново рани, коли згадаємо про наші помилки, несвідомість народних мас за Збручем, міжусобиці між двома нашими урядами, що не могли знайти спільної мови, сидючи на клаптику Кам'янець-подільської землі.

Дві повисші книги спогадів — майже про тісамі часи і місця. Для мене цікаві вони ще й тим, що пишуть про те, що й ми частинно особисто бачили. Здається нам, що знову бачимо оту зловіщу річку Збруч, що таку сумну роль відіграла в історії нашого народу. Воскресають славні бої, чуємо стукіт нашої відважної артилерії, бачимо витревалість піхоти, що часто мусіла йти до наступу не тільки без куль, але — на родючій українській землі! — і без хліба...

Отець О. Гайдукевич пише про 1919 рік на Україні від переходу Збруча аж до 26 квітня 1920 року, коли УГА мусіла закінчити не дуже то славно своє преславне життя. Автор користувався дрібними записками ще з 1920 року, решту писав з пам'яті. Треба підкреслити скромність і щирість сього автора, що пише тільки про те, що сам бачив і пережив. Його коротенькі рефлексії свідчать про правдивий патріотизм автора-св'ященника, що з безпекою власного життя виконував свої обов'язки. Автор не висуває своєї особи на перший план, як се роблять деякі інші мемуаристи, що тепер по давно минулих подіях, знають все найліпше і найкраще.

В. Калина починає свої спогади осінню 1918 року і кінчить лютнем 1920 р., себто стрічею бригади УСС з большевиками. Літературний критик знаходить в книзі Калини менше, як сподівався. Причина така, що автор в першу чергу старшина і з того тільки становища описує події, в яких брав живу участь. Спогади сі мають вартість як історичне джерело, бо увіковічують на письмі геройські змаги наших військових частин. Українське військо кидалося в бій і перемало двічі й тричі сильнішого ворога, маючи при собі тільки два-три крісові набой. Яке се багате джерело для справжнього письменника, що на каві подібних спогадів снуватиме чарівне мережево великої епопеї про геройські діла наших стрільців.

Л. Гранічка

Д. Дорошенко — *З історії української політичної думки за часів світової війни*. Прага. 1936. накл. автора стор. 99.

Заголовок книжки ширший від її змісту. Бо присвячена вона властиво лише короткій історії боротьби між УСДПартією на Україні і московською експозитурою РСДРПартії — так званою „Спілкою“; крім того конфліктів між „Союзом Визволення України“ і „Боротьбою“ Юркевича — на підставі архівних матеріалів покійного Л. Юркевича. Все се лише маленький уривок з історії української політичної думки за часів війни. Не можемо погодитися з тенденцією автора — зрештою звичайною у нас — оправдувати всіх і вся (в данім випадку всіх, крім Юркевича), оправдувати всякі потягнення і недотягнення політичних діячів — обставинами і благородними мотивами, коли дуже часто за тим всім крилася або політична сліпота або бажання пристосуватися до конюнктури. Заяви лояльності царатові, зложені українцями в „Украинской Жизни“ з вибухом війни — також, на нашу думку, не можна нічим виправдати. Се був крок непотрібний, компромітуючий і шкідливий. Що члени „Союзу Визволення України“ не з глибокого переконання стали самостійниками, про се свідчить нагла зміна їх позиції, коли вибухла революція 1917 в цараті. Тодіж таки „Вістник Союзу Визволення України“ (чч. 171 і 172) видрукував статтю проф. М. Грушевського: „Якої автономії і федерації хоче Україна“, статтю потім видану накладом „Союзу“ окремою книжкою 1917 у Відні. В тій книзі стоїть, що „українці в політичній справі хочуть: утворити широку національно-територіальну автономію України в складі федеративної російської республіки“ (стор. 3); що „ми хочемо широкої місцевої самоуправи“ (стор. 19), а сьому автономному устроєві України — „санкцію (останню ухвалу) дадуть в серосійськї Установчі Збори“ (стор. 22). Колиб „Союз Визволення України“ був тим, чим хоче його представити Д. Дорошенко — така нагла зміна його засадничого становища не моглаб наступити.

Є в книзі факти, яким не місце в ній. Напр. оповідання про те, як кількох українців зішлись перед війною в одній каварні у Львові і „ухвалили видавати орган „Вільна Україна“ на засаді нібито ідеї самостійности. Тимчасом сі розмови — „не вийшли зі стадії підготовчої акції“, як пише автор (стор. 35), себто зі стадії каварняної розмови. Отже пощо включати ріжні балачки в історію? В книзі замітка: „Д. Донцов і М. Залізняк, які належали до фундаторів „Союзу“, вже в осені 1914 вийшли з числа його членів“ (стор. 42). Се не точно. Се не був якийсь спільний виступ названих осіб. Коли виступив з Союзу Д. Донцов, М. Залізняк не тільки що лишився в ній, але й був вибраний до управи „Союзу“. Виступив шойно пізніше і з інших причин, як Донцов, який про свій виступ видав особну заяву. Фундатором „Союзу“ Залізняк не був.

Цікавими місцями в книжечці — є мабуть вперше тут публіковане листування Юркевича з Винниченком, Троцьким, Леніном, Мануїльським і ин. Цікавий рівнож факт, що — як се виходить з листів Меленевського — не тільки Левко Юркевич, але й „Союз Визволення України“ прагнув навязати контакт з большевиками. Ор. Ст.

Від Адміністрації

Вже вийшли з друку М. Островерха — Мусоліні людина й чин — IV наклад і Д-ра Р. Бндіка — А. Гітлер — III наклад. По ціні 1 зл. для заграниці 1'20.

Хто хоче взяти в кольпортаж, просимо повідомити. Опуст комісовий 25%. Хто пришле готівкою 7 зл. вишлемо 10 книжок.

Повідомляємо, що річна передплата „Квартальника Вістника“ на 1936 р. виносить: в краю враз з пересилкою 5 зл. і для заграниці 7 зл. платна вгори. Передплатники Вістника платять половину (зл. 2'50 взл. 3'50). Ціна кожної окремої книжки винесе дорожче (опріч ціни поданої на окладинці, треба буде ще заплатити порто).

Хто знавби найновіші адреси просимо подати: Адам Левицький (передтим в Познані); Яків Шумельда — Бушковиці; Володимир Боярський — Вязовниця — Монастир; Степан Грововський — Ст. Самбір; Осип Дунай — Перемишль; Ярослав Підляшецький — студ. — Краків; Мирон Ярославич суддя — Городенка; проф. Лев Шапковський — Стрий; Павло Лазаренко — Лодзь; Тіма Приступа-Школяр — Кремянець; Володимир Бубенко — Ганцевичі.

За приєднання нових передплатників дякуємо: Дир. Л. Киселиці Чернівці; О. Крохмалюківні Люблин; Мгр. Т. Гаєцькому Борщів; М. Червінському Рогатин; М. Вінніченкові Дубно; Р. Світликові студ. Познань.

Хто має XII кн. Вістника 1935 р. і I кн. 1936 р. а не потребує комплекту, просимо вернути нам ті книжки взамін за інші книжки Вістника або на рахунок довгу, чи передплати. Заступникам поручаємо забрати I кн. 1936 р. в наших довжників.

Закликаємо наших прихильників, заступників і кольпортерів підчас Великодних свят повести широку пропаганду на місцях за поширенням видавництва і за приєднанням нових передплатників Вістника і Квартальника Вістника.

Вислані чеки і запрошення до передплати просимо передати тим, хто хотівби стати передплатником.

Книжкова премія заступникам і кольпортерам за діяльність в 1935 р. буде визначена з кінцем квітня б. р.

Дякуємо за чесне і добросовісне виконання на протязі півтора року обов'язків заступника на м. Львів п. Іванові Назаркові, який найшов сталу працю в іншому видавництві, а заступство на м. Львів обняв п. Володимир Боровик.

„Торговельник“ (Т-во Укр. Студентів) Львів зл. 20 на прес-фонд Вістника одержали і на повищу квоту передано книжок на добродійні ціли.

Вп. п. Інж. Н. Білинська Кельце зл. 2'50 передали „Новій Хаті“. Всеч. о. Л. Чапельський Америка; Інж. Д. Андрієвський, Насус Бельгія; І. Оберський Німеччина; М. Ригас, М. Паркаевич Франція; Др. А. Неділко, Бурсік і Когут, О. Дюляй, Др. А. Головка Чехія — гроші отримали, книжки вислали.

Мимо кількакратного упізнання не вирівнали належитості за Вістник і Книгозбірню Вістника: Іван Сухар Стрий 5; о. Др. Євген Ружицький Луцьк 4'80; Осип Демчук Коломия 2; Мирослав Грицей Стрий 4'90; Ярослава Зубрицька Томашів Мазовецький 5'90; Василь Федорончук Соколів 6; Дмитро Набатич Ковель 3'50; О. Лашенко Прага 3'50. За кольпортаж книжок: Альфонс Вільде Луцьк 9'35; Михайло Польовий Лісники 5'50; Мирослав Зазда Вільхівка 5'95; Карачко Василь Філіпковці 6; Павло Лазаренко Лодзь 5'70; Мгр. Володимир Мисяк Любачів 5'70; Володимир Мудрий Росада 15'10. (Далі буде)

Вже по видрукованню їх імен дістали належитість за кольпортаж Книгозбірні. Володимир Дибайло Радехів; М. Дронь Рогатин; Федір Пастушенко Павелче.

Хто хоче комплектувати Вістник або Книгозбірню Вістника за попередні й останні роки, можемо ще послужити окремими книжками.

В кольпортаж посилаємо лише слідуєчі книжки:

1) Книгозбірню Вістника 1934 і 1935 р., ціни на окладинці 2) Квартальник Вістника, Дм. Донцов Патріотизм. 3) Дм. Донцов — Наша доба і література ціна 4 зл. 4) Дм. Донцов — Націоналізм ціна 5 зл. 5) Дм. Донцов — Леся Українка поетка українського рісорджі-мента ц. 1 зл. 6) Дм. Донцов — Підстави нашої політики ціна 2 зл. 7) Дм. Донцов — Маса і провід ціна 1 зл. 8) Євген Маланюк — Земна Мадонна IV книга лірики ціна 2 зл. 9) Г. Зудерман — Литовські оповідання ціна 1'50 зл. 10) Бернард Шов — Велика Катерина (драм.) ціна 1 зл.

Опуст 25% (посилаємо пачками).

Приєднуйте колективних передплатників: Читальні „Просвіти“, Кружки „Рідної Школи“, бібліотеки і інші товариства.

Всіх, хто має залежності за кольпортаж, чи передплату просимо вирізнати.

Від Редакції: в органі партії одного з Інтернаціоналів (Гром Голосі), був співробітник Нових Шляхів, що захвалювали політику Москви і ГПУ на Україні, п. В. Левинський — містить випадки проти редактора нашого місячника. Не щоби полемізувати з бувшими людьми, а щоби баламутство не ширилося — займемо до того становище в одній з найближчих книжок Вістника

Нові книжки

Роман Мосегич Кум Солтис комедія в-во Рекорд Львів 1935 ст. 48.

Геть з мужчинами комедія 6. Єніля і Д. Горста, перекл. О. Скаловуба в-во Рекорд Коломия 1935 ст. 80.

Аркадій Данко Лесь Крутий комуністом комедія в-во Рекорд Коломия 1935 ст. 32.

Антін Лотоцький Роксоляна історичне оповідання в-во Світ Дитини Львів 1936 ст. 111.

Роман Смаць-Стоцький Українська мова в совітській Україні праці укр. наук. інституту т. XXXIV серія філільогічна кн. 6 Варшава 1936 ст. 272.

Д. Дорошенко З історії української політичної думки за часів світової війни Прага 1936 ст. 99.

Василь Насірний З моїх споминів Львів 1935 (відбитка з „Кооперативної Республіки“) ст. 70.

Е. Ю. Пеленський Матеріяли до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині та Закарпаття (укр. книжки за 1900—1935 рр.) Львів 1936 ст. 18.

Надіслані журнали

Наш Світогляд Стрий ч. 5—6.
Обрій Львів чч. 4, 5, 6, 7.
Католицька Акція Львів ч. 1.
Мистецтво орган АНУМ ч. 1 1936.

Львів.
На сліді Львів ч. 2.
Українське Юнацтво Львів ч. 3.
Українське Слово Ужгород ч. 10.
Шлях Нації Львів ч. 2.
Стас Станіслав ч. 2.
Рідна Мова Варшава ч. 3.
Літературна Червона Каліна Львів ч. 3.

Жіноча Доля Коломия ч. 4.
Світ Дитини Львів ч. 5.
Нова Хата Львів ч. 5.
Комар Львів ч. 9, 10.
Тризуб Париж ч. 11.
Віра й Наука Коломия ч. 3.
Дзвіночок Львів ч. 53.
Вісті з Луцьку Львів ч. 2.
З державності Каліш зб. 5.
Дзвони Львів ч. 1—2.

Праці укр. Наук. Інституту в Варшаві т. XVI серія історична, кн. 3.
Діярій гетьмана Пилипа Орлика опрацьован для друку Ян із Токар Токаржевський - Карашевич Варшава 1936 ст. 184.

Праці укр. Наук. Інституту в Варшаві т. XXI серія правнича кн. 2 проф. О. Лотоцький — Автокефалія т. I. Засади автокефалії Варшава 1935 ст. 208.

П. Карманський Українська Богема (з нагоди 30-ліття Молодої Музи) Львів 1936 ст. 118 відбитка з Нового Часу.

О. Кобилянська За ситуаціями „Українська Бібліотека“ ст. 123.

Читач Сучасні українські поети вип. 1 ст. 122 вид. „Самост. Думки“ Чернівці 1936.

Леонід Мосендз Засів повість ст. 65 вид. „Самост. Думки“ Чернівці 1936.

Вол. Ковальчук Інсценізація вибраних творів Т. Шевченка Львів Просвіта ст. 96.

О. Терлецький Історія України Львів 1936 „Просвіта“ ст. 72.

Наша Культура Варшава ч. 3.
Нива Львів ч. 2.

Український Тиждень Прага ч. 11.
Наш Світ Луцьк ч. 2.

Табір військово-науковий журнал Варшава ч. 25, 26.

Рідна Школа Львів ч. 5, 6.
Кажосьсе Вільня ч. 1 1936.
Вольное Козачество Париж 134.
Да Злучення Вільня ч. 1—2.
Myśl Narodowa Warszawa pr. 10, 11.

Biuletyn Polsko-Ukraiński Warszawa pr. 11.

Ost-Europa Berlin nr. 5, 6.
Nowe Czasy Lwów, nr. 4, 5.
Prosto z mostu Warszawa pr. 9, 10, 11.

Zet Warszawa nr. 13—20.
Simali Kąskasya Варшава pr. 19, 20.
Oriens dwumiesięcznik Warszawa pr. 1—2.

Sygnaty nr. 3.

Е. МАЛАНЮК

ЗЕМНА МАДОННА

IV книга лірики

Ціна 2 зл. без пересилки

Замовляти в Адміністрації „Вістника”

„О б р і т”

Ілюстрований літературно-мистецький і науковий тижневик

Видає і редагує:
БОГДАН КРАВЦІВ.

Передплата річна — 5.— зл., піврічна — 2.60 зл.,
квартальна — 1.40 зл., місячна — 50 гр. Закор-
доном річна передплата — 2 амер. дол., піврічна
— 1 доляр, або їх рівновартість у валюті даної
країни. Поодинокє число в краю — 15 гр.

Адреса Редакції і Адміністрації:

Львів, Земляковського 2.

(бічна Міцкенича).

КООП. ФАБРИКА ДОМІШОК ДО КАВИ

„Суспільний Промисл”
Львів-Богданівка 30. Тел. 242-97

поруває знаменитої якості виробу

цикорію **„Луна”**

„Солодову Каву Луна”
і підмінку кави **„Пражін”**

ЖАДАЙТЕ У ВСІХ СКЛЕПАХ!

Українська торгівля паперового
дїлу

„Союзний Базар”

Львів, Руська 20.

веде гуртівну і детальну про-
даж шкільного і канцелярїйного
приладдя. Ціни найдешевші.

В передсвяточній продажі велика
знижка цін.

Багатий вибір гарних килимів:
льняних, гуцульської
інкрустанції і ліжників

М. ХАМУЛА

пл. Марійська 6

СВЯЧЕНЕ СМАКУВАТИМЕ

якщо все потрібне на Свята
закупите в skleпах

Народної Торговлі

Переконайтеся!

ВАШУ БУДУЧНІСТЬ

найкраще і найпевніше
забезпечить

„КАРПАТІЯ”

Товариство вв. обезпечень на життя
у Львові, Ринок ч. 38.

Книгозбірня

1936 Р. 4 кн. 4

ч. 1 1934 р.

М. ОСТРОВЕРХА

Мусоліні

Ц. зл. 1

ч. 2

МИКОЛА МАКІЯВЕЛЬ

Володар

Ц. зл. 2

ч. 3

М. АНТОНОВИЧ

Геррес

Ц. зл. 1

ч. 4

Р. ЄНДИК

А. Гітлер

Ц. зл. 1

ч. 1 (5) 1935 р.

Д. ВАРНАК

Кардинал Мерсіє

Ц. зл. 1

ч. 2 (6)

П. МОСЕНДЗ

Штайн

Ц. зл. 1'50

ч. 3 (7)

Д. ВАРНАК

Даніель О'Коннель,

Ц. зл. 1

ч. 4 (8)

В. ТЕМЛЯК

Вогнистий Хрест

полковник Ля Рок

Ц. зл. 1'50

**В АМЕРИЦІ набувати Вістник: Книг. М. Сурмача,
103 Ав. А. Нью-Йорк.**

ЦІНА КН. 2'20 зл.

**Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 26 м. 21.**